

T. C.
ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ BÖLÜMÜ

KÜRESELLEŞEN DÜNYADA GÜÇLÜ DEVLETLERİN MÜDAHALE
ARACI OLARAK DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan
Nazire Özlem PAKHUY
220311

Danışman:
Yard. Doç. Dr. Muhittin Ataman

Bolu- 2005

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE,

Nazire Özlem Pakhuy'a ait “ Küreselleşen Dünyada Güçlü Devletlerin
Müdahale Aracı Olarak Dünya Ticaret Örgütü” adlı çalışma jürimiz tarafından,
Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Siyaset Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ
olarak kabul edilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı) : Yrd. Doç. Dr. Muhittin ATAMAN

Üye : Doç. Dr. Ramazan SARI

Üye : Yrd. Doç. Dr. Şahabettin GÜNEŞ

Prof. Dr. Yaşar AKBIYIK
Enstitü Müdür V.

ABSTRACT

WORLD TRADE ORGANIZATION AS INSTRUMENT OF INTERVENTION FOR BIG STATES IN GLOBALIZING WORLD

Nazire Özlem PAKHUY

**Yüksek Lisans Tezi
Kamu Yönetimi Anabilim Dalı
Siyaset Bilim Dalı**

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Muhittin Ataman

Eylül 2005, 76 Sayfa

With the globalization process, which is considered as the dominant policy orientation of the present time, effective actors that determine the world politics has also changed. This change of actors should be welcomed as normal because nation-states are losing ground, and they began to share their power with non-state actors. The globalization process has proven itself especially in economics and politics, and these are followed by other fields.

Especially international organizations play an important impact on studies being globalization and in the adaptation process of global policies. International organizations contributed to globalization process in almost every field from economics to sociology, from health to sports and politics. Especially in economics, international organizations have undertaken very important roles in shaping the world economy in parallel to the global economic concept.

This study emphasizes how international organizations, which play an active role in adapting the world economics and politics to globalization policies, improved themselves in accomplishing these objectives they targeted. World Trade Organization, which is one of the most important actors of international economic system and that of the globalization process, its activities and its role is analyzed. In the final section, critical and negative perspectives towards the World Trade Organization and demands of opposition groups are explained.

ÖZET

KÜRESELLEŞEN DÜNYADA GÜÇLÜ DEVLETLERİN MÜDAHALE ARACI OLARAK DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ

Nazire Özlem PAKHUY

**Yüksek Lisans Tezi
Kamu Yönetimi Anabilim Dalı
Siyaset Bilim Dalı
Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Muhittin Ataman**

Eylül 2005, 76 Sayfa

Günümüz egemen politikası olan küreselleşme süreci ile birlikte dünya politikasını belirleyen etkin aktörler de farklılaşmıştır. Ulus devlet anlayışının yerini küresel politikalara bıraktığı günümüzde dünya politikaları üzerinde etkin aktörlerin de değişmesi normal karşılanmalıdır. Hayatın her alanında dönüşümlere yol açan küreselleşme anlayışı özellikle ekonomi ve siyaset alanında kendisini göstermiş, bunu diğer alanlar izlemektedir.

Küreselleşme politikalarına uyum sürecinde ve küresel olarak yürütülen çalışmalarda özellikle uluslararası örgütler önemli bir rol oynamaktadır. Küreselleşme politikaları, ekonomiden sosyolojiye, sağlıktan spora ve siyasete kadar her alanda uluslararası örgütlerden yararlanmıştır. Özellikle ekonomik alanda, uluslararası örgütler dünya ekonomisinin küresel ekonomik anlayışa uygun olarak şekillenmesinde ve ülkelerin bu çizgiye çekilmesinde çok önemli roller üstlenmişlerdir.

Bu çalışma, dünyanın küresel politikalara adapte edilmesinde etkin rol oynayan uluslararası örgütlerin ne denli bu amaçları gerçekleştirebildikleri ve söz konusu örgütlerin hangi amaçlara yöneldikleri üzerinde durmaktadır. Çalışmada özellikle küreselleşme politikalarının ekonomik ayağının önemli unsurlarından biri olan Dünya Ticaret Örgütü'ne yer verilmekte, bu örgütün etkililiği irdelenmektedir. Son bölümde ise genel olarak küreselleşme politikalarına, özel olarak ise küreselleşme politikalarının bir aktörü olan Dünya Ticaret Örgütü'ne karşı dünyadan yükselen muhalif seslere ve bu muhalefetin taleplerine yer verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Örgütler, Dünya Ticaret Örgütü

Sevgili aileme...

TEŞEKKÜR

Tezimin kurgulama, ön hazırlık, hazırlık ve yazım aşamalarında bana yol gösterici olan ve özellikle tezimin yazımında benden hiçbir konuda yardımını ve desteğini esirgemeyen hocam Yard. Doç. Dr. Muhittin Ataman'a, tezimin yazım aşamasında uzakta olmama rağmen Bolu'daymışım gibi işlerimin yürütülmesinde benden yardımlarını esirgemeyen sevgili arkadaşım Orhan Baraç'a, ayrıca tez döneminde yaşadığım streslerden çok fazla etkilenen ve anlayışlarıyla yanımda olan sevgili arkadaşlarım Hülya Bekçi, Ayşen Başkent, Sevtap Yıldız, Bayram Uslu ve Cem Yalınkılıç'a yanımda oldukları için çok teşekkür ederim...

KISALTMALAR

DTÖ	:	Dünya Ticaret Örgütü
AB	:	Avrupa Birliği
NATO	:	Kuzey Atlantik Paktı
EFTA	:	Batı Avrupa Serbest Ticaret Örgütü
WTO	:	Dünya Ticaret Örgütü
WHO	:	Dünya Sağlık Örgütü
ILO	:	Uluslararası Çalışma Örgütü
IMF	:	Uluslararası Para Fonu
BM	:	Birleşmiş Milletler
GATT	:	Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Antlaşması
NGO	:	Hükümet-Dışı Örgütler
ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri
IAEA	:	Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu
SSCB	:	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
OTP	:	Ortak Tarım Politikası
GATS	:	Hizmet Ticareti Genel Anlaşması
UNCTAD	:	Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı
TRIPs	:	Fikri Mülkiyet Haklarının Ticaretle İlgili Yönleri Anlaşması
ISO	:	Uluslararası Standardizasyon Örgütü
SPS	:	Gıda Güvenliği ve Bitki ve Hayvan Sağlığı Önlemleri Anlaşması

İÇİNDEKİLER

ABSTRACT.....	ii
ÖZET.....	iii
İTHAF.....	iv
TEŞEKKÜR.....	vi
KISALTMALAR.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM: ULUSLARARASI ÖRGÜTLER VE ETKİLİLİKLERİ.....	4
A. Küreselleşme Sürecinde Uluslararası Örgütlerin Konumu	4
Uluslararası Örgütler Neye Hizmet Ediyor.....	4
B. Uluslararası Örgütlerin Etkililik Sorunu	7
1. Etkililik Sorunu.....	8
2. Uluslararası Örgütlerin Etkililik Kistasları.....	10
İKİNCİ BÖLÜM: ULUSLARARASI ÖRGÜTLERİN ETKİLİLİĞİ	
BAĞLAMINDA DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ.....	19
A. Dünya Ticaret Örgütü: Nereden Nereye?.....	19
1. Dünya Ticaret Örgütü’nün Düzenleme Alanları:.....	23
a) Tarım.....	23
b) Sanayi.....	25
c) Hizmetler.....	26
d) Fikri Mülkiyet Hakları.....	31
2. DTÖ’nün Kurumsal Yapısı.....	32
3. Dünya Ticaret Örgütü Anlaşmazlıkların Halli Mekanizması.....	33
B. Küreselleşme Politikalarının İktisadi Ayağında Dünya Ticaret	
Örgütünün Rolü.....	36
C. Dünya Ticaret Örgütü’nün Küresel İktisadi Politikalar İçindeki	
Etkililiğinin Değerlendirilmesi.....	51
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ’NE KARŞI YÜKSELEN	
SESLER.....	55
SONUÇ.....	64
KAYNAKÇA.....	67

KÜRESELLEŞEN DÜNYADA GÜÇLÜ DEVLETLERİN MÜDAHALE ARACI OLARAK DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ

GİRİŞ

Günümüzde gerek akademik çalışmalarda gerekse günlük yaşam içerisinde sıkça tartışılan ve toplumsal, siyasal, ekonomik vb. gibi çeşitli alanlarda etkili olan küreselleşme süreci temellerini ekonomiden almaktadır. Nalan Yetim küreselleşmeyi daha çok sermaye sınıfının 1970’li yıllarda ortaya çıkan dünya ekonomik krizinden kendini korumak amacıyla ortaya attığı yeni bir program olduğunu savunmaktadır. Yetim göre, “küreselleşme, ekonomik alanda küresel sermaye olgusu ile birlikte ele alınmakta ve sermayeye ilişkin olarak ulus temelinde geliştirilen tanımlar, yerini küresel sermaye anlayışına bırakmaktadır.”¹

Küreselleşme politikaları içerisinde önemli bir yere sahip olan uluslararası örgütlere bakacak olursak; uluslararası örgütleri uluslararası alanda ticari amaç gütmeyen etkinlikte bulunan, devletler arasındaki karşılıklı anlaşmalara dayanan ve devletler üzerinde etkili olan kuruluşlar olarak tanımlamak yanlış olmayacaktır.

Uluslararası örgütler, devletlerin eşgüdüm halinde çalışmak, ortak amaçlara yönelmek, ortak çıkarları gerçekleştirmek için en çok kullandıkları araçlardan biri haline gelmiştir. Devletler, uluslararası örgütler çevresinde toplanarak amaçlarını gerçekleştirmeye yönelmektedirler. Uluslararası örgütlere bu çerçeveden bakacak olursak iki farklı kategoriye ayırabiliriz. Fonksiyonel ve bölgesel olarak sınıflandırabileceğimiz ayrıma göre, fonksiyonel ayrımda uluslararası örgütlerin yöneldikleri amaç önemlidir. Uluslararası örgütün siyasi, ekonomik, vb. amaçları olması örgütün fonksiyonu ile ilgilidir. Diğer yandan uluslararası örgütlerin bölgesel ayrımı bu örgütlerin evrensel mi yoksa bölgesel mi olduğu ile ilgilidir. Evrensel örgütler tüm devletleri kucaklarken, bölgesel örgütler ilgili bölgedeki ülkelerle hareket etmektedir. Evrensel örgütlerin en belirgin ve kapsayıcısı olarak Birleşmiş Milletler örgütünü örnek vermek yanlış olmayacaktır. Avrupa Birliği (AB), Kuzey Atlantik Paktı (NATO), Batı Avrupa Serbest Ticaret Örgütü (EFTA) vb. örgütler bölgesel ya da evrensel örgütlerdir. Buna karşın Dünya Ticaret Örgütü (WTO),

¹ Nalan Yetim, “Küresel Üretim Yapılamasına Kültürel Yanıtlar: Ulusal-Yerel?” **Doğu Batı Dergisi**, Sayı: 18, Şubat, Mart, Nisan 2002, s. 133.

Dünya Sağlık Örgütü (WHO), Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), IMF gibi örgütler ise fonksiyonlarına göre kurulmuş örgütlerdir.

Öte yandan uluslararası örgütler konusunda farklı bir sınıflandırma yapılabilir. Uluslararası örgütler, hükümetler-arası örgütler ve hükümet-dışı örgütler olarak da sınıflandırılabilir. Hükümetler-arası örgütlerde hükümetlerin karşılıklı anlaşması ve etkileşimi söz konusu iken hükümetler-dışı örgütlerde durum farklıdır. Hükümet-dışı örgütler, herhangi bir devlete bağımlı olmaksızın kendi politikalarını üretebilen hükümetler üstü organize olan örgütlerdir. Bazı uluslararası örgütler uluslararası sistem içerisindeki pek çok devletten daha çok bağımsız politika üretebilmektedir. Ancak bağımsızlık kavramı uluslararası politikada göreceli kalmakta ve devletlerin karşılıklı bağımlılığı ilkesi gereği mevcut durumu tam olarak ifade edememektedir. Amerikalı akademisyen Inis Claude'a göre, "bir uluslararası örgütün üyelerinden bağımsız ve ayrı bir varlık olarak kararlar üretebildiği ölçüde aktör olma özelliğinin ön plana çıkacağını belirtmektedir."² Ekonomik olarak gelişmiş ülkelerin ve şirketlerin politikası olarak kabul edebileceğimiz küreselleşme politikasının birçok yayılma aracı olduğu bir gerçektir.

Bu çalışmanın amacı, uluslararası ilişkilerde önemli bir yer tutan uluslararası örgütlerin etkililik yönünden irdelenip uluslararası örgütlerin uluslararası politikanın siyasi ve ekonomik sürecinin neresinde yer aldığı ve ne denli etkili olduğunu çözümlemeye çalışmaktır. Bu çerçeveden hareketle dünya ekonomik politikaları içerisinde önemli bir yere sahip olan Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)'nün etkililiği değerlendirilmeye çalışılacaktır. Bu konunun çalışılması öncelikle hepimizin günlük hayatta içinde bulunduğumuz küreselleşme politikalarını daha iyi değerlendirebilmemiz ve daha da önemlisi ülkemizin de içinde yer aldığı ve ulusal politikalarını küreselleşme politikalarına göre şekillendirdiği bir ortamda yaşanan gelişmeleri daha objektif değerlendirmemiz açısından önemlidir. Ayrıca bu çalışma, çeşitli üniversitelerin uluslararası ilişkiler bölümlerinde okutulan derslerde özellikle de uluslararası siyaset ile ilgili derslerinde yol gösterici olabilmesi açısından önemli olduğu düşünülerek hazırlanmaya karar verilmiştir. Günümüzde uluslararası siyasetin önemli aktörlerinden biri olan uluslararası örgütlerin çözülmesi ve ekonomik alanda etkin rolü olan DTÖ'nün irdelenmesi bu bölümlerde okuyan öğrencilere çalışmalarında yardımcı olacaktır.

² Tayyar Arı, **Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika**, İstanbul: Alfa Yayınları, 2001, s. 42.

Bu alışmada, DTÖ'nün etkililiğini ve küreselleşme politikaları içindeki yerini ve misyonunu çözümleyebilmek için öncelikle, genel olarak uluslararası örgütlerin etkililiği üzerinde durularak genel bir bakış açısı geliştirilerek uluslararası örgütlerin etkililik kıstasları üzerinde durulacaktır. Daha sonra bu kıstaslar ışığında DTÖ çözümlenmeye çalışılacaktır. Çalışmanın ikinci bölümünde öncelikle, DTÖ politikalarının ve uygulamalarının daha sağlıklı değerlendirebilmesi için DTÖ'nün genel olarak işleyişine değinilecektir. Kurumsal mekanizması ve örgütsel yapısı analiz edilecektir. Son blmde ise genel olarak küreselleşme politikalarına, özel olarak ise DTÖ'ne karşı dünya çapında ortaya çıkan muhalif hareketlere değinilerek muhalif hareketlerin dikkat çektikleri aksaklıklara ve taleplere değinilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM: ULUSLARARASI ÖRGÜTLER VE ETKİLİLİKLERİ

Uluslararası örgütler, ancak kapsadığı ülkeler üzerinde yaptırım gücüne sahip olabildiği oranda etkili, daha doğrusu var olabilirler. Bir örgütün kendisine üye olan ülkeler üzerinde yaptırım gücünün bulunmaması onun sadece kağıt üzerinde kalmasına yol açmaktadır. Bu durum ise söz konusu örgütün amacını gerçekleştirme konusunda yetersiz ve etkisiz kalmasına yol açmaktadır.

Bu bölümde, uluslararası örgütlerin günümüz küreselleşme politikaları içerisindeki yerine ve önemine değinilip daha sonrasında uluslararası örgütlerin etkililiğinin kıstaslarına yer verilecektir. Bu kıstaslar doğrultusunda bir uluslararası örgütün kendisine bağlı ülkeler üzerindeki etkililiği değerlendirilmeye çalışılacaktır.

A. Küreselleşme Sürecinde Uluslararası Örgütlerin Konumu

Uluslararası Örgütler, genellikle belli bir alanda faaliyet gösteren organizasyonlar olarak ifade edilebilir. Özellikle küreselleşme politikaları ile birlikte sorunların da sınırları aşması ülkeleri bu tür örgütler çevresinde birleştirmiştir. Çeşitli alanlardaki sorunların çözümünde ülkelerin ülke kimlikleri ile hareket etmesi yerine bu tür örgütler aracılığı ile çözüm üretilmesi daha cazip hale gelmiştir. Ancak bu durum her zaman mümkün olamamaktadır. Örgütler de her zaman bünyesindeki her ülkeye eşit muamele uygulamamakta genellikle söz konusu uluslararası örgütler içerisinde yer alan güçlü ülkelerin menfaatleri öne çıkmaktadır. Çalışmanın “Uluslararası Örgütler Neye Hizmet Ediyor?” başlığı altında uluslararası örgütlerin hangi amaçlara yöneldiği ve amaçlarını ve eylemlerini gerçekleştirirken hangi unsurların etkili olduğu sorusuna cevap aranmaktadır.

Uluslararası Örgütler Neye Hizmet Ediyor?

Günümüz egemen ideolojisi olan küreselleşme ideolojisinin önemli yapıtaşlarından birini oluşturan uluslararası örgütler acaba hangi amaçlarla hareket etmekte ve kimlerin çıkarlarını gözetmektedir? Bilindiği üzere küreselleşme ideolojisi, “ulusal ekonomilerin ve ulusal ekonomik yönetim stratejilerinin giderek işlevsizleştiğini, global bir ekonominin ortaya çıktığını ve ulus devletlerin bu

gelişmeye uyarlanması gerektiğini ileri sürer.”³ İlk etapta ekonomik olarak görülen küreselleşme süreci dünya çapında tüm alanlarda kendini göstermektedir. Sağlıktan ekonomiye, kültürden spora hemen her alanda küreselleşmenin etkilerini görmek mümkündür.

Küreselleşmeyi güçlü ekonomiye sahip ülkelerin politikası olarak görmek mümkündür. Ekonomisi güçlü olan ülkelerin diğer dünya ülkeleri üzerindeki etkisini perçinleme ve sermaye dolaşımını daha kolay bir hale getirme aracı olarak görebiliriz küreselleşmeyi. “Bu çerçevede Üçüncü Dünya ülkelerine dayatılan ‘mali serbestleşme’ politikaları bu ülkelerin Dünya mali sermaye piyasasının bir parçası olmaları; ‘ticari serbestleşme’ ulusal pazarların uluslararası pazarlar lehine aşılmasına; ‘şeffaflaşma ve dışa açılma’ ise ulusal ekonomilerin kontrolünün IMF gibi emperyalist merkezlere devrine hizmet etmektedir.”⁴

1945’li yıllardan itibaren devletlerin uluslararasılaşması sürecinde ulusal ekonomiler ve iç politikalar büyük oranda uluslararası anlaşmalar ve uluslararası kurumlar aracılığıyla düzenlenmektedir. Bu kurumlar arasında uluslararası örgütler önemi bir yere sahiptir. Özellikle DTÖ gibi ekonomik temelli uluslararası örgütler küreselleşme politikaları kapsamında ekonomisi güçlü devletlerin çıkarlarını koruma yönünde hareket etmektedirler.

“Dünya Kapitalist sisteminin merkezini teşkil eden devletler, diğer ülkelere yönelik politikalarını eşgütme, bunlar üzerinde siyasi baskı yapmak ve dünya ticaret ve yatırım düzenini şekillendirmek için, zamanla artan ölçüde ‘uluslararası teşkilatları’ (BM’yi, NATO’yu, GATT’ı, Para Fonu’nu, Dünya Bankası’nı) kullanmaktadır. Bu teşkilatlar küreselleşme ile nitelenen dönemden önce kurulmuş, ama işlev ve etkileri yakın zamanda artmıştır.”⁵

IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşlar ile Üçüncü Dünya ülkeleri üzerinde gerçekleştirilmeye çalışılan ekonomik ve politik liberalleşme politikası günümüzde sermaye sahibi güçlerin programının birbirini tamamlayan parçasıdır ki burada ekonomik liberalleşme önem açısından bir adım ötede gitmektedir. “Politik

³ Yasemin Özdek, **Uluslararası Politika ve İnsan Hakları**, Ankara: Öteki Yayınları, Nisan 2000, s. 132.

⁴ Özdek, **Uluslararası Politika ve İnsan Hakları**, s. 138.

⁵ Cem Somel, “Az Gelişmişlik Perspektifinden Küreselleşme,” **Doğu Batı Dergisi**, Sayı: 18, Şubat, Mart, Nisan 2002, s. 200.

liberalleşme her şeyden çok uyum sürecinde uluslararası piyasa güçlerinin özgünlüğünü güvenceye alacak politik ve hukuki bir rejimin inşasına yönelmiştir.”⁶

Küreselleşme politikası ile ulus-devlet anlayışının zayıflamasına karşılık “sivil toplum” olgusu ön plana çıkmaya ve ulus-devletin yerine alternatif olmaya başlamıştır. Sivil toplum global demokrasi anlayışının temel taşlarından birini oluşturmaya başlamıştır. Bunun en iyi örneği olarak da gerek ulusal gerekse uluslar-üstü örgütlenmelerin siyaset sahnesine çıkması gösterilmektedir. Bu yapının en önemli örneği hükümet-dışı örgütler (NGO) ve ulus-aşırı toplumsal hareketlerdir. 1990’lardan bu yana sivil toplumun önemli aktörleri olan hükümet-dışı örgütlerin sayılarının ve işlevlerinin artması, ayrıca devletlerin yetki alanına giren konuların giderek bu örgütlerin ilgi alanına girmesi söz konusudur. Bu örgütler devlet-dışı (*non-state*) örgütler olmalarına rağmen devlet gibi davranabilmekte ve dünya ölçeğinde güçleri artmaya devam etmektedir. “Sivil toplumun güçlendirilmesi, ‘devlet kapitalizmi’nin neo-liberal politikalar vasıtasıyla tasfiye edilip dünya çapında serbest piyasa egemenliğinin sınırsız olarak sağlanması amacıyla, sermayenin globalleşme stratejisinin bir parçası olarak yürürlüğe konulmuştur.”⁷

Sivil toplumun güçlenmesi beraberinde kamu sektörünün yetkilerinin daralmasına karşın özel sektörün diğerinin aleyhine büyümesine vesile olacaktır. Bu durum ise aslında dünya çapında serbest piyasa güçlerinin egemen olduğu bir piyasa sisteminin hedeflenmesidir. Bunun yanında globalleşme ile birlikte bu politikanın güçlü devletleri egemenliklerini dünya çapına yayma gönünde bir hareketle siyasal iktidarın mekanı olarak global egemenliğin alt iktidar yapıları olarak örgütlenmeyi öngörmektedir. Ayrıca yine bu devletler siyasal iktidarı ulusal devletler ile paylaşmak için yeni örgütleri (NGO ve çok-uluslu şirketleri) sahneye çıkarmaktadır. Bu durum, NGO ve çok-uluslu şirketlerin siyasal iktidarın ortakları olmaya başladıklarını ortaya koymaktadır. Bu kurumsal yapıların siyasal iktidarın paylaşımında aktif olarak katılımları bu çerçevede desteklenmektedir. “Küreselleşme sürecini yaşanmakta olduğu haliyle olumlayanlar, devletin rol ve görevlerinin değişim geçirdiği ve bu değişimin sonuçlarını herkes tarafından daha iyiye ve daha güzele doğru olduğu biçimindedir. Bu anlayışa göre, mekan artık ulusal değil,

⁶ Özdek, **Uluslararası Politika ve İnsan Hakları**, s. 148.

⁷ Özdek, **Uluslararası Politika ve İnsan Hakları**, s. 148.

küresel ölçek olduğundan pek çok alanda artık ulusal devletler değil, uluslar-üstü kuruluşlar düzenleyici rol oynamalıdır.”⁸

Uluslararası örgütlerin kar amacı gütmeyen ve faaliyetlerinde kendi alanları dahilinde ticari faaliyet amaçlı değil de daha çok ilgili oldukları alanlarda düzenlemeler yapma amaçlı olarak ortaya çıktıkları düşünülen, bu özelliğinden dolayı özel sektör olarak nitelendirilemeyen bu örgütlerin, özellikle ekonomik temelli uluslararası örgütler, mevcut ekonomik düzenin koruyucusu olarak rol oynadığı ve sermayenin yoğunlaşması ve dağılımında etkili olduğu da bir gerçektir. Uluslararası örgütlerin neo-liberal politikaların bir parçası olduğu söylenebilir. Jean-Marie Guehenno *Ulus Devletin Sonu* isimli kitabında küreselleşmeden söz ederken neo-liberal politikaların küreselleşmenin ekonomik ayağını oluşturduğuna değinmiştir.⁹ Neo-liberal politikalar içinde önemli bir yer tutan uluslararası örgütler sayesinde, özellikle ekonomi alanında faaliyet gösteren örgütler, sermayenin dünya üzerinde serbestçe hareket etmesinin ve önündeki engellerden kurtulmasının yolu açılmaya çalışılmaktadır. Bu örgütlerin temel işlevi ise ulus-devletin ekonomi ve yönetimdeki etkililiğini azaltmaktır. Bu bağlamda da bu örgütlerin ekonomik olarak güçlü devletlerin ve kuruluşların çıkarları doğrultusunda politika yürüttükleri bir gerçektir. Bu güçlerin örgütlere yardım ve destekleri yıldan yıla artmaktadır. Mesela, 1975 yılında bu yardım ve bağışların oranı %0,7 iken 1994 döneminde %5'lere kadar çıkmaktadır.¹⁰ Sonuç olarak, uluslararası örgütlerin, lanse edildiği kadar devletlerden bağımsız ve uluslar-üstü bir yapı sergiledikleri doğru değildir. Her ne kadar görüntüde ve teoride uluslararası örgütlerin kendilerine özgü ve bağımsız olduğu iddia edilse de aslında ekonomik ve politik alanda güçlü yapılanmaların ve devletlerin, özellikle güçlü olanların, amaçlarına hizmet etme yönü ağır basmaktadır.

B. Uluslararası Örgütlerin Etkililik Sorunu

Uluslararası örgütlerin kendini devam ettirebilmesi ve ilgili olduğu konuda varlık gösterebilmesi onun faaliyet gösterdiği konuda gündem oluşturabilmesi,

⁸ Hayriye Erbaş, “Küreselleşme ve Ulus-Devletin Aşınımı Sürecinde Toplumsal Eşitlik/Adalet,” *Doğu Batı Dergisi*, Sayı: 13, Kasım, Aralık, Ocak 2000-01, s. 214.

⁹ Temel Demirel, *Postmodern Müdahale ve Başkaldırı İmkânı*, Ankara: Kasım 1998, s. 59.

¹⁰ Özdek, *Uluslararası Politika ve İnsan Hakları*, s. 169.

politikalar üretebilmesi ve bu politikaları hayata geçirme derecesi ile birebir ilişkilidir. Uluslararası örgütlerin kendi bünyesinde bulundurduğu üyeleri üzerinde etkin bir rol oynaması söz konusu örgütün varlığının ve işlerliğinin devamı için gereklidir. Çalışmamızın Etkililik Sorunu başlığı altında, uluslararası örgütlerin etkililiği ve bu etkililiği sağlayan unsurlar üzerinde durularak uluslararası örgütlerin etkililik kıstasları belirlenmeye çalışılacaktır.

1. Etkililik Sorunu:

Küreselleşme politikaları çerçevesinde uluslararası arenada kurumların ve devletlerin etkililik derecesi oldukça önemlidir. Kurumların uluslararası politikada ne denli etkili olduğu, onların bu politikaları üzerindeki gücü ve kendi çizgilerine çekebilme derecesiyle ilgilidir. Uluslararası aktörlerin uluslararası politika içinde yer edinebilmesi için o aktörlerin açıkça belirlenmesinin yanında uluslararası alanda karar verebilme yeteneğine sahip olması gerekmektedir. Bunun yanında, diğer aktörleri etkileyebilme yetisine sahip olan otonom bir yapısının olması ve sürekliliği de önemlidir.¹¹ Yani uluslararası aktörlerin etkililiği, bu aktörlerin uluslararası politika üzerinde uygulayabildiği baskı ve etkileme kapasitesi ile ilişkilidir.

Uluslararası ve uluslar-üstü örgütlerin ve diğer uluslararası aktörlerin sayılarının İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra hızla artması ulus-devletin geçerliliğini ve etkililiğini azaltmıştır. Çoğalan sosyal, kültürel, ekonomik ve politik ilişkilerle ulusların da rekabetin yanında işbirliğini arttırma zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Liberal politikalar gereği, ulus-devletlerin bir üst güç altındaki iktidarlar olması üzerine kurulu sistemde ulus devletlerin eşgüdüm halinde olması zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır.¹² Bununla birlikte uluslararası bir üst güç oluşturma politikaları içerisinde en önemli aktörlerden biri olarak da uluslararası örgütler kabul edilmektedir. Bu yeni uluslararasılaşma sürecinde uluslararası örgütler ve uluslar-üstü örgütlerin işlevlerinden biri ulus-devletlerle devlet-dışı güçler arasında ilişki kurma işlevidir.

Bu hükümetler-arası örgütlenmeler üye ülkeler arasında eşitliği, en azından denkliliği, sağlama çabası içerisinde görünmektedirler. Ancak bu örgütlenmelerin ortaya çıkış amacının ulusal örgütlenmelerin faaliyetlerini genişletme veya sınırlama

¹¹ Arı, **Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika**, s. 26

¹² Arı, **Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika**, s. 26.

amaçlarına yöneldiği düşünüldüğünde bu ilişkide zorlamaların söz konusu olduğunu söylemek gerekmektedir. Nye ve Keohane'nin bu konudaki görüşü ilgiye değerdir: “Şeklen ya da görüntü itibarıyla jeosentrik olma çabası gerçekte bu örgütlerin başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere birkaç ülkenin denetiminde olduğu gerçeğini değiştirmemektedir. BM, IMF, Dünya Bankası gibi örgütlenmeler buna verilecek çarpıcı örneklerdir.”¹³

Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası düzeyde Amerika Birleşik Devletleri (ABD) yönetimi yeni dünya düzeninin açık piyasa ekonomisine dayanacağını ve bunun en önemli unsurunun ise sermayenin ulus-aşırı ve küresel hareket serbestliği olduğu üzerine politikalar geliştirmektedir. Bu tarihten itibaren de ABD başta olmak üzere güçlü kapitalist ülkeler bu politikayı geliştirmişlerdir. 1960'lı yıllara gelindiğinde görüldü ki “uluslararası alandaki sistemler giderek birbirlerine benzeyecektir. Bu noktada bir süper gücün belirleyici etkisi söz konusudur. Bugün için önemli olan aktör ve bölgeler ileride birer alt- sistem özelliği gösterecek, blokların politikaları birbirine benzeyecek ve Doğu Bloğu ulusal hareketler ile dağılacaktır.”¹⁴

Buradan hareketle denilebilir ki, uluslararası örgütlenmelerin aslında dünya siyaseti üzerinde etkilidir, ancak sorun bu örgütlenmelerin bağımsız olarak kendi çizgisinde hareket edip edememesindedir. Uluslararası örgütler dünya politikalarının şekillenmesinde ve özellikle ekonomik alanda yeni liberal politikaların dünyaya dayatılmasında önemli bir yere sahiptir. Uluslararası örgütlerin uluslararası politikada etkili oldukları aşıkardır. Ancak bu etkililik daha çok ekonomik olarak güçlü olan devletlerin diğer devletler üzerindeki baskı aracı olarak kullanılmaktadır.

Uluslararası örgütlerin kuruluşu ve geçerliliği de etkililiği açısından değerlendirilebilir. Örneğin, IMF ve Avrupa Birliği (AB) gibi güçlü örgütlenmelerin yanında İslam ülkelerinin 1969 yılında kurduğu İslam Konferansı Örgütü (İKÖ) gibi uluslararası arenada etkisiz olan örgütler de mevcuttur. Özellikle az-gelişmiş Üçüncü Dünya ülkelerinin kendi taleplerini dillendirmek amacıyla kurdukların örgütler dünya siyasetinde etkili olamamaktadır. Afrika Birliği Örgütü ve Arap Birliği gibi örgütleri bu kategoride değerlendirebiliriz. “Uluslararası örgütlerin bir kısmı, güçlü

¹³ Tayyar Arı, **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, İstanbul: Alfa Yayınları, 3. Baskı, Ekim 2004, s. 410.

¹⁴ Beril Dedeoğlu, **Adım Adım Avrupa Birliği**, İstanbul: Çınar Yayınları, 1. Baskı, Nisan 1996, s. 21.

kurumsal yapılarından dolayı üyelerinin bazılarına rağmen ve onları bağlayıcı veya onları etkileyen kararlar alarak, uluslararası politikayı uluslararası sistemdeki pek çok egemen ulusal devletten daha fazla etkileyebilme kapasitesine sahip olduklarını ortaya koymaktadırlar.”¹⁵ Güçlü devletler kimi politikalarını kabullendirmek için bu tür örgütlerden de yararlanabilmektedirler.

Bu çerçeveden bakıldığında görülüyor ki aslında uluslararası örgütlenmeler küreselleşme politikaları kapsamında uluslararası politikayı belirlemede etkili olmaktadır. Ancak bu durum, tüm uluslararası örgütler için geçerli olmamaktadır, çünkü yukarıda belirtildiği gibi kimi uluslararası örgütler etkisiz kalmaktadır. Bunun yanında etkili olan örgütler içerisindeki tüm devletler aynı oranda kendi politikalarının uygulanması şansı bulamamakta; bu örgütler içindeki güçlü devletler diğerlerine göre örgüt içinde daha etkin olmaktadır. Aşağıdaki bölümde farklı uluslararası örgütlerin etkililiklerini belirleyen temel kıstaslar üzerinde durulacaktır.

2. Uluslararası Örgütlerin Etkililik Kıstasları:

Uluslararası örgütlerin etkili bir politika izlemeleri, onların belli kıstaslara ne denli uydukları ile ilgilidir. Uluslararası örgütler, bu kıstasları uygulayabildikleri oranda amaçlarına ulaşmaya yaklaşabilmektedirler. Bu kıstaslar ulusal ve sistemik olarak sınıflandırılabilir. Uluslararası örgüte üye olan ülkelerin iç yapıları sözkonusu örgütün etkililiği üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Uluslararası örgütlerin ulusal anlamda etkililik kıstaslarından birisi bu örgütlerin etki alanı içindeki devletlerin rejim tipleriyle ilgilidir. Uluslararası örgütlerin müdahale alanı içerisinde giren devletlerin yönetim şekilleri ve dışa açık olup olmamaları uluslararası örgütlerin bu devletler üzerindeki etkinliğini belirlemektedir. Tek kişi yönetimine dayalı monarşik devlet yönetimleri gibi yönetim yapısına dayalı devletler içerisindeki ihlallere müdahale, diğer devletlere yapılan müdahaleler yanında etkisiz kalmaktadır.¹⁶

Bu tür monarşik yapılanmalarda devlet, dışa kapalı bir yapı sergilediğinden uluslararası örgütlerin içte meydana gelen ihlallere müdahale etmesi zorlaşmaktadır. Mesela, Irak'taki siyasal yapı uluslararası örgütlerin bu ülke üzerindeki yaptırım gücünü en aza indirmektedir. Kitle imha silahlarının denetimi konusunda örgütler

¹⁵ Arı, **Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika**, s. 43.

¹⁶ Muhittin Ataman, “The Effectiveness of International Organizations,” **Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Yıl: 2000-1, s.157

etkisiz kalmıştır. “Irak’ın Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından Körfez Savaşı’nı müteakiben 687 nolu kararıyla kurduğu özel komisyon UNSCOM denetimine tabi olması, daha öncesinde girişmiş olduğu balistik füze programlarının yok edilmesine yol açmıştır. Ancak, uluslararası güvenlik çerçevesinde, tüm denetlemelere rağmen Irak’ın en az bir düzene balistik füzeyi saklayabilmiş olduğuna inanılmaktadır.”¹⁷

Otoriter ve totaliter rejim yapısına sahip bir ülke ile demokratik rejim tipini benimsemiş bir ülke arasında örgütün etkililiği söz konusu olduğunda farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Diğer koşullar aynı olmak kaydıyla, bir örgütün etkililiği, demokratik olmayan ülke(ler)e nazaran demokratik ülke(ler) üzerinde çok daha fazla olması beklenir. Genel olarak bütün örgütler için söz konusu olan bu durum elbette ki DTÖ için de geçerlidir. Özellikle küresel ekonominin ana damarlarından biri haline gelmiş bu örgütün yerel düzeyde kalamayacağını ve hemen hemen tüm ülkelerin ister istemez DTÖ ile diyalog halinde olmak durumunda kaldığını görmek zor değildir. Yerel değil genel bir alanda faaliyet gösteren bu örgütün de tabii ki ülkelerin rejim tiplerine göre etkililiği farklılık göstermektedir. Ancak burada diğer örgütlerden farklı olarak; ülkelerin ekonomik gelişme ideali ortaya çıktığından, ekonomik gelişmenin olmazsa olmazı olarak görülen bu örgüte ülkeler kapılarını daha çabuk açmaktadırlar. Çünkü ekonomik olarak gelişme, ülkenin rejim tipi ne olursa olsun, ticaret ve sanayinin o ülkede gelişmesi ile paralellik gösterdiğinden bu yönde çaba harcayan ülkeler örgüte duyarsız kalamamaktadırlar. Bu ise örgütün ülkeler üzerindeki etkisini arttırmaktadır. Ayrıca ilaçtan yiyeceğe, sanayi hammaddesinden emeğe kadar her şey, küreselleşme süreci sayesinde küresel bir hal aldığından ülkelerin buna duyarsız kalması pek mümkün olamamaktadır. Koray Duman, Radikal Gazetesinde yayınlanan “Küreselleşmeyle Büyüyen Uçurum” isimli yazısında; neo-liberal eksenli küreselleşme politikalarının birbirleri ile eşgüdüm halinde bulunmalarının ve eklemlenmelerinin altında IMF, Dünya Bankası, DTÖ ve AB gibi resmi kurumların yanında Dünya Ekonomik Forumu benzeri özel kuruluşların bulunduğunu iddia etmekte, bu çerçevede ise sözde küreselleşemeyen toplumlara iyi yönetim, istikrar, güçlü devlet gibi kavramlar empoze edilmek istenmektedir. Bu politikanın altında yatan neden ise , uluslararası sermayenin

¹⁷ Mustafa Kibaroglu, “Kitle İmha Silahlarının Yayılması Sorunu ve Türkiye,” **Doğu Batı Dergisi**, Savaş ve Barış Özel Sayısı, Sayı: 24, Ağustos, Eylül, Ekim 2003, s. 133.

önündeki engelleri kaldırmak için ulusal mali piyasalarda yüksek reel getirinin sağlanması ve devalüasyon riskinden arındırılmış bir döviz oluşturmaktır.¹⁸

Uluslararası örgütlerin etkililiğinin ulusal değişkenlerinden bir tanesi de ülke halkının bilinç düzeyi ile ilgilidir. Bilinç ve eğitim düzeyi düşük ülkelerde halk kendi haklarını bilmediği ve buna bağlı olarak savunmadığı için genellikle otoriter ve totaliter rejimlere yol açmakta, halkın çıkarı ikinci plana itilerek ülke politikaları yöneticinin veya yöneticilerin çıkarları doğrultusunda belirlenmektedir. Bu ülkeler üzerinde uluslararası örgütlerin etkililiğin demokratik toplumlara göre daha az olmaktadır. Söz konusu ülkelerde yöneticinin çıkarlarına uyduğu sürece uluslararası örgütler kendi faaliyet alanlarında çalışmalar yapabilmektedir ve çoğu zaman bu ülkelerde örgütler etkisiz kalmaktadır. Hatta çoğu zaman yönetim, yabancı müdahaleyi engelleyecek gücü halkın bilinçsizliğinden almaktadır. DTÖ'ne bu perspektiften bakıldığında örgütün bu tür ülkelerdeki halkın menfaatinden çok zararına durumlarda etkili olduğunu görmekteyiz. Örneğin, ilaç şirketlerinin kar amacından dolayı bu ülkelere ilacın çok pahalıya ulaşması, yerel tarım tekniklerinin TRIPs anlaşması ile uluslararası şirketlerce patent altına alınmış olmasından dolayı yerel çiftçinin zor duruma düşmesi söz konusudur. DTÖ, bu anlamda diğer örgütlerden farklı olarak, kimi zaman halkın bilinçsizliğinden yararlanabilmekte ve bu ülkelerde etkin rol oynayabilmektedir.

Uluslararası örgütlerin etkililiği konusunda ulusal değişkenlerden bir diğeri ülke halkının siyasi kültürü ile ilişkilidir. Çoğu örgüt için bu durum ülke üzerinde etkililiğini etkileyen önemli bir faktördür. Özellikle demokratikleştirme, Batı tipi insan hakları, eğitim, sağlık vb. gibi soysal yönü ağır basan ve sosyal alanda faaliyette bulunan örgütler için hedef ülke halklarının kültürel yapısı örgütün pek çok eyleminin şeklini belirlemede etkili olmaktadır. Ekonomi ile sosyal hayatın birbirinden ayrılamadığı düşünüldüğünde, bu durumda ekonomik alanda faaliyet gösteren DTÖ de bu durumdan etkilenmektedir. Cal Clark ve Steve Chan'ın bazı Asya ülkeleri üzerinde yaptıkları bir araştırma, söz konusu ülkelerin içyapılarının, açık ekonomilerinin ve politik kültürlerinin bu ülkelerdeki devlet-dışı aktörlerin (bu arada uluslararası örgütlerin) bu ülkelerdeki etkilerindeki farklılıkları açıkladığını

¹⁸ Koray Duman, "Küreselleşmeyle Büyüyen Uçurum," **Radikal Gazetesi**, 24.06.2004.

göstermiştir. Çalışmayı yapanlar, bazı ülkelerin politik kültürlerinin çok-uluslu şirketlerin ülkelere girmesine izin vermedikleri kanısına varmışlardır.¹⁹

Bir diğer ulusal değişken ise ülke içerisindeki iç (ulusal) dayanışmanın dış dayanışmadan daha güçlü olduğu ülkelerde kendini göstermektedir. İç dayanışma dış dayanışmaya göre ne denli kuvvetli ise uluslararası örgütlerin bu ülkede amacını gerçekleştirmesi o denli zor olmaktadır. Politikacılar bu tür ülkelerde birtakım politikalarla kendilerini dünya siyasetinin dışında tutabilmekte ve bu nedenle uluslararası örgütlerin yaptırımlarına da boyun eğmemektedirler. Özellikle insan hakları ve sağlık gibi konulardaki örgütlenmeler sık sık bu durumla karşılaşmaktadırlar. Çalışmanın konusu olan DTÖ bu tür örgütlerden biraz daha farklıdır. Çünkü bir ülkenin ekonomik açıdan içe kapalı bir ekonomik yapı sergilemesi ve çevresi ile ekonomik bir diyaloga girmemesi günümüz politikaları sayesinde neredeyse imkansız hale gelmiştir. Hatta çoğu kez diğer konularda ülkelere müdahaleye imkan vermeyen ülkeler karşılarında ekonomik yaptırımları bulmuşlardır. Ekonomik yaptırımlar ise zorlayıcı bir rol üstlenmiştir. Bu nedenledir ki DTÖ konusunda ülkelerin uyguladıkları içe kapalı politikalar pek de söz konusu olamamaktadır.

Bunun yanında ülkenin yapısı ve ülkenin uluslararası örgütün gerçekleştirmek istediği amaca istekli olup olmaması örgütün etkililiğinin derecesini belirlemektedir. Ülkenin dini ve örfü gibi özellikleri o uluslararası örgütün gerçekleştirmeye yöneldiği eylemi gerçekleştirme derecesini belirler. Örnek verecek olursak, kadın hakları konusunda Müslüman ülkeler diğer ülkelerden daha az istekli bir tavır sergilemektedirler. Örneğin, 6 Kasım 1992 tarihinde Tunus'ta imzalanan “Dünya İnsan Hakları Konferansı Afrika Bölgesel Toplantısı Sonuç Bildirgesi”nde insan haklarının evrensel doğasının tartışma dışı olduğunu (2. madde) açıkça belirtmekle birlikte, hiçbir hazır modelin evrensel düzeyde öngörülemediğini, çünkü her ulusun kültürel gerçekliklerinin ve her halkın gelenekleri, standartları ve değerlerinin göz ardı edilemeyeceğinin vurgulamaktadır (5. madde).²⁰ Ayrıca, ülkelerin kültürel yapısı da uluslararası örgütlerin, ülkeler üzerindeki etkililiğini etkilemektedir. Eğitim yapısı yetersiz ve habersiz olan fakir toplumlar kendi haklarını bilincinde olmadıkları için daha çok tek kişi egemenliğine dayalı yönetim modelleri oluşmaktadır ve bu

¹⁹ Ataman, “Effectiveness of International Organizations,” s. 5.

²⁰ Özdek, **Uluslararası Politika ve İnsan Hakları**, s. 208.

kişiler ve toplumlar üzerinde uluslararası örgütlerin etkililiği şekilden ibaret kalmaktadır. Tek kişi egemenliğine dayalı yönetimleri gibi bu tür bir halka sahip olan toplumlarda ulus bağılılığı da öne plana çıkarılmakta ve uluslararası örgütlerin ülke iç işlerine karışması bu yolla engellenebilmektedir. Bu bağlamda, bu tür ülkelerde halkın bilgisizliği ve sorunlara duyarsızlığı, koşulsuz olarak yönetenlere tabii olmaları uluslararası örgütlerin bu ülkelere kendi politikalarını uygulaması konusunda yetersiz kalmasına hatta ülkenin yönetiminin şekline ve halkın bilinç düzeyine göre hiç etkileyememesi sonucunu doğurmaktadır.

Uluslararası örgütlerin etkililiğini etkileyen ulusal değişkenler dışında uluslararası örgütün kendi yapısından kaynaklanan sistemik kıstaslardan de söz edebiliriz. Öncelikle, uluslararası örgütlerin etkililiği, örgütün üye ülkelerinin güçleri ve bağımsız olarak karar verebilmeleri ile de yakından ilişkilidir. Aşırı kırılgan örgütlerin etkililiğinden söz etmek pek de mümkün değildir. Örgüt içerisindeki herhangi bir değişiklikten etkilenmeyi ne kadar azaltabilirse o kadar etkililiğini korumuş olacaktır. Ataman ifadesiyle, “aşırı kırılgan düzenlemeler asla güçlenemez ve asla etkili olamazlar. Örneğin, 1969’da Müslüman ülkeler tarafından kurulan İslam Konferansı Örgütü hassasiyetinden dolayı çok güçsüz ve etkisizdir. Önde gelen ülkelere Türkiye konferansa resmi üye bile değildir. Örgütlerin pek çok alt örgütleri vardır ve bunların çoğu sadece etkisiz yasalardan ibarettir.”²¹

Uluslararası örgütlerin etkililiğinin sistemik kıstaslarından bir diğeri bu organizasyonlara üye olan ülkelerin üstünde yarattığı yaptırım gücüdür. Bu ülkelerin yasalarının üstünde bir yasa oluşturabilen ve daha önemlisi bu yasalar, bu devletin çıkarlarına ters düşmesine rağmen, konusunda yaptırımda bulunabiliyorsa etkilidir. Eğer uluslararası örgüt etkili bir örgütse üye ülke ne denli güçlü olursa olsun ona yaptırımda bulunabilmelidir. Örgütün, üye ülkenin uluslararası yetki alanları dışında ulusal yetki alanlarına da o ülkenin isteksiz olmasına rağmen müdahale edebilmesi önemlidir. Özellikle uluslararası politikaların küresel problemler ile ilgili konularda yaptırım derecesi söz konusu uluslararası örgütün etkililiğinin önemli bir kıstasıdır. Bu duruma örnek verilecek olursa özellikle tüm dünyayı ilgilendiren çevre koruması konusunda uluslararası örgütlerin etkinliği yüksektir. Uluslararası örgütler çevre koruma faaliyetlerinde tek taraflı bir yönetim yerine her ülkenin eşit hak ve sorumluluklara sahip olduğu çok taraflı bir faaliyeti yeğlemektedirler. Bunun

²¹ Ataman, Effectiveness of International Organizations, s. 158-159.

yanında bir örgüt etrafında toplanan ülkelerin bu faaliyetlerin sürekliliğinin sağlanmasını gerçekleştirmekte yönündü tavır göstermektedir. Bu durum gerçekleştirildiği zaman uluslararası örgütler aktif rol üstlenmektense bu işleyen mekanizma içinde devletlerin kurallara uymasını sağlayıcı bir görev üstlenmektedirler. Örneğin, Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu (UAEK)’nun nükleer santraller üzerinde uyguladığı baskı kayda değerdir.²² Ayrıca özellikle az-gelişmiş ülkeler için söz konusu olabilen ülkelerin karşılıklı olarak yetkili oldukları bölgeleri veya yetkilerini kısıtlama yoluna gitmeleri ve uyuşturucu ticareti gibi küresel sorunlar karşısında karşılıklı işbirliği yapmaları önemlidir. Bu tür durumlarda bünyesinde güçlü ülkelerin de yer aldığı örgütlenmeler oldukça etkili olabilmektedir. Böyle durumlarda, örgütlerin mobilizasyonu önem kazanmaktadır.

Uluslararası örgütlerin etkililiği, örgütün hüküm-infaz yasalarının uygulanabilirliği ile doğrudan orantılıdır. Eğer uluslararası örgüt kendi bünyesindeki güçlü üyelerin muhalefetine rağmen hüküm-infaz yöntemlerini ortaya koyabiliyor ve işlerlik kazandırabiliyorsa etkilidir. Mesela, ozon tabakasının korunmasına yönelik olarak düzenlenen Viyana Konvansiyonu ve Montreal Protokolü bu duruma örnek oluşturmaktadır ve sanayileşmiş ülkelerin sanayilerinin üretim maliyetlerini arttıracak kararlar içermektedir.²³ “Ozon tabakasının incelme sorununa kalıcı bir çözüm bulabilmek amacıyla 1980’lerin ortasından beri uluslararası bir işbirliği sürdürülmektedir. Bir kaç yıl süren uluslararası görüşmeler sonucunda 1987’de “Ozon Tabakasını İncelten Maddeler Üzerine Montreal Protokolü” 25 ülke tarafından imzalanmıştır. Montreal Protokolü evrensel bir çevre koruma projesi için ilk defa bu kadar çok ülkenin görüş ve eylem birliğine varması açısından son derece önemli bir olaydır.”²⁴

Bu konuya örnek olabilecek bir diğer örgüt BM Güvenlik Konseyi’dir. BM Güvenlik Konseyi’nin karar alma mekanizmasına baktığımızda konseye üye ülkelerin bir oy hakkı bulunurken daimi üye olan beş ülkenin kararlara karşı tek başına veto hakkı bulunmaktadır. Bu durumda konseyde alınan kararlar daimi üye olan ABD, Çin, Fransa, İngiltere veya Rusya Federasyonu’ndan sadece birinin bile vetosu ile kabul

²² Gülgün Tuna, “Uluslararası Örgütler ve Çevre,” **Doğu Batı Dergisi**, Sayı: 24; Ekim 2003, s. 269.

²³ Ataman, Effectiveness of International Organizations, s. 160.

²⁴ “Montreal Protokolü,” Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı, www.ttgiv.org.tr/tur/02_ttgiv_hakkinda/22053.htm

edilememektedir. “Birleşmiş Milletler en kolay anlaşılır karar verme mekanizmasına ve en basit komuta ve kontrol düzenlemelerine sahiptir. Tüm kararlarını nitelikli çoğunluk esasına göre alır, ve üyelerinin sadece beşi kararları tek taraflı olarak engelleme hakkına sahiptir. Bu hakkı da bir tek ABD düzenli olarak kullanmaktadır.”²⁵

Uluslararası örgütlerin içinde yer alan ülkelerin güçlerinin eşitsiz dağılımı önemlidir. Aynı örgüt içerisinde daha çok ekonomik açıdan güçlü olan devletler onlara göre görece olarak daha az güçlü olan devletler üzerinde baskı uygulayabilmekte daha da önemlisi söz konusu uluslararası örgütlerin karar alma süreçlerinde de daha aktif bir rol üstlenebilmektedirler. “Artan karşılıklı bağımlılıktan asıl etkilenen ülkelerin küçük devletler oldukları bundan gelişmiş ülkelerin daha az etkilendikleri ifade edilmektedir. Bu bağlamda, ABD başta olmak üzere gelişmiş ülkelerin birçok alanda kendine yeterli bir ekonomik yapıya sahip oldukları dikkat çekilmektedir. Dolayısıyla, ABD, Çin ve geçmişte Sovyetler Birliği’nin diğer ülkelerle yaptıkları ittifak ilişkisinin sonucunda artan yatırım ve ticaret olanakları sayesinde bu devletlerin stratejik pozisyonlarını korumayı amaçladığı belirtilmektedir.”²⁶

Uluslararası örgütlerin etkililiği bağlamında, söz konusu örgütün etkililiğinin kıstaslarından biri, örgüte üye devletlerin birbirleri ile olan ilişkileridir. Üye ülkeler arasındaki eşgüdüm ve karşılıklı bağımlılık oranı ne denli güçlü ise o örgütün etkililiği o denli güçlüdür. Her üye ülke diğerini etkileyerek bağımlılıklarını arttırdıkları ölçüde örgütün etkililiğini de arttırmış olmaktadır.²⁷ Üye ülkeler arasındaki karşılıklı bağımlılık ve eşgüdüm ne denli yoğun olursa söz konusu örgütün etkililiği de o denli kuvvetli olur. Ancak çoğu zaman içinde güçlü örgütlerin de yer aldığı örgütlerde ülkeler arasında eşitsiz bir güç dağılımı göze çarpmaktadır. Uluslararası örgütün içerisinde egemen güçler genel olarak örgütün işleyişini yönlendiren, kararlarda etkili olan, yani örgütü kontrol eden, bir rol üstlenmekte iken diğer üye ülkeler, her ne kadar eşit oy söz konusu ise de ikinci planda kalmakta ve daha çok örgüt bağlamında alının kararları uygulayan taraf olmaktadır. Ataman’ın ifadesiyle, “güçlü devletler toplumsal düzenlemelerin ilkeleri tarafından daha az zorlanırlar.

²⁵ “Ulus Kurmada Natonun Rolü”, Nato Dergisi, www.nato.int/docu/review/2005

²⁶ Arı, **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, s. 444.

²⁷ Ataman, *Effectiveness of International Organizations*, s.159

Gücün daha simetrik dağıldığı durumlarda uluslararası örgütleri kurmak daha zordur ancak bu örgütler ilk hallerinden daha etkilidirler.”²⁸ DTÖ içerisindeki durum bu koşulu karşılamamaktadır. Dünya ticareti için oldukça önemli yeri olan DTÖ, egemen güçlerce kendi menfaatleri söz konusu olduğunda genellikle bu menfaatlerini gerçekleştirecek bir araç haline gelmektedir. Özellikle örgütün yargı kanalları ve ülkelere DTÖ’ne şikayette bulunma tehdidi egemen güçleri güçlendirirken, diğer ülkeleri ve bazen de diğer örgütleri zor duruma düşürmektedir. Bu nedenle, her ne kadar kağıt üzerinde tüm ülkeler eşit haklara sahip görünseler de aslında son sözü söyleyen genellikle egemen güç(ler) olmaktadır.

Ayrıca uluslararası örgütler içerisindeki dayanışma söz konusu örgüt içerisindeki güç dağılımı ile doğrudan ilişkilidir. Bir devletin diğer devletle dayanışması ya da karşıt hale gelmesi ülkelerin zaman ve mekana göre menfaatlerinin çatışması ile ilgilidir. Belli bir coğrafya kimi zaman çeşitli nedenlerle önemli hale gelebilir ve belli bir zaman sonra eski önemini yitirebilir. Bu gibi bir durumlarda, zaman zaman coğrafyanın taşıdığı önem değişkenlik göstermektedir. Bu çerçeveden DTÖ’ne bakıldığında, bu ölçütün DTÖ’nün etkililiğini ölçmede kullanılabileceği görülmektedir. Mesela, Çin Halk Cumhuriyeti kısa zamana kadar önemli görülmemekte ve DTÖ’ne üyeliği bile önemsenmemekte iken bugün hayatın diğer alanlarında olduğu gibi hatta en çok ekonomik anlamda kendini geliştiren, ihracatını inanılmaz bir hızla arttıran ülke konumuna geldiğinden dolayı önem kazanmış ve kısa süre sonra DTÖ’ne üye olmuştur. Bu ülkenin örgüt içindeki önemi ekonomik alanda gerçekleştirdiği büyük atılımla birebir ilişkilidir.

Uluslararası örgütlerin etkililiğini azaltan en önemli etken ise örgütün bağlı bulunduğu alt yapının yıkılması veya en azından aşınmasıdır. Bir örgütün temelini oluşturan yapı yok olduğunda örgütün ömrünü sürdürmesi en azından etkinliğini koruması imkansız hale gelmektedir. Buna en iyi örnek Varşova Pak’tır. SSCB yıkılmadan önce ne kadar güçlü ve dünya politikasında ne kadar önemli bir yere sahip olsa da SSCB ile birlikte bu yapılanmanın da dünya sahnesinden silindiği görülmüştür. Bu örnekten de anlaşılacağı gibi temelleri sarsılmış bir örgütün uzun süre kendini koruyarak varolması mümkün değildir. Uluslararası örgütlerin saydığımız bu etkililik kıstaslarına ulaşma derecesine göre uluslararası alanda kendine yer bulmaktadırlar. Bu çerçeveden baktığımızda uluslararası örgütlerin

²⁸ Ataman, Effectiveness of International Organizations, s. 159.

dünya politik, ekonomik, kültürel ve sosyal vb. alanlarda örgütün etkilik kıstaslarına ne oranda uyduğu ile bağlantılı olarak söz sahibi olmaktadır.

Genel olarak uluslararası örgütlerin etkililiği gözden geçirildikten sonra şimdi uluslararası örgütlerin etkililiğini DTÖ bağlamında incelenmeye çalışılacaktır. İkinci bölüm DTÖ'ne genel bir bakış ile başlayıp daha sonra DTÖ'nün etkililiği yani dünya politik, ekonomik ve askeri vb. alanlarda politikalar üretebilme ve uygulayabilme kapasitesi ele alınacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM: ULUSLARARASI ÖRGÜTLERİN ETKİLİLİĞİ BAĞLAMINDA DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ

Uluslararası örgütlerin etkililiğini üzerinde önemli bir unsur söz konusu örgütün ne denli köklü olduğu ve ne kadar yaygın olduğu ile de yakından ilişkilidir. Uluslararası örgütler, kapsamının genişliği ve etki alanı ile doğru orantılı olarak etkililik gösterirler. Bu bağlamda, bir uluslararası örgütün ne kadar etkili olabildiği konusunda tespitte bulunabilmek için öncelikle söz konusu örgütün tarihçesine, yayılmış olduğu alana ve daha da önemlisi politikalarına bakmak gerekir. Bu bölümde çalışmanın asıl konusu olan Dünya Ticaret Örgütü'nü daha iyi yorumlayabilmek için öncelikle DTÖ'nün tarihsel geçmişi ve ortaya koyduğu politikalar incelenerek örgütün etkililiğine temel oluşturan etkenler belirlenmeye çalışılacaktır.

A. DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ: NEREDEN NEREYE?

İkinci Dünya Savaşı sonrası büyük ülkeler, uluslararası ticaretin kendi ekonomilerinin yanı sıra dünya ekonomisinin de gelişmesinde çok önemli olduğunun farkına varmaya başlamışlardır. Bu gereksinim ülkeleri, dünya ticaretini çok taraflı bir anlaşmaya bağlama yoluna götürmüştür. Bu durum 1947'de İsviçre'nin Cenevre şehrinde 23 ülkenin katılımıyla Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Antlaşması (GATT)'nı ortaya çıkarmıştır. Bu anlaşma 1948 yılında yürürlüğe girmiştir. II. Dünya Savaşı sonrası ülkelerin, ticareti uluslararası ticaret boyutuna taşıyacak ve kurumsallaştıracak olan DTÖ, o tarihte hayata geçirilememiş olduğundan GATT geçici bir süre bu görevi üstlenmiştir.

II. Dünya Savaşı sonrasında küreselleşmenin ticari politikaları kapsamında ekonomiyi yönlendirmeye yönelik kurulan üçlü bir yapı söz konusudur. Bunlardan ilki, Uluslararası Para Fonu, diğeri dünya Bankası, bir üçüncüsü ise Dünya Ticaret Örgütü'dür. Dünyanın ekonomik yapısını şekillendiren bu üç kurum, bir diğerinden farklı, fakat birbirini tamamlayan görevleri üstlenmişlerdir. Bu üçlü grubun birincisi olan Uluslararası Para Fonu (IMF)'nin asli görevi üye ülkelerin ödemeler dengesi sorunlarını aşmasını sağlamak, bütçe açıklarını önlenmek, uluslararası kredi kuruluşlarının üye ülkelere açtığı kredilerin geri ödenmesinde sıkışıklık yaşanmasını

önlemektir. Dünya Bankası ise üye ülkelere kredi açma görevini üstlenmiştir. Dünya Bankası'nın kredileri özellikle üye ülkelerin imar ve kalkınma amaçlı projelerine ve ekonomik gelişmelerine yönlendirilmektedir. Bu bağlamda bu yapılanmanın üçüncü ayağını oluşturan DTÖ'nün üstlendiği görev küresel ticareti serbestleştirmektir. Bu görevi gerçekleştirmek için GATT bir kısım değişikliklere uğrayıp daha geniş bir yapıya ulaştırılarak daha fazla katılımı DTÖ'ne dönüştürülmüştür.

Genel perspektiften olaya bakılacak olursa bu üç yapılanmanın nihai bir amacın araçları oldukları görülmektedir. Bu amaç, Enis Bağdadioğlu'nun deyişiyle “pazar odaklı ekonomik politika uygulamak ve ülke ekonomisini uluslararası rekabeti açmaktır.”²⁹ DTÖ öncesi ilk anlaşma olan GATT'tan bugüne değin “round” olarak ifade edilen sekiz tane çok taraflı ticari müzakere yapılmıştır.

Bunlardan ilki 1947 yılında (İsviçre) Cenevre'de, ikincisi 1949 yılında (Fransa) Annecy'de, üçüncüsü 1951 yılında (İngiltere) Torquay'da, dördüncüsü 1956'da (İsviçre) Cenevre'de gerçekleştirilmiştir. 1951'de Torquay'da yapılan görüşmelerde birçok ülke gibi Türkiye'nin de GATT'a katılımı görüşülmüştür. Daha sonra bu müzakereleri 1960-1961 yılında İsviçre Cenevre'de “Dillion Round” ticari müzakeresi izlemiş, 1964-1967 yıllarında yine Cenevre'de “Kennedy Round” müzakeresi ve 1973- 1979 'da aynı yerde “Tokyo Round” gerçekleştirilmiştir. Son olarak 1986-1993 yılında Uruguay Punta Del Este'de “Uruguay Round” müzakeresi yapılmıştır.

Bu rauntlardan ilk yedisinde daha çok imalat sanayinin ürünleri üzerinde durulmuş ve bu konuda tarife indirimleri olmuştur. 1940'lı yıllardan 1980'li yılların sonuna değin sanayi, özellikle imalat sanayisinin, gelişmesi ülkeleri ihracata yöneltmiş ve tarifelerin bu durum kötü yönde etkilemesi bu ülkeleri imalat sanayi tarifelerinde indirim için çalışmaya sevk etmiştir. İşte bu durumun sonucu olarak ilk yedi raunt imalat sanayi indirimlerine olanak sağlanmıştır. 1980'li yıllarla birlikte imalat sanayi dışında diğer sanayi kollarının da imalat sanayi kadar önemli hale gelmesi 1986-1993 Uruguay Round'da müzakereleri diğer sanayi kolları için de çalışmaya yönlendirmiştir.

GATT'ın bu genel özelliklerine göz attıktan sonra şimdi de GATT'ın prensipleri üzerinde durularak anlaşmanın hangi prensipler doğrultusunda hareket

²⁹ Enis Bağdadioğlu, “Ekonomik Bağımsızlık,”
www.makaleekonomikbagimsizlikveturkiye.isbank.net.tr.

ettiği incelenecektir. GATT dört temel prensip etrafında şekillenmiştir. Birincisi, en çok kayırılan ülke kuralıdır. Burada bir ülke için gerçekleştirilen tüm olanaklar ve kolaylıkları diğer tüm ülkeler için de geçerlidir. Bu kuralın bir kısım istisnaları mevcuttur. Bunlara serbest ticaret anlaşmaları, gümrük birliği, ve gelişmekte olan ülkelere daha düşük gümrük vergileri konulması örnek verilebilir. Mehmet Altan en çok kayırılan ülke konusunda şunları söylemektedir. “Herhangi bir ülke bir diğerine ‘en çok kayırılan ülke muamelesi’ yaparsa, bu avantajlardan geri kalanlar da yararlanacaktır ... ya da bir ülke yurt içinde ‘yerli malı ya da hizmet’ ayrımı yapmak için vergi veya muamelelerde farklılığa giderse, bunlardan yabancı mal ve hizmetler de yararlanacaktır. Kısacası, sınırlar kalktıkça gümrükler de kalkıyordu ... Biz bu konuya ve Dünya Ticaret Örgütü’ne Fransız da kalsak ‘mutfakta biri var’ ve dünya ticaretinin tümüyle doğallaşmasını kotarıp duruyor. Tarımı da bu çerçevede değerlendirmek gerek”³⁰

GATT’ın ikinci temel ilkesi gümrük vergileri ile ilgilidir. Bu kural gümrük oranlarının GATT dışında değiştirilememesini ifade etmektedir. GATT’ın belirlediği gümrük oranlarını devletler müzakere yapılmaksızın değiştiremezler. Üçüncü ilke, ulusal muamele kuralıdır. burada kastedilen yerli mal ve yabancı mal ayrımı olmaksızın tüm mal ve hizmetlere eşit muamele yapılmasıdır. Dördüncü temel ilke ise, tarifeler hakkındadır. Tarifelerin dışındaki engellerin kaldırılmasını ifade etmektedir. GATT çerçevesinde korumalar tarifeler ile sağlanmakta olduğundan belli istisnalar dışında tarife-dışı engellerin yasaklanması öngörülmüştür.³¹

Eylül 1986 yılında başlayıp 15 Aralık 1993 yılına kadar süren (Eylül 1986-Aralık 1993) Uruguay Müzakerelerinin sonucunda bu geçici süre sona ermiş ve DTÖ 15 Nisan 1994 tarihinde Fas’ın Marakeş şehrinde imzalanan antlaşma ile hayat bulmuş ve 1 Ocak 1995 yılında resmen yürürlüğe girmiştir. DTÖ, ekleri ile birlikte 29 adet yasal metinden meydana gelmektedir. Ayrıca 25 adet bildirim, karar ve mutabakat metninde üye ülkelerin yükümlülüklerinden bahsetmektedir.³²

DTÖ’nün amaçlarına bakacak olursak örgüte üye ülkeler arasında ticari ilişkileri güçlendirmek amacının yanında üyelerin hayat standardını yükseltmek,

³⁰ Mehmet Altan, “Küreselleşen Tarım ve Yeni Dünya Düzeni,” **Sabah Gazetesi**, 16.08.2004.

³¹ “Dünya Ticaret Örgütü ve Ticaret Anlaşması Semineri,” İstanbul Yeditepe Üniversitesi; 11-15 Ekim 2004.

³² T.C. Hazine Müsteşarlığı, www.teasury.gov.tr.

istihdamı en üst seviyeye çıkarmak, mal ve hizmet üretimi ve ticaretini geliştirmek, çevreyi korumak, reel gelir ile gerçek talep hacminin artışının istikrarlı şekilde olmasını sağlamak gibi amaçlara yönelmektedir. “Dünya Ticaret Örgütü, üye ülkelerin hayat standardını ve gelirlerini yükseltmeyi, tam istihdama ulaşmayı, üretim ve ticareti yaygınlaştırmayı ve dünya kaynaklarını optimal kullanımını sağlamayı amaçlamaktadır. Örgüt, sürekli bir kalkınma için dünya kaynaklarını optimal kullanımının zorunlu olduğunu belirtmiş ve farklı ekonomik kalkınma düzeyindeki ülkelerin ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde çevrenin korunması gerektiğini vurgulamıştır.”³³ DTÖ’nün en dikkat çekici hedeflerinden biri de dünya ticari hayatı içinde artan ticari ilişkilerde az-gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerinde orantılı şekilde pay sahibi olabilmesi ve kalkınma ihtiyaçların karşılamayı amaçlamasıdır.

GATT’ın DTÖ ile farklılıklarına daha doğrusu GATT’a göre geliştirilmiş yönlerine baktığımızda DTÖ’nün GATT’ın içerisinde yer almayan birçok ticaret konuyu kapsadığını görmekteyiz. Mesela, GATT’ın kapsam dışı bıraktığı tarım ürünleri, fikri mülkiyetler, hizmetler, ticaret ile ilgili yatırım tedbirleri ve ticaret politikalarını gözden geçirme mekanizması DTÖ kasamı içine alınmıştır. Sübvansiyonlar ve telafi edici vergiler (tedbirler), ticarete teknik engeller, ithal lisansları prosedürü, devlet alımları, gümrük değerlendirme ve anti- dumping kodları (anlaşmaları) DTÖ kapsamına dahil edilmiş ve aynı zamanda uyma zorunluluğu getirilmiştir.³⁴

DTÖ anlaşması ile sübvansiyonlar (maddi yardımlar) konusunda da düzenlemeler getirilmektedir. Bunun yanında diğer sübvansiyonlar yanında özel sübvansiyonlar kavramı ortaya atılmıştır. Dünya Ticaret Anlaşması ile sübvansiyonlara belli bir kategorilendirme yapılmıştır. Sübvansiyonlar üç farklı şekilde sınıflandırılmıştır. Bunlardan birincisi yasaklanmış sübvansiyonlardır. Burada ifade edilen sübvansiyonlar hukuken ya da fiilen “ihracat performansı” veya “yerli malı kullanım” şartına bağlanmıştır.

İkinci kısım ise dava edilebilir sübvansiyonlardır. Bir ülke diğer üye ülkelerin menfaatine zarar verecek şekilde sübvansiyonlardan yararlanamaz. Bu tür bir

³³ T.C. Hazine Müsteşarlığı, www.treasury.gov.tr.

³⁴ Ali Turhan, “Dünya Ticaret Örgütü,” Devlet Planlama Teşkilatı Yıllık Programlar ve Konjonktür Değerlendirme Genel Müdürlüğü, Mart 1997, www.ekutup.dpt.gov.tr.

sübvansiyon yasaklanmış sübvansiyondur. Bir ülkenin belli bir sübvansiyonla diğer üye ülkelerin çıkarlarına ters düşecek bir menfaat elde etmesi dava edilebilir sübvansiyonlara denk düşmektedir. Bu durumda bu sübvansiyondan dolayı menfaatlerine kötü yönde müdahale edilmiş ülke dava açarak menfaatinin savunabilir. Son sübvansiyon türü ise, dava konusu edilemeyen sübvansiyonlardır. Bu sübvansiyonlar daha çok az-gelişmiş ülkelere uygulanan yardım ve teşviklerde söz konusu olmaktadır. Normal şartlarda bir ürüne verilen sübvansiyon o ürünün değerinin %5'ini geçmemelidir. Ancak söz konusu ülkelere verilen teşvik ve yardım amaçlı sübvansiyonlar ve küresel çevre koruma ile ilgili ürünlere ve yatırımlara verilen sübvansiyonlar bu oranın istisnasıdır. Bu çerçevede DTÖ'nün kuruluş ve çerçevesi belirlenmiştir.

DTÖ'nün etkililiğini değerlendirebilmek için bu örgütün kurulmasından bugüne kadar ilgili alanlarında yaptığı uluslararası düzenlemeler üzerinde durmak gerekmektedir. Söz konusu örgütün devletlerin davranışlarını etkilemesi ve devletlerarası ilişkileri düzenlemesi, ilgili alanlarda DTÖ'nün ihdas ettiği kuralların uygulanmamasının müeyyidelere bağlanmasında görülmektedir. Aşağıda bu farklı alanlardaki kısa gelişmeler ve DTÖ'nün kurumsal yapısı üzerinde durulacaktır.

1. Dünya Ticaret Örgütü'nün Düzenleme Alanları:

DTÖ ile birlikte, devletlerarası ilişkiler alanında dört ayrı konuda (tarım, sanayi, hizmetler, fikri mülkiyet hakları) genel düzenlemeler yapılmıştır.

a) Tarım:

Birinci düzenleme alanı tarımdır. Uruguay Müzakereleri'nden sonra DTÖ kapsamına alınan bir sektör tarım sektörüdür ve bu konuda önemli düzenlemeler getirilmiştir. DTÖ'nün bu konudaki düzenlemelerine baktığımızda, üye ülkelerin tarım ürünlerinde durum yaratacak düzenlemeler yapıtlığı görülür. Bu düzenlemeler, (1) ihracattaki teşviklerin azaltılması, (2) iç üretimdeki desteklerin azaltılması ve (3) ithalatta uygulanan tarifelerin indirilmesidir. Bunlarda amaçlanan hedef, serbest rekabet koşullarını yaratmaktır.

“Tarım Anlaşması, 1986 yılında başlayıp 1995 yılında sonuçlanan ‘Uruguay Round’ müzakereleri sonucunda ortaya çıkan uluslararası anlaşmalardan yalnız biridir. ... Anlaşma üç alan üzerine odaklanmıştır: tarımsal üretim, ithalat ve

ihracat.”³⁵ İhracattaki teşviklerin azaltılmasıyla dış ticarete verilen zararların önüne geçilmesi amaçlanmaktadır. Ancak bu hedef henüz tam anlamıyla gerçekleştirilebilmiş değildir. İhracatta uygulanan krediler gibi uygulamaların zamanla son bulmasının yanında devlet kuruluşlarının sübvansiyon benzeri uygulamalarının da zamanla yok edilmesinin önüne geçilmek istenmektedir. Örneğin, kuruluşların uyguladığı görev zararı ve finansman kolaylığı gibi uygulamaları verilebilir.

DTÖ tarafından kabul edilen ikinci kaide iç üretimdeki desteklerin azaltılmasıdır. Bu yolla devletler arasındaki haksız rekabet önlenmek istenmektedir. Çünkü belli bir teşvikle aynı mamulü üreten iki devlet bu mamulü oluşturmak için farklı maliyetlere katlanmak zorunda kalacaklarından teşviklerden yararlanan devlet daha avantajlı duruma gelecektir. Ticareti bozucu iç desteklemelerdeki indirim oranları gelişmiş ülkelerde 6 yılda %20, Gelişme Yolundaki Ülkelerde 10 yılda %13.33 olarak belirlenmiştir. Asgari destek olduğu durumda (*de minimis*) iç desteğin azaltılması gerekmemektedir ki bundan yararlanabilmek için yardımın, o malın üretim değerinin gelişmekte olan ülkeler için %10, gelişmiş ülkeler için %5 ini geçmemesi gerekmektedir.³⁶

DTÖ, tarımdaki desteklemeleri renklerle ifade etmektedir. İndirime tabi olan ve olmayan destekler olmak üzere ikiye ayrılmıştır. “Yeşil kutu” diye isimlendirilen kısım indirime tabi olmayan desteklemelerdir. Bu desteklemeler, belli bir ürünün miktarını ve fiyatını etkilemeyecek ya da çok az etkileyecek alt yapı yatırımları gibi yatırımlardır. Bunun yanında “mavi kutu” diye nitelendirilen desteklerde istisnalar söz konusudur. Bu istisnalar daha çok gelişmiş ülkeler ile ilgilidir. Türkiye, destekleme konusunda örnek ülke olarak verilebilir. Türkiye tarım sektöründe dış rekabetten çok fazla etkilenmemek ve tarım sektörünün mağdur olmaması için yüksek gümrük tarifeleri ile koruma sağlamak ve bazı ürünlere taban fiyatı uygulamalarıyla tarım korunmaktadır. Mesela, 5 Nisan 1994 Ekonomik Önlemler ve Uygulama Planı ile tarımda bir takım düzenleme meydana getirilmiş, destekleme alımları şeker pancarı, hububat ve tütün ile sınırlandırılmıştır. Örneğin, bu uygulamalar Türkiye’nin her alanda olduğu gibi tarım alanında da liberalleşme

³⁵ A. Halis Akder, “Dünya Ticaret Örgütü’nün 2004 Yeni Çerçeve Anlaşması,” www.aso.org.tr/asomedyay/eylül2004.

³⁶ Turhan, Dünya Ticaret Örgütü.

yoluna girdiğini göstermektedir. “Türkiye DTÖ Tarım Anlaşması çerçevesinde, tarım ürünlerinin tümünü, saptadığı yeni koruma oranları ile DTÖ’ye konsolide ettirmiş ve gümrük vergilerinde, on yıl içerisinde ortalama %24, her bir ürün için en az %10 indirim yapmayı taahhüt ederek yerine getirmek için ilk adımı atmıştır.”³⁷

DTÖ’nün üçüncü kuralı ise ithalattaki tarifelerin indirilmesidir. Ülke içerisine giren mamuller üzerine konulan tarifelerin oranlarının yüksek olması sermayenin serbest dolaşımını ve liberalizasyonun önünde engel teşkil etmektedir. Tarifeler ne denli yüksek olursa ticaretin serbest akışı o denli azalmaktadır. Bu nedenle, DTÖ anlaşmasında tarifelerin aşamalı olarak ortadan kaldırılması amaçlanmaktadır. Özellikle Gümrük Birliği anlaşması ile bu amaca ulaşmak amaçlanmıştır. Örneğin,

“Tarım mallarının birlik içinde serbest dolaşımı ile ilgili hükümler AB’nin Ortak Tarım Politikası (OTP) çerçevesinde belirlenmektedir. Bilindiği gibi OTP’nin temel amacı tarım sektöründe geliri düşmemsini önleme ve bu sektördeki geliri mümkün olduğu kadar kabul edilebilir bir düzeyde tutmaktır. AB bu amaca son zamanlara kadar vergi ve gümrük tarife politikaları ile ihracat sübvansiyonlarını kullanarak fiyat destekleme yöntemleri ile ulaşmaya çalışmış ve tarım mallarının yurt içi fiyatlarını genel olarak dünya fiyatlarının üstünde tutmuştur.”³⁸

b) Sanayi:

Uruguay Tur sonrasında sanayi tarifeleri konusunda da düzenlemeler yapılmıştır. Sanayi ürünlerinin ithalatında uygulanan vergilerde indirime gidilmesi yolu ile sanayi mamullerinin dolaşımı rahatlatılmıştır. Sanayi mamullerinin ülkeler arasındaki serbest dolaşımını engelleyen, en azından sınırlayan tarifeler, DTÖ anlaşmasıyla aşamalı olarak ortadan kaldırılmaya çalışılmaya başlanmıştır. Aşağıda bu konudaki gelişmeleri özetleyen bir tablo (Tablo 1) verilmiştir.

³⁷ Ahmet Şahingöz, “Dünya Ticaret Örgütünün Dönüşümü,” www.zmo.org.tr/etkinlikler.

³⁸ Sübidey Togan, “Avrupa Entegrasyonu ve Türkiye-AB İlişkileri,” **Doğu Batı Dergisi**, Küreselleşme Özel Sayısı, Şubat-Mart-Nisan 2002, Sayı: 18, 2. Baskı, s. 243.

Tablo 1: Sanayi Ürünlerinde Ağırlıklandırılmış Ortalama Tarife İndirimleri (Petrol Hariç)

ÜLKELER	İndirim Oranı (%)	Ticarette Ağırlaştırılmış Ortalama Tarifeler	
		UT Öncesi (%)	UT Sonrası (%)
Gelişmiş Ülkeler	40	6.2	3.7
Gelişme Yolundaki Ülkeler	30	20.5	14.4
Dönüşüm Ekonomileri	30	8.6	6.0
Toplam (Bütün Ülkeler Ortalaması)	34	9.9	6.5

“GATT, The Result of The Uruguay Round of Multilateral Trade Negotiations, Geneva, November 1994”

c) Hizmetler:

Uruguay Raundu Sonuç Bildirgesi kapsamında yer alan ve hizmet ticaretine dair temel prensipleri ve kavramları ortaya koyan ilk anlaşma olan Hizmet Ticareti Genel Anlaşması (General Agreement on Trade in Services, GATS) 15 Nisan 1994 tarihinde Marakeş’te imzalanmıştır. Bu anlaşma ile hizmetlerin ticareti konusu ilk kez bir anlaşmaya konu olmuştur. GATS’ın Uruguay Sözleşmesine eklenmesinde güçlü devletlerin etkisinin olması dikkat çekicidir. Amerika Birleşik Devletleri’nin önceliğindeki gelişmiş devletlerin talepleri doğrultusunda hizmet ticareti de düzenlenmiştir.

GATS üç ana esas üzerinde inşa edilmiştir. Birincisi, anlaşmanın çatısıdır ki burada tüm üye ülkelerin uyması gereken temel prensipler belirtilmiştir. İkincisi, pazara giriş taahhütleri listesidir. Bu listede üye ülkelerin serbestleşme sürecinde kendi ülkelerinde var olan sınırlamaların ne kadarını indirebileceklerini veya yok edebileceklerini taahhüt ettikleri ile ilişkilidir. Sonuncu ve üçüncüsü ise en çok kayırılan ülke kuralı üzerindeki ayrıcalıklar, haberleşme, mali hizmetler vb. muayyen bazı hizmetler ve halkın dolaşımı ile ilgili disiplinleri ile ilgilidir.

GATS kapsamındaki sektörler ise şunlardır: Ticari hizmetler, dağıtım hizmetleri, inşaat ve mühendislik hizmetleri, turizm ve seyahat hizmetleri, sağlık ve

sosyal hizmetler, mali hizmetler, çevre ile ilgili hizmetler, eğitim hizmetleri, haberleşme hizmetleri, ulaşım hizmetleri, eğlence, kültür ve spor ile ilgili hizmetler ve diğer hizmetler.³⁹ Görüldüğü üzere pek çok hizmet sektöründe düzenlemeler yapılmıştır. GATT kapsamında GATS gibi hizmetler için özelleştirilmiş bir anlaşmaya gereksinim duyulmasının altında yatan sebepler mevcuttur.

20. yüzyıl ile birlikte dünya ticareti içerisinde hizmet ticaretinin ağırlığı önem kazanmıştır. Gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler açısından daha önemli ve vazgeçilmez hale gelen hizmet ticareti bu anlaşmayı zorunlu hale getirmiştir. Bu gelişmeyi tetikleyen başka etkenler de söz konusudur. Bunlardan en önemlilerine hızlı şehirleşme, kamu sektörünün genişlemesi, tüketici hizmetlerine gereksinim ve diğer sektörler için girdi olarak nitelenecek olan ara hizmetlere olan talebin artması örnek verilebilir. Dünyadaki bu hızlı gelişme insan faktörünün önemini arttırmıştır. Dünya emek gücünün yanında, beyin gücüne de daha çok başvurur hale gelmiş ve zamanla beyin gücü çok önemli hale gelmiştir. Bu durum hizmet ticaretini giderek vazgeçilmez kılmıştır.

DTÖ'ne üye olan ülkeler eşit koşullarda GATS'a üye olmamışlardır. Eşit taahhütler sunması gerekmemiştir. Kimi ülkeler daha fazla taahhütte bulunurken kimileri daha az taahhütler sunmuştur.

“GATS’ın adım adım liberalizasyon prensibi üzerine kurulduğu düşünülürse, üyelerin taahhütlerini arttırmak ve böylece daha yüksek bir liberalizasyon seviyesine ulaşmak için periyodik görüşme turları düzenlemeleri öngörülmektedir. Gelişmiş GATS üyesi ülkelerin taahhüt listesinde pek çok sektöre yer verdiği görülmekle beraber, birçok ülke de az sayıda sektör de taahhütte bulunarak GATS üyesi olmuşlardır. Etkin bir ekonomide hizmetler sektörünün ayrılmaz parçası olan dağıtım ve telekomünikasyon gibi sektörlerde, Uruguay Round sırasında az sayıda üye ülke taahhütte bulunmuşlardır.”⁴⁰

GATS beş bölümden oluşmaktadır. GATS’ın konu ve kapsamı belirlendikten sonra ikinci bölümde genel kurallar belirlenmiştir. Genel kuralların içerdiği konuların kapsamı geniş tutulmuştur. En çok kayrılan ülke, serbest ticaret bölgeleri, şeffaflık, gelişmekte olan ülkeler, karşılıklı tanıma, monopoller, düzenleme oranları,

³⁹ Turhan, Dünya Ticaret Örgütü, s. 7, 8.

⁴⁰ “Dünya Ticaret Örgütü,” www.teasug.gov.tr.

sınırlayıcı iş anlaşmaları, ödeme ve transferlerin sınırlandırılması, korumalar, ödemeler dengesi sorunları, muafiyetler ve devlet desteklerini kapsamaktadır. Üçüncü bölüm, pazara giriş, ulusal kalkınma ve ek taahhütleri kapsayan özel taahhütlerden oluşmaktadır. GATS çerçevesinde hizmetlerle ilgili çeşitli anlaşmalar yapılmıştır. Artan liberalizasyon başlığı adı verilen dördüncü bölümde özel taahhütlerin müzakeresi, taahhütlerin listesinin düzenlenmesi ve değiştirilmesi gibi konular yer almaktadır. Beşinci bölüm, kurumsal düzenlemeler yer almaktadır.

GATS anlaşması nihai düzenlemeler ile son bulmaktadır. Şimdi bu başlıklara daha yakından bakmak hem GATT ve GATS'ı daha iyi anlamamıza hem de DTÖ'nün çizgisini ve daha da önemlisi hangi alanlarda etkililiğini gerçekleştirmeye yöneldiğini anlamamız açısından aydınlatıcı olacaktır. Genel Hükümler adını alan birinci bölümde hizmet ticaretinin tanımı ve kapsamına yer verilmiştir. Bu başlık altında şekillendirilen GATS anlaşması GATT'ın en önemli unsurlarından olan hizmet ticaretini şekillendirmeye yönelmiştir. Buradaki hizmet kapsamı oldukça geniş sınırlar halinde çizilmiştir. Sınır hükümetlerin ticareti amaç gütmedikleri ve diğer herhangi bir hizmet sunucusu ile rekabetinin olmadığı hizmetler dışındaki tüm hizmetleri kapsamaktadır. Bu çizgide GATS'ın hizmet sınırları çizilmiş diğer bölümlerde bu hizmetler üzerinde açıklayıcı şekilde durulmuştur.

GATS'ın ikinci bölümüne baktığımızda genel yükümlülükler ve yapılan yeni düzenlemeler konu edilmiştir. GATS anlaşmasında 3. maddede yer alan “şeffaflık” prensibi önemlidir. Bu prensibe GATS'ın işleyişi ile ilgili alınacak önlemlerin bu anlaşmada yer alan hükümetler tarafından en kısa sürede ve en geç yürürlüğe giriş tarihlerinin belirlenmesini ifade etmektedir. Şeffaflık gibi genel kuralların yanında DTÖ'nün etkililiğinin alanlarını da kapsadığını düşünülen Gelişmekte Olan Ülkelerin isteklerinin karşılanması için anlaşmaya katılan ve taraf ülkelerin kendi aralarında belli şartlarla hizmet ticaretini liberal çizgiye çekmeyi öngören bir anlaşma yapmak ya da böyle bir anlaşmaya taraf olarak katılmayı öngören 5. maddede ifadesini bulan “ekonomik bütünleşme” kuralı bu başlıkta yer almaktadır.

Gelişmekte Olan Ülkelerin hizmet ticaretine daha etkin katılımını sağlamak amacıyla yönelik 4. maddede yer alan Gelişmekte Olan Ülkelerin artan katılımı kuralı yanında hükümetlerin taahhüt listesinde yer alan önlemlerin objektif, tarafız ve mantıklı bir biçimde uygulanması için alınması gereken önlemleri içinde barındıran (6. madde) yurtiçi düzenlemeler yer alır.

GATS'ın hizmetler konusundaki bir diğer düzenlemesi 12. maddede ifade bulan ve ödemeler dengesinde güçlüklerle karşılaşmamak için, ayırım yapılmaması koşuluyla, devletlerin önlemlere başvurmalarını düzenleyen 'Ödemeler Dengesini Korumaya Yönelik Kısıtlamalardır. Bunların yanında kimi zorunlu sebeplerden dolayı (kamu düzeni ve güvenliği, sağlık, güvenlik vb) taraf ülkelere anlaşmanın öngördüğü şartları bir zaman askıya alma hakkını veren 'Genel İstisnalar' (14. madde) ve sübvansiyonlara dair düzenlemeleri içeren maddeler de bu bölümde yer almaktadır. Önemli olan bir diğer madde "ekonomik bütünleşme" maddesidir. Bu madde GATS üyesi ülkelerin kendi aralarında belli prosedürlere göre hizmet ticaretini liberalize etmeleri için bir anlaşma yapmalarını veya oluşturulmuş böyle bir anlaşmaya taraf olabilmelerini öngörmektedir. "Böyle bir anlaşma; kapsanan sektör sayısı, etkilenen ticaret hacmi ve hizmet sunum şekilleri açısından kapsamlı olmalı, özellikle hizmet sunum şekillerinden her hangi birini dışarıda bırakmamalıdır."⁴¹

GATS anlaşmasının üçüncü bölümü daha önce de değindiğimiz gibi "pazara giriş" (16. madde), "özel taahhütler" ve "milli muamele" (17. madde) ye ilişkin hükümleri içermektedir. Pazara giriş hükmü "herhangi bir diğer üyenin hizmetlerine ve hizmet sunucularına listesinde belirlenen koşul ve sınırlamalar altında sağlanandan daha kötü şartları haiz bir uygulamada bulunamayacağını" içermektedir. Bu hüküm ile GATS tarafından belirlenmemiş olan herhangi bir pazara giriş engelini yasaklamakta bütün hizmetlere ve hizmet sunumlarına aynı şartların uygulanmasının gerekliliğini vurgulamaktadır.

GATS'a pazara giriş hakkı verme yönünden dört arz biçimi mevcuttur ve bu arz biçimlerine göre pazara giriş hakkın verme yönünde genel bir zorunluluk yoktur. Bu sınırlar şu konularla ilgilidir. Hizmetle ilgili işlemlerin toplam sayısı, hizmetle ilgili işlemlerin veya varlıkların toplam değeri, hizmet sunan kişilerin sayısı, yabancı sermayenin payı, ve tüzel kişiliklerin varlığının bir şube veya ortaklıkla sınırlandırılması.⁴²

GATS Hizmet Sözleşmesinin genel özellikleri bu şekildedir. GATS konusunda muhalif seslerde mevcuttur; Türkiye MAI Karşıtı Çalışma Grubu'nun GATS tanımı buna örnektir.

⁴¹ Dünya Ticaret Örgütü, www.teasury.gov.tr, s. 4.

⁴² Dünya Ticaret Örgütü, www.teasury.gov.tr, s. 5.

“Anlaşma kapsamından doğayı, kültürü, ulusal kaynakları, içme suyunu, sağlığı, eğitimi, sosyal güvenliği, ulaşım hizmetlerini, posta hizmetlerinin ve belediye hizmetlerini toplumlar aleyhine değiştirecek yüzlerce düzenleme bulunmaktadır. Bu bağlamda GATS, emek yasalarından tüketici haklarına kadar hizmet ticaretini engelleyen ya da kısıtlayan tüm idari düzenlemelerin kaldırılmasının, devlet yardımları, lisans ve kalite standartları, piyasaya giriş ve çıkışları dünya sermayesinin çıkarlarına uygun olarak yeniden düzenlemesini öngörmektedir.”⁴³

Buradan da anlaşıldığı üzere küreselleşme karşıtı gruplar genelde DTÖ’nü özelde ise GATS anlaşmasını dünya sermayesinin çıkarlarına göre düzenlenmiş anlaşmalar olarak görmektedir. Bu durum DTÖ’nün gelişmiş ülkeler ve daha da önemlisi sermayeyi elinde bulunduran ülkelerin çıkarları doğrultusunda çalıştığını ortaya koymaktadır.

GATS’ın son bölümünde artan liberalizasyona yer verilmiştir ve özel taahhütler yer almaktadır. 19. maddede özel taahhütlerin müzakeresi başlığı ile isimlendirilmiş ve DTÖ’nün yürürlüğe girmesinden sonraki en geç 5 yıl içerisinde taraf ülkelerin liberalizasyon seviyesini yükseltmek için müzakerelerin başlamasının üzerinde durmaktadır. “GATS’ın kapsamında; eğitim, sağlık, iletişim, ulaşım, enerji, su iletimi ve atık su işleme, turizm, çevresel hizmetler, inşaat hizmetleri, kültürel ve sportif hizmetler ile diğer tüm hizmet alanları bulunuyor. GATS ile kamunun elindeki tüm hizmet alanlarının özelleştirilmesi hedefleniyor.”⁴⁴

Beşinci Bölümde kurumsal düzenlemelere yer verilmiştir. Bu bölümde öne çıkan en önemli iki madde 22. madde olan “konsültasyon” maddesi ve 23. madde “Anlaşmazlıkların Halli ve Yükümlülüklerin Yerine Getirilmesi” maddesidir. Konsültasyon maddesi Hizmet Ticareti Sözleşmesi ve Anlaşmazlıkların Halli organının, taraf ülkeler arasında halledilemeyen bir konu hakkında, tarafların birinin isteği üzerine, konunun halledilmesi ya da tatmin edici bir boyuta ulaşabilmesi için bir yada birden fazla tarafla görüşmesine olanak veren bu madde anlaşmazlıkların halli mekanizmasını örgüt içerisinde düzenleyen maddedir.

Anlaşmazlıkların Halli ve Yükümlülüklerin Yerine getirilmesi maddesi daha kapsamlı olarak yükümlülüklerin yerine getirilmesi konusunda yaptırım uygulama

⁴³ İlhan Ulusoy, “Emperyalistler Bir ‘Round’ Daha İstiyor,” **Evrensel Gazetesi**; 04.06.2001.

⁴⁴ “Dünya Çapında Eylem,” **Evrensel Gazetesi**; 09.11.2001.

kurallarını düzenlemektedir. “Anlaşmazlıkların Halli ve Yükümlülüklerin Yerine Getirilmesi başlıklı 23. madde ise, diğer taraf ülke/ülkelerin yükümlülük veya özel taahhütlerini yerine getirmediğini düşünen bir taraf ülkenin “Anlaşmazlıkların Halli Organi’nin, önlemlere yol açan şartları bu önlemlerin alınmasını haklı gösterecek ciddiyette bulunması halinde, bir veya birçok ülkeye yükümlülüklerini veya özel taahhütlerini anlaşmazlıkların halline uygulanacak kural ve prosedürlere ilişkin Açıklama’nın 22. Bölümüne (Ayrıcalıkların Tazminin ve Askıya alınması) uygun olarak ilgili ülkeye karşı askıya alma izni verebileceği de belirtilmiştir.”⁴⁵ Antlaşma nihai düzenlemeler (hükümler) ile son bulmaktadır.

d) Fikri Mülkiyet Hakları:

Fikri mülkiyet hakları da tıpkı tarım ve hizmetlerde olduğu gibi gelişmiş ülkelerin özellikle de Amerika Birleşik Devletleri’nin baskısı ve isteği doğrultusunda Uruguay Raundu sonucunda anlaşmada kendisine yer bulmuştur. Burada gelişmiş ülkelerin baskısının sonucunda fikri mülkiyet haklarını anlaşmaya konulmasının altında yatan sebep bu ülkelerin tüm sektörlerde fikir üreten, yaratan, geliştiren, projelendiren ülkeler olmalarıdır. Sektörlerde öncü dolan ve özgün tasarımları ilk olarak ortaya koyan ve daha sonra çevrede dağıtan bu ülkeler kendi ülkelerindeki özgün üretimleri korumak ve çalınmasını önlemek için bu tür bir düzenlemeye ihtiyaç duymuşlardır. Bu anlaşma ile fikri mülkiyet hakları ilk kez uluslararası koruma standartları oluşturulmuş ve bu konudaki hukuksal düzenlemeler de gerçekleştirilmiştir. “Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşması, daha önce mevcut olan 1967 Paris anlaşmasını, 1971 Bern Anlaşması, Roma Anlaşması ve Fikri Mülkiyet Hakları ile ilgili diğer anlaşmaları kabul etmektedir. Milli Muamele ve En Çok Kayrılan Ülke Kuralı mal ve hizmetlerde olduğu gibi burada da temel ilke olarak kabul edilmektedir.”⁴⁶

Fikri mülkiyet hakları patent, telif hakları, ticaret markaları, menşe isimleri yanında endüstriyel tasarımlar, ticaret sırları vb. konuları kapsamaktadır. Bunlar için anlaşma yirmi yıllık bir süre ile koruma öngörülmüştür. Bu noktadan hareketle fikri mülkiyet haklarının çıkışının Gelişmiş Ülkelerden geçtiği görülmektedir.

⁴⁵ “Dünya Ticaret Örgütü,” www.teasury.gov.tr, s. 16.

⁴⁶ Turhan, Dünya Ticaret Örgütü, s. 8.

2. DTÖ'nün Kurumsal Yapısı:

DTÖ'nün kapsadığı anlaşmanın içeriğine ve kapsamına göz attıktan sonra DTÖ'nün yapısına kısaca değinmek daha sonraki bölümlerde adı geçen örgütün etkililiğın ırdelediğimizde bizleri aydınlatıcı bir rol üstlenecektir. DTÖ'nün yapısına bakıldığında altı fonksiyon göze çarpmaktadır. Birincisi, DTÖ'nün önemli fonksiyonlarından birisi örgüte üye ülkeler arasındaki anlaşmazlıkları en kısa ve akılcı yoldan çözüme götüren mekanizmaları yaratmaktır. İkincisi, DTÖ kendi kapsamındaki 28 adet çok taraflı ve çoklu anlaşmaları idare etmek ve gözlemlemekle yükümlüdür. Üçüncüsü, gelişmekte olan ülkelerin ve dönüşüm ekonomilerinin ticari sistemin faydalarından yararlanmalarını sağlamaktır. Dördüncüsü, örgüt küresel ekonominin temel unsurlarından biri olduğu için diğer kurumlarla küresel politikaların oluşturulması konusunda işbirliği içerisinde olmalıdır ki örgütün bu fonksiyonu diğerlerine göre daha genel kapsamlıdır. Beşincisi, DTÖ üye ülkelerin ticaret politikalarını gözden geçirmek ve değerlendirmeye tabi tutmakla yükümlüdür. Son olarak, DTÖ üye ülkeler arasında ticari görüşmelerde bir köprü oluşturmak ve müzakere için forum oluşturmak konusunda da görev almaktadır.

DTÖ bu fonksiyonlarını yerine getirmek için çeşitli mekanizmalar oluşturmuştur. DTÖ'nün yönetimini en az iki yıl arayla toplanan Bakanlar Konferansı üstlenmiştir. Bu konferansa bağlı iki organ söz konusudur. Bunlardan birisi Ticaret Politikalarını Gözden Geçirme Organı, diğeri ise üye ülkeler arasındaki problemlerin çözülmesine yönelik çalışan Anlaşmazlıkların Halli Organıdır. Anlaşmazlıkların Halli Organı ise kendi bünyesinde, Anlaşmazlıkların Halli Panelleri ve Temyiz Organını barındırmaktadır.⁴⁷

Bakanlar konferansının organları yanında, konferans ihtiyaç duyduğu taktirde ihtiyaca konu olan alanda komisyonları oluşturarak yürütmeyi ve problemlerin çözümünü sağlamaktadır. Bütçe, Mali ve İdari İşler Komitesi, Ticaret ve Kalkınma Komitesi gibi komiteleri örnek gösterebiliriz.

Bakanlar konferansının toplanma periyodu en kısa 2 yıl olduğu için bu süreler içerisinde yönetimi sağlayacak bir konsey oluşturulmuştur. Bu konsey üye ülkelerin temsilcilerinden oluşan Genel Konsey ismini taşımaktadır. Genel Konsey'in yetki alanına Anlaşmazlıkların Çözümü ve Ticaret Politikalarının Gözden Geçirilmesi

⁴⁷ Turhan, Dünya Ticaret Örgütü, s. 10

Mekanizmaları ile ilgili alanlar girmektedir ve konsey bu alanlarda kararlar verecektir. Yine Genel Konsey altında Mal Ticaret Konseyi, Hizmet Ticaret Konseyi ve Ticarete Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Konseyi yer almaktadır. Ayrıca yine Mali ve Hizmet Ticaret Konseylerinde kendi bünyelerinde değişik komiteler, organlar ve gruplar oluşturularak bu oluşumlar ile konularına göre işlerin yürütülmesi sağlanacaktır.

MAL KONSEYİ	HİZMET KONSEYİ
- Pazara Giriş Komitesi	- Temel Haberleşme Müzakere Grubu
- Tarım Komitesi	- Gerçek Kişilerin Yer Değişimi Müzakere Grubu
- Ticaretle İlgili Yatırım Tedbirleri Komitesi	- Deniz Nakliyat Hizmetleri Müzakere Grubu
- Sübvansiyon ve Telafi Edici Tedbir Komitesi	- Mali Hizmetler Ticaret Komitesi
- Gümrük Değerleme Komitesi	- Mesleki Hizmetler Çalışma Partisi
- Anti Damping Uygulama Komitesi	
- Sağlık ve Bitki Sağlığı Önlemleri Komitesi	
- Ticarete Teknik Engeller Komitesi	
- İthalat Lisansları Komitesi	
- Korumalar Komitesi	
- Tekstil Gözleme Organı	

*Turhan, Dünya Ticaret Örgütü, s. 11.

3. Dünya Ticaret Örgütü Anlaşmazlıkların Halli Mekanizması

Son olarak DTÖ'nün anlaşmazlıkları halletme mekanizmasına değinmek DTÖ'nün işleyişini anlamak ve daha sağlıklı yorumlamak için faydalı olacaktır. Uruguay Müzakereleri öncesi oluşturulmuş bir yapılanma olmasına rağmen yeterli olamamış, Uruguay Müzakerelerinde daha kapsamlı olarak dillendirilmiştir. Uruguay Müzakereleri öncesi sorunların çözümünde şu şekilde bir prosedür izlenmiştir. Öncelikle anlaşmaya taraf olan GATT üyesi ülkeler arasında karşılıklı ikili görüşmeler yapılır ve sorunun çözümü için çalışılacaktır. Ancak sorun çözüm bulmazsa taraf olmayan üç üye ülkeden üç uzmandan oluşan bir Panel kurularak bu panel sorunun halli için görevlendirilecekti. Uzmanlar konuyu araştırarak rapor verecekler ve tüm akit taraflarını kapsayan GATT Konseyi'ne durumu

bildireceklerdi. Raporun Konsey tarafından oybirliği ile kabulü halinde ilgili ülkelerin karara uymaları gerekiydi. Kusurlu bulunan ülkenin karara uymaması halinde diğer tarafın akit tarafları ülkelerden, kusurlu ülkeye misilleme yapmayı talep etme hakkı bulunmaktaydı. Ancak burada karar alma aşamasında Konseyin oybirliği ile kabulü sorunu, oybirliğinin sağlanmasının zorluğundan dolayı karar alınmasını engellemekteydi.

Anlaşmazlıkları Halli mekanizması Uruguay Round kapsamında Aralık 1988’de Montreal’de yapılan Bakanlar Yarı Yol Gözden Geçirme Toplantısında GATT sisteminin iyileştirilmesi çerçevesinde kuvvetlendirilmiştir. Anlaşmazlıkların Halli Mekanizması DTÖ’ne üye ülkeler arasındaki anlaşmazlıklara objektif ve kalıcı çözümler üretme amacına yönelmiştir. Bu nedenle, üye ülkeler arasındaki problemlerde DTÖ kurallarıyla uyumlu, her iki taraf için de kabul edilebilir çözümler üretmek için teşvik etmektedir.⁴⁸

Nihai metinde daha öncesinden farklı olarak farklı hususlara yer verilmiştir. Örnek verilecek olursa, panellerin kurulması, uzlaşma, arabuluculuk yöntemleri, çalışma sürelerinin sınırlandırılması, panel üye atamaları bu yeni düzenlemelere örnektir. Anlaşmazlıkların Halli Mekanizması içinde Temyiz Organı oluşturulmuştur. Temyiz Organının görevi, panel raporları ve paneli resmi görüşleri konusunda anlaşmazlığın yaşandığı iki taraf tarafından yapılan müracaatları karara bağlamaktır. Temyiz Organı, DTÖ’ne mensup ülke temsilcisi 8 üyeden oluşur ve görev süresi 4 yıldır. Bunun yanında bir diğer yapılanma Anlaşmazlıkların Halli Panelleridir ve bu da Temyiz Organı gibi Anlaşmazlıkların Halli mekanizmasına bağlı olarak çalışmaktadır.

Panelistlerin seçimi konusunda DTÖ Genel Direktörü taraflara, konu hakkında bilgili ve tecrübeli isimlerden oluşan listeden muhtemel üç isim belirlemelerini ister. Bu seçim süreci 20 gündür. Eğer 20 gün içinde taraflar panelistleri belirleyemezlerse bu sefer Genel Direktör Anlaşmazlıkları Halli Organı başkanı ve konu ile ilgili komite veya konsül başkanları ile fikir alışverişı sonrası panelistleri kendisi atar. Bu panelistleri hükümetlerin talimatlarına bağlı olmaksızın kendileri özgür olarak karar verirler. Bunun yanında bir diğer konu daha doğrusu değişiklik panel kabulünde olması gerekli oybirliği kuralının kaldırılmasıdır ki bu durum panel raporunun kabul edilmesinin engellenmesi yolunu ortadan kaldırmıştır.

⁴⁸ Turhan, Dünya Ticaret Örgütü, s. 13.

Anlaşmazlıkların halline baktığımızda şu unsurlar dikkati çekmektedir. (1) Taraflar arasında meydana gelen anlaşmazlığın giderilmesi için görüşmeleri yapılmaktadır. Bir üye Anlaşmanın 22 ve 23. maddelerine göre görüşme talep ederse, diğer tarafın 10 gün içerisinde cevap vermesi gerekmektedir. Ayrıca talepten sonra 30 gün içerisinde görüşmelere başlanmasıdır. (2) Görüşme talebine 10 gün içinde cevap verilmemesi veya talep tarihinden itibaren 60 gün içinde anlaşma sağlanamaması durumunda şikayetçi taraf Anlaşmazlıkların Halli Organına Panel kurulması için başvurabilir. Ayrıca DTÖ Genel Direktörü resmi yollara başvurmaksızın tarafların uzlaşması için iyi niyet çerçevesinde girişimlerde bulunabilir.

(3) Panel kurulması taraflardan birinin panel kurulmasını engelleyici herhangi bir talepte bulunmaması ile kendiliğinden kurulur. Ayrıca Anlaşmazlıkların Halli Organı'nın ikinci toplantısı yapılmadan önce panel kurulmalıdır. Taraflar eğer panelin kurulmasını takip eden 20 gün içerisinde başka bir anlaşma sağlayamazlarsa panelin standart talimatlarına uymak zorundadırlar. Ayrıca panelin kuruluşundan sonra 20 gün içinde panelistlerin belirlenmesi durumunda Genel Direktör kendi inisiyatifine bağlı olarak panelistleri atar. Panelin görev süresi 6 ay, acil durumlar söz konusu ise 3 ayı geçemez. (4) Panelin kurulması ile panelin üyeler arasında gezdirilmesi süresi ise 9 ay ile sınırlıdır ve bu süre aşılamaz. Tarafların panel sonunda meydana gelebilecek anlaşmazlık durumu için Temyiz hakkı vardır. Daha önce bahsi geçen Temyiz Organı üyelerinden üçü müracaatları dinlemek amacıyla herhangi bir sürede toplanabilir ve bu üyeler panelin kararlarını değiştirebilir, onaylayabilir veya aksi yönde karar alabilir. Ancak kararın açıklanma süresi kural olarak 60 gün olarak belirlenmiştir. Ancak üst sınır olarak 90 gündür. Raporun oybirliği ile reddi dışında rapor 30 gün içinde Anlaşmazlıkların Halli Organınca onaylanır. Bu karara taraflar uymakla yükümlü kılınmıştır. Son olarak eğer bu yükümlülüğün yerine getirilebilmesi bir süre gerektiriyor ise tarafa makul bir süre zaman tanınabilir.⁴⁹

⁴⁹ Turhan, Dünya Ticaret Örgütü, s. 12-15.

B. Küreselleşme Politikalarının İktisadi Ayağında Dünya Ticaret Örgütünün Rolü

Daha önceki bölümlerde de belirtildiği gibi, küreselleşme politikalarının en etkili olduğu alan ekonomidir. Küreselleşme politikaları kısaca hatırlandığında küreselleşmenin sanıldığı kadar yeni olmadığını söylenebilir. Ancak 1990'lı yıllarda tanımın yerleştiğini görmekteyiz. Mesela Amartya Sen, “küreselleşmenin başlangıcını oldukça eskilere götürür. Ona göre, küreselleşme yeni bir şey değildir. Binlerce yıldan beri küreselleşme; seyahatler, ticaret, göçler, kültürel geçişler ve bilginin yayılmasıyla (bilim ve teknoloji dahil) gelişmiştir.”⁵⁰ Yine muhalif bakış perspektifinde Marx ve Engels küreselleşmeyi burjuvanın dünya pazarını sömürerek üretime tüketimi tüm ülkelerin kozmopolit meselesi haline getirmesi olarak ifade etmişlerdir. Küreselleşme politikalarında en önemli iki unsurun ekonomi ve iletişimdir. Bu iki unsura bakacak olursak;

1) İletişimin, teknolojik gelişmenin özellikle haberleşmeyi akıl almaz bir şekilde hızlandırması ve haberlerin tüm dünyaya anında ulaşması ile bağdaştırılabilir. Böylece herkesin her şeyden ve herkesten haberdar olması sonucu meydana gelmektedir. Burada Giddens'in küreselleşme tanımını ilgi çekicidir. Giddens'a göre, “küreselleşme, hemen hemen her yerde olmak için hiçbir yerden gelmemiştir. Küreselleşme, uzaktaki hareket hakkındadır. Kişilerin yaşamlarının ve global özelliklerinin, içine işleminin yükselmesidir.”⁵¹

2) Ancak küreselleşmenin en önemli aracı ekonomidir. Acaba neden küreselleşme politikaları içerisinde ekonominin yeri farklıdır? İçerisinde DTÖ'nün başlıca rollerden birini oynadığı ekonomik küreselleşme, Sovyetler Birliği'nin dolayısıyla Doğu Bloğunun yıkılışı ile ülkeler arasında kalkınmışlık farkını gün yüzüne çıkarmıştır. Böylece güvenlik yarışı önceliğini yitirmiş bunun yerini ekonomik rekabet almıştır. Bu konuda Barry küreselleşmeyi serbest pazar ekonomisinin prensiplerinin geniş alanlara yayılması olarak tanımlarken, Kettl küreselleşmeyi global pazar merkezinin hızla gelişmesiyle eşdeğer tutmaktadır.⁵² Hatta küreselleşme karşıtı blok küreselleşmeyi sadece kapitalist sermayenin ve

⁵⁰ Vahap Coşkun, “Küreselleşme: Tanımı ve Dinamikleri,” **Arka Plan Dergisi**; Kasım 2003, www.foreignpolicy.org.tr.

⁵¹ Coşkun, Küreselleşme: Tanımı ve Dinamikleri, s. 2.

⁵² Coşkun, Küreselleşme: Tanımı ve Dinamikleri, s. 2.

sömürünün küreselleşmesi olarak tanımlamaktadır. Erol Manisalı'nın ise küreselleşmeye bakışı oldukça önemlidir. Manisalı'ya göre; küresel rekabet ABD ve AB'nin oluşturduğu Batı ile dünya nüfusunun % 85'ini oluşturan diğerleri arasındaki rekabettir. Manisalı bu bağlamda küreselleşmeyi bir tahterevalliye benzeterek, küreselleşmede herkesin kazanmasının mümkün olmadığını birinin kazanmasının olmazsa olmaz kuralının diğerinin kaybetmesi olduğunu savunmaktadır. Bu konuda Manisalı ayrıca; Türkiye gibi az-gelişmiş ülkeler ile yapılan tek taraflı anlaşmalar sayesinde ülkelerin ulusal ticaret politikaları oluşturmasını engellediğini ve hükümetlerin ve bürokrasinin büyük oranda Batının güç odaklarına bağımlı hale geldiğini ve bağımsız olarak hareket edemediklerine dikkat çekmektedir.⁵³

Küreselleşmenin üç ayağının Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu ve DTÖ olduğundan daha önce bahsetmiştik. Şimdi asıl konu olan DTÖ'nün etkililiği ve küreselleşme politikalarında oynadığı aktif rol üzerinde durulacaktır. Öncelikle DTÖ'nün küreselleşme politikalarında üstlendiği rol, daha sonraki bölümde örgütün etkililiğini önceki bölümlerde bahsedilen uluslararası örgütlerin etkililiğinden yola çıkılarak açıklanacaktır.

Küreselleşme politikaları içerisinde ekonomik alanda sermayenin serbest dolaşımı konusunda DTÖ önemli bir misyon üslenmektedir. Özellikle sanayileşmiş gelişmiş ülkeler, IMF ve Dünya Bankası yanında DTÖ sayesinde sermayenin serbest dolaşımını sağlamaya yönelmişlerdir. Bu ülkelerin başında ABD gelmektedir. ABD İkinci Dünya Savaşı'ndan en karlı çıkan devlet olmuş ve uluslararası örgütlerin, özellikle de DTÖ'nün, kurulmasına öncülük etmiştir. Gülten Kazgan, Amerika'nın savaş sonrasında dünyanın yeniden yapılanmasında ve örgütlenmesinde öncülük ettiğini ve dünyanın karar alma sürecini daha demokratik bir yapıya yöneltmeye çaba gösterdiğini söylemektedir. “Birleşmiş Milletlerden IMF ve Dünya Bankası'na (o zamanki ismiyle IBRD, Uluslararası Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası) GATT'a kadar yeni uluslararası örgütler 1940'lı yıllarda kurulurken, Merkezin ortak karar alması için yeni platformlar yaratıldı.”⁵⁴

Dünyanın en büyük 25 şirketine baktığımızda gelişmiş ülkelerin şirketleri olduğu görülmektedir. 2000 yılı verilerine bakıldığında ABD şirketleri, Exxon Mobil

⁵³ Erol Manisalı, “Batıya Bağlı Sistem Nasıl İşliyor”, **Türk Solu Dergisi**, Haziran 2003, Sayı 33, <http://www.turksolu.org/33/manisali33.htm>, s. 1.

⁵⁴ Gülten Kazgan, “Tek Merkezli Dünya ve Yeni Ekonomik Düzen”, **Arka Plan Dergisi**, Kasım 2003, www.foreingpolicy.org.tr, s. 4.

149.000 mio \$, Wal-Mart Stores 77.895 mio \$, General Motors 303.100 \$ ve Ford Motor 284.421 mio\$ aktif büyüklükleri ile dünyanın en büyük 4 şirketi durumundadır.⁵⁵ Dünyanın en büyük 25 şirketinin gelişmiş ülkelerin şirketleri olması durumu ortaya koymaktadır.

Küreselleşme politikaları ile dünya gelişmiş ülkeler ve diğerleri farklı misyonlar üstlenmiş daha doğrusu farklı görevler edinmişlerdir. Gelişmiş ülkeler bu sistemde bilgiyi ve teknolojiyi üreten ve satan, ticarete, hizmette önde olan ülkeler iken diğer ülkeler emeğin ve hammaddenin kaynağı olan bu üretim araçlarının ucuz yoldan elde edilebileceği ülkeler durumunda kalmaktadırlar. İşte bu sistemin oluşturulması ve teknolojinin ve sermayenin diğer ülkelere akışını, ucuz işgücü ve hammaddeye ulaşımını sağlayan en önemli araçlardan birisi de DTÖ olmaktadır.

Yeni şekillenen uluslararası işbölümüne göre, gelişmiş ülkeler kendi topraklarında , bizzat teknolojinin kendisinin üretiminde ve teknolojik içeriği yüksek metaların üretiminde uzmanlaşmayı, bunun dışında kalan metaların üretimini ise diğer ülkelere bırakmayı hedeflemektedirler ki bu durum söz konusu ülkelerin, sanayi üretiminin çevrede yarattığı tahribata son verme, bununla birlikte ekonomik büyümeyi hızlandırma amacından başka bir şey değildir. Bu durumda ise az-gelişmiş ülkelere kaydırılan sanayi faaliyetlerinin kontrolü, teknolojik olarak liderliği elinde bulunduran ve dışarıda yatırım yapan veya fason imalat yaptıran gelişmiş ülkelere bırakılmıştır.Yeni uluslararası arenada , az-gelişmiş ülkelerin bu ortamdaki yeri ucuz işgücü kaynağı temin etmek, ucuz doğal kaynaklar ve çevre kirliliğine engel bulunmayan çevre sağlamaktır.⁵⁶

Koray Duman küreselleşme ideolojisini, bölgesel olarak eşitsizlikleri arttıran, emek sermaye denkleminde emek aleyhine kazanılmış hakların kaybedildiği, çevre sorunlarını arttıran bir politika olarak tarif ederken aynı zamanda söz konusu politikanın lanse edildiğinin aksine bu politikaya uyum sürecine giren ve ekonomilerini dışa açmaya çalışan ülkelerde büyüme ve istikrarı da bozucu etkisinin bulunduğunu ve ekonomik krizlerin daha da garantili olduğunu savunmuştur.⁵⁷

⁵⁵ K. Oğuz Karakoç, “Rekabet Kurallarının Uluslararasılaşma Süreci ve Uluslararası Örgütlerin Politikaları”www.rekabet.gov.tr/tezler/ozgurkarakoc.doc

⁵⁶ Necla Yıkılmaz, “Yeni Dünya Düzeni ve Çevre,” Sosyal Araştırmalar Vakfı, www.sav.org.tr/yddegiris.htm.

⁵⁷ Koray Duman, “Küreselleşmeyle Büyüyen Uçurum,” **Radikal Gazetesi**; 24.06.2004.

Bunun yanında az-gelişmiş ülkelere teknolojinin girmesinin tek yolunun yabancı sermayeye ülkenin kapılarının açılması olduğu dikte ettirilmektedir. DTÖ bu noktada oldukça önemli bir rol oynamaktadır. Sermayenin liberalleşmesi ve sınırsız bir şekilde dolaşımının yolu DTÖ ile açılmaktadır. Daha da önemlisi fikri mülkiyet hakları benzeri anlaşmalar ile kendi teknolojisini üretmeye istekli birkaç az-gelişmiş veya gelişmekte olan ülkenin de bu girişimleri büyük oranda engellenmektedir. “Gelişmiş ülkelerin teknoloji konusuna yaklaşımı ise, gelişmiş ülkelerin yüksek teknolojili sanayiler kurarak başı çekmesi, eskiyen teknolojileri geri kalmış ülkeler bırakılması, bunları da kendilerinin daha eski teknolojilerin kendilerinden daha arkadan gelenlere bırakılması biçimindedir.”⁵⁸

Bu nedenlerden dolayı az-gelişmiş ülkelerin gelişmiş ülkeler ile ekonomik anlamda rekabet edebilmesinin tek yolunun emeği olabildiğince ucuz hale getirmek ve çevreden ödün vermek olduğu söylenebilir. Bu ülkeler emeğin yabancılarca sömürülmesine ve çevrenin tahrip edilmesine göz yumarak yabancı sermayeyi kendi ülkelerine çekmektedirler. Ancak bu durum bir kısır döngüyü de beraberinde getirmektedir. Az-gelişmişlik çemberinde ve gelişmiş ülkelere yaklaşmak için bu yollara başvuran ülkelerde gerek emeğin ucuz kullanımı ve sosyal haklardan vazgeçilmesi gerekse çevrenin geri dönülemez biçimde tahrip edilmesi beraberinde bu ülkeler daha büyük işsizlik, yoksulluk ve açlık getirmektedir. Bu bir nevi kendi kendini yok etme politikasına dönüşmektedir.

Az-gelişmiş ülkelerin ekonomik alanda üstlendiği rolün yanında, gelişmiş ile az-gelişmiş ülke sermayeleri arasında da farklılıklar olduğu ve bu sermayelerin farklı misyonlar yüklendiği görülmektedir. Kapitalizmin ülkelere empoze edilmesinde şirketler önemli bir rol üstlenmiştir. Gelişmiş ülkelerin güçlü şirketlerinin daha da güçlenmesi bu ülkelerin de daha çok gelişmesine ve dünya ekonomisi üzerindeki etkisinin artmasına yol açmaktadır.

“Bir Philip Morris’in büyümesi ve Türkiye gibi ülkelerin ekonomisine de egemen olması sadece Amerika’daki sigara sektörünün değil, tarım sektörünün ve çiftçinin de güçlenmesi, eline daha fazla para geçmesi demektir. Çiftçiden ihracatçıya, sanayiciden bankacıya kadar tüm kesimlerin

⁵⁸ Yıkılmaz, Yeni Dünya Düzeni ve Çevre.

Amerika'nın sağladığı dışsallık sayesinde artı bir kazanç elde etmesi sistemin işleyişinin sonucudur.”⁵⁹

Yine Manisalı aynı söyleşisinde; az-gelişmiş ülke şirketlerinin Batının bir uzantısı olduğunu ve gelişmiş ülke şirketleri ile az-gelişmiş ülke şirketlerinin farklılığına dikkat çekmiştir. Manisalı, Batının Soğuk Savaş sonrası Batı merkezli bir dünya sistemi oluşturmak yoluna girdiğini ve bunu büyük oramda başardığını ve bu oluşumda şirketlerin kilit rol oynadığını savunmaktadır. Bu noktadan hareketle az-gelişmiş ülkelerdeki şirketlerin çok uluslu şirketlere bağımlı ve kendi ülkesine değil de batı ekonomisinin gelişmesine katkıda bulunan yapılanmalar olarak ortaya çıkmaktadır. Manisalı bunun bilinçli bir politika olduğunu, az-gelişmiş ülkelerdeki yerel şirketlerin çok uluslu şirketlere bağımlılığı ile ülkelerin de bağımlı kılınmasının kolaylaştığını bunun nedeninin ise yerel şirketlerin kendi ülkelerindeki siyaset üzerinde etkili olduklarını savunmaktadır.

Buradan yola çıkarak dışa açılımın aslında gelişmeye açık ülkeler için pek de verimli olmadığı görülmektedir. Bu durumu yaratan en önemli sebep ulusal toplumsal ihtiyaçların önemsenmemesi ve ulusal politikaların çöktürülmesidir.

DTÖ'nün de içinde yer aldığı bir takım uluslararası kuruluş ise bu durumun sebebini ülke yönetimlerinin yeteneksizlikleri ve toplumsal kaynakların sınırlılığı olarak lanse ettikleri görülmektedir. Gerçi amaçları liberal sermaye hareketini tüm dünyada oturtmaya çalışan ve sermayenin sınır tanımamasını kendine hedef edinmiş bu örgütlerin bu amaca yönelik hareket etmesi de yadırganmamalıdır. Bu noktada çokuluslu şirketlerin dünya ticaretinin üçte ikisini elinde bulundurmasını dillendirmek önemlidir. Çünkü durum, bu rakamlarla kendini göstermektedir. Buradan hareketle küresel ekonomi, uluslararası sermayenin piyasaları kendi çıkarları yönünde şekillendirme politikasından başka bir anlam taşımamaktadır.

“Şöyle bir iddia ortaya atılsa ona ne cevap verilebilir? Gelişmiş ülkeler, üçüncü dünya ülkelerinin rekabet edebileceği piyasaya girişi zorlaştırırken kendi rekabet güçleri yüksek olan mal ve hizmet piyasalarının liberalizasyonu için baskı yapmaktadır. Örneğin; gelişmiş ülkeler telekomünikasyon, enerji, taşımacılık, bankacılık gibi üstün oldukları sektörlerde rekabete açıklığı had safhada savunmakta, üçüncü dünyadaki bu sektörlerde yer alan kuruluşları ele geçirmek için girişimlerde bulunmaktadır. O zaman akla şu soru geliyor; Söz

⁵⁹ Erol Manisalı, “Batıya Bağlı Sistem Nasıl İşliyor,” **Türk Solu Dergisi**, s. 2.

konusu sektörlerin uluslararası rekabete açılması kimin lehinedir? Eğer her iki taraf açısından avantaj sağlanıyorsa sorun yoktur. Ancak, kesin olan bir şey varsa o da bu durumun bu sektörlerle girmek isteyen tarafın (güçlünün) lehine olduğudur.”⁶⁰

DTÖ’nün içeriğinin üye olan tüm ülkeler açısından demokratik bir yapı sergilediği görülmektedir; ancak, pratik uygulamalarda bu demokratik yapının başını ABD’nin çektiği güçlü ülkeler ve şirketler lehine bozulduğu görülmektedir. Bu duruma bir örnek olarak, DTÖ kapsamında 140 ülkenin desteklediği “İlaç Anlaşması”nı verilebilir. Yoksul ülkelere ucuz ilaç sağlamanın yolunu açacak küresel anlaşma 140 ülkenin desteğine rağmen ABD’nin engellemeleri nedeniyle yürürlüğe girememiştir. ABD’nin önemli ilaç firmaları ilaç fiyatlarını yüksek tutan patent yasalarını yumuşatmak konusuna karşı tavır sergilemiş ve özellikle dönemin ABD Başkan Yardımcısı Dick Cheney’in çabalarıyla bu paten yasası değiştirilememiştir. Örneğin,

“Dünya Ticaret Örgütü’nün Cenevre’deki merkezinde Cuma günü yapılan görüşmeler, Beyaz Saray müdahalesi ile çöktü. Cenevre’den İngiliz The Guardian gazetesine bilgi veren kaynaklar müdahalenin doğrudan Cheney’den geldiğini, böylece ABD’nin ticaret temsilcisi Robert Zoellick’in devre dışı bırakıldığını kaydetti. Müzakereye katılan Brezilyalı temsilci Antonio de Aguiar; ABD uzlaşmamıza katılmayacağını ilan etti diye konuştu. Eğer anlaşma sağlansaydı; Afrika, Asya ve Latin Amerika’daki ölümcül hastalar, ihtiyaç duydukları ilaçları ucuza alabileceklerdi.”⁶¹

Bu örnekten de anlaşılacağı üzere güçlü ülkelerin güçlü şirketlerinin istekleri, talepleri ve karşıtlıkları DTÖ’nün kararlarını etkilemektedir. Güçlü sermaye, mensup olduğu gelişmiş ülkenin kendi istekleri doğrultusunda bu örgütte hareket etmesine ve kararları etkilemesine yol açmaktadır.

DTÖ’nün etkililiğinin anlaşılması namına söz konusu örgütün küresel politikalar ve daha da önemlisi küresel yaşam içindeki etkin yerini ve bu etkinliğini hangi amaçlar doğrultusunda kullandığını ele almak önemlidir. DTÖ öncelikle gelişmiş ülke sermayesi ile gelişmekte olan ülkelerin ekonomileri arasında bir

⁶⁰ Haluk Tözüm, “Küreselleşme: Gerçek mi, Seçenek mi?,” **Doğu- Batı Dergisi**, Şubat-Mart-Nisan 2002, Sayı. 18, s. 153.

⁶¹ “Yoksulları Ölüme Mahkum Ettiler,” **Evrensel Gazetesi**, 23.12.2002.

birleştirici rol oynamaktadır. Ancak bu durum her zaman iki taraf lehine bir sonuç doğurmamakta, çoğu zaman gelişmekte olan ülkelerin aleyhinde bir durum söz konusu olmaktadır. Bu durum analize tabi tutulduğunda görülür ki 1994 yılında yapılan Uruguay Raundu görüşmeleri sonucunda gelişmekte olan ülkelere tekstil, konfeksiyon gibi sektörlerde, bu sektör kalemlerine uygulanan gümrük tarifelerinin zamanla azalacağı ve nihayetinde kaldırılacağı sözü verilmiştir. Ancak bu durumla birlikte, DTÖ'nün sonraki yıllarda uyguladığı politikalardan amaçlanan hedeflerin tam anlamıyla gerçekleşmediği ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla, dünya nüfusunun büyük bir oranına sahip olan gelişmekte olan ülkelerin pastadaki payının daha da azalmıştır.

DTÖ politikaları ve dayatmaları sonucunda ekonomilerini serbestleştirme ve dışa açılım politikaları bu ülkelerin, çok da hazır olmadan büyüme hızlarında beklenenin aksine hızlı bir düşüşe yol açmıştır. Gelişmekte olan ülkeler üzerinde DTÖ'nün etkisini irdeleyen BM Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD), gelişmekte olan ülkelerin dünya ticaretinde yer bulamamasının ve silik kalmasının altında yatan sebebin, bu ülkelerin üretim kapasitelerini arttıramaması olduğunu savunmaktadır. Bu durumun nedeninin ise Uruguay Raund'larının kararları olarak görmektedir. Mesela, yoksul ülkeler kimi ithal mamullere kendi yerli sanayilerinin gelişmesini sağlama amacı ile gümrük tarifeleri koyma yoluna gitmektedir. Ancak, DTÖ'nün gümrük tarifelerini kaldırma çabası bu ülkelerin yerli sanayisinin gelişmesine olanak vermemekte ve az-gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler uluslararası sermaye karşısında gelişme şansını yitirmektedir. Çünkü bu ülkelerin sahip olduğu üretim araçları ve imkanlar uluslararası sermaye ile baş edecek durumda değildir. Gümrük tarifelerinin kaldırılması demek, yerli girişimcinin üretip fiyatlandığı üretimden çok daha düşük maliyetle, dolayısıyla çok daha ucuza, satılan iki malın rekabeti haline dönüşmesidir. Görüldüğü üzere bu iki malın rekabeti söz konusu olamamakta, sonuç itibariyle de yerli sermaye eritilmektedir.

“Ekonomik kalkınma politikasının temel unsurlarını ticaret yasası ihlallerine dönüştüren Uruguay Görüşmeleri Anlaşmaları, bu sonun daha da ağırlaştıracak. Örneğin, yoksul ülkelerin ithal mamul mallara uyguladıkları bazı gümrük tarifelerinin yasaklanması, doğmakta olan sanayileri çok daha

retken yabancı imalatırlarla rekabet etmeye zorlayarak En Az-gelişmiş ülkelerde yerli sanayinin gelişmesini engelliyor.”⁶²

Aslında DTÖ’nn bu politikaları bir bakıma gelişmekte olan ve az-gelişmiş ülkeleri mamul ürün değil de hammadde ihracatına yöneltmektedir. Gümrük vergileri oranları hammaddede, mamul maldan daha düşük tutulduğundan hammadde ihracatı özendirilmekte ve mamul malın ihracatı dolayısıyla bu ülkelerdeki girişimcileri caydırmaktadır. Ancak son yıllarda gümrük tarifelerinin aşağıya çekilmesi bu ülkelere görece olarak rekabet konusunda avantaj sağlayabilir.

Bu konuda Ahmet Şahmz, endüstrileşmiş ülkelerin Uruguay Raundu anlaşmasına göre gümrük tarifelerini şu an %3’lere çekilmesinin ve tarife dışı engellerin büyük ölçüde azaltmaları gelişmekte olan ülkelerin ihracatlarını geliştirebileceğini savunmakta ancak bunun gerçekleşmesinin koşulunun, söz konusu gelişmekte olan ülkelerin uluslararası rekabete aılabilecek endüstriyel güçlerinin bulunması olduğuna dikkat çekmektedir. “yani dünya “ticaret katarı”nın hızına ayak uydurabilecek nitelikte “vagonlar” üretebilmesidir. Bu koşul sağlanamadığı takdirde, uluslararası ticaret ekonomik büyümeyi özendirmek bir yana, büyümenin dinamiklerini de yok edebilir”⁶³

Az-gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından DTÖ’nün politikalarının bir diğer olumsuz etkisi tarım alanında yaşanmaktadır. Az-gelişmiş ülkelerin temel ihracat ürünlerinin büyük bölümünü işlenmemiş temel ürün oluşturmaktadır. Yine bu ülkeler kalabalık nüfusunu doyurabilmek adına net gıda ithalatının en çok gerçekleştiren ülkeler durumuna gelmişlerdir. Bu durumda düşen temel ürün fiyatları sonucu ihracat azalmakta buna karşın ithalat için gerek duyulan döviz girdisi de azaldığından bu ülkeler zor duruma düşmektedir. Bu noktadan hareketle, Uruguay Raundları Tarım Anlaşmasına baktığımızda az-gelişmiş ülkeler için durum daha da ağırlaştırılmıştır. Özellikle Tarım Anlaşması ile gelişmekte olan ve az-gelişmiş ülkelerin kendi küçük üreticilerini korumak ve teşvik adına uygulamış oldukları destek politikalarının engellenmesi ve buna karşın sübvansiyonların ve sermayenin serbest dolaşımına yönelik teşviklerin arttırılması küçük girişimci ve üreticiyi

⁶² Lori Wallach ve Michelle Sforza, **DT: Kimin Ticaret rgt**, İstanbul: Metis Yayınları, 2002, s. 64.

⁶³ Ahmet Şahmz, “**Dünya Ticaret rgt’nün Dönüşümü**,” www.zmo.org.tr/etkinlikler.

pazardan uzaklaştırmıştır. Özellikle, AB’den gelen sübvansiyonlu tarım ürünlerinden korunamayan yerel küçük üreticileri ortaya çıkarmıştır.

Bu konuda en güzel örneklerden biri de Amerikan muz firmaları ile Karayiplerdeki yerel muz üreticileri arasındaki durumdur. Muz, Karayip ada ülkelerinin ekonomik ve politik istikrarı açısından önemli bir yere sahiptir. Bu bölge dağlık arazisi ve ekilebilir toprakların sınırlı olmasından dolayı başka bir ürün yetiştirmeyi mümkün kılmamaktadır. Bu nedenle; muz bu ülkeler arasında hayati önem taşımaktadır. Bu konuda AB ve Afrika, Karayipler ve Pasifik’teki eski sömürgeleri arasında tercihli gümrük tarifeleri belirleyen ve belli bir ürün listesi için AB piyasasında bir bölüm bu ülkeler için ayrılan Lome Konvansiyonu düzenlenmiştir. AB, Uruguay Turlarında ise En Tercihli Ülke tarifesinden istisna sayılmıştır. Bu durum ABD’nin önde gelen *Chiquita Brands International* şirketini rahatsız etmiş ve AB’ye bu konuda şikayetlere başlamıştır. Dünya muz üretiminin büyük bir bölümünü elinde bulunduran *Chiquita*, *Del Monte* ve *Dole* gibi büyük isimlerinin etkisi ile ülkede tek muz yetiştirmemesine rağmen ABD, AB’ye karşı dava başvurusunda bulunmuştur. Bu durumda devletlerin DTÖ’ne dava açma sürecinde büyük şirketlerin ülkeler üzerindeki etkisini görmemiz açısından önem taşımaktadır.

DTÖ’nün az-gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin üzerinde bir diğer etkisi fikri mülkiyet hakları konusunda olmaktadır. Daha önceki bölümlerde içeriğinden bahsedilen fikri mülkiyet hakları konusuna kısaca bakılacak olursa, bununla fikirler, sanat eserleri, yenilikler ve pazarlama araçlarının (logolar, ticari markalar) üzerindeki mülkiyet hakları ve bunların yasalarla koruma altına alınması olduğunu hatırlanacaktır. Fikri mülkiyet haklarının kapsamında “*Fikri Mülkiyet Haklarının Ticaretle İlgili Yönleri Anlaşması (TRIPs)*” ise 134 DTÖ üyesine, ülkelerinde bu yeni hakları yürürlüğe sokacak yerel yasalar çıkarmalarını gerekli kılmıştır.

TRIPs anlaşması koruma düzeyi oldukça yüksek ve geniş kapsamlı olan bir anlaşmadır. Birçok alanda fikri mülkiyeti koruma altına almıştır. Wallach ve Sforza DTÖ: Kimin Ticaret Örgütü adlı kitaplarında, TRIPs Anlaşması’nın gerektirdiği, fikri mülkiyet haklarını koruma düzeyi oldukça yüksek olduğunu ve ecza ürünlerinden, tarıma yönelik kimyasal ürünlere; nesiller boyu süregelen bitki

yetiştirme ve geleneksel tedavi yöntemlerine kadar, bitki türleri ve tohum kültürlerini, mikroorganizmaları vb kapsadığını dile getirmektedirler.⁶⁴

TRIPs anlaşmasının formel yönü ticarete yönelik mülkiyet haklarını korumayı hedeflemiş görünse de bu anlaşma serbest ticareti desteklemekten çok, patent sahipleri için 20 yıllık bir süre için tekel oluşturma yolunu açmıştır. TRIPs Anlaşmasının bir yönüyle gelişmekte olan ülkeler açısından sosyal hukuk devletini kısıtlayıcı bir özellik taşımaktadır. Özellikle, görece az-gelişmiş ülkelerin ilaca ve gıdaya ulaşımında zorluklara yol açmıştır. Gelişmiş ülkeler dışındaki ülkeler için, özellikle ilaç ve gıda konusundaki patentler ile büyük şirketlerin mülkiyetlerinin güvence altına alınması zorunlu hizmetleri (sağlık, beslenme) yerine getirmekle yükümlü sosyal devlet anlayışına sekte vurmaktadır.

TRIPs antlaşması ayrıca, halkların yüzyıllardan getirmiş oldukları geleneksel tarım ve tarımsal ürün yetiştirme yöntemleri ve tarımsal ürünlerin büyük sermaye tarafından patent altına alınması geleneksel küçük çiftçiyi zor duruma düşürmüştür. Geleneksel çiftçilerin geçmişten bu güne getirmiş oldukları tarımsal yöntemlerine, mesela ıslah ettikleri tohumun büyük şirketlerce patent altına alınması ile, kendi yöntemlerine yüksek meblağlar ödemek zorunda kalmışlardır. Ayrıca bu durumlar yerel çiftçinin geleneksel yöntemlerini uzaktaki büyük şirketlere pazarlayan ve bu şirketlerin bu yerel yöntemleri patent altına almasına aracılık eden yerel simsarları ortaya çıkarmıştır. Yerel tarım yöntemlerinin küreselleşmesi, beraberinde bir sorun olasılığını da ortaya çıkarmıştır. Tek kültürlü tarım ve hayvancılık yerel olarak o topraklarda yapılmayıp dünyanın her yerine yayılması ile yayılan bu coğrafyalardaki bitki ve hayvanların doğal ortamlarından uzaklaşmasına ve doğal düzenin bozulmasına yol açmaktadır.

“Tek-kültürler, çeşitliliğini, dolayısıyla da asalaklara, hastalıklara ve çevre baskınlarına karşı dirençlerini kaybetmiş, tehlikeli bir biçimde istikrarsız ekosistemlerdir. Geçen yüzyılda yüz binlerce kişinin ölümüne neden olan İrlanda patates kıtlığı kısmen tek- kültürlü tarımdan kaynaklanmıştır. Sadece bir çeşit patates (yumru patates) yetiştirildiği için, patates küfü hastalığı, ülke çapında tarladan tarlaya atlayarak yayılabilmiştir.”⁶⁵

⁶⁴ Wallach ve Sforza, **DTÖ: Kimin Ticaret Örgütü**, s. 57.

⁶⁵ Wallach ve Sforza, **DTÖ: Kimin Ticaret Örgütü**, s. 58-59.

TRIPs anlaşmasının en önemli etkisi daha önce de değinildiği gibi sağlık üzerinde olmuştur. Bu konuda bir örnek vermek konuyu somutlaştıracaktır. Bilindiği gibi bir şirket bir ürün için aldığı patent ile o ürünü pazarlama ayrıcalığına kavuşmaktadır. Bu, ilaç şirketleri için de geçerlidir. TRIPs anlaşması patent konusunda, az-gelişmiş ülkelerin kamu sağlığını koruma politikalarının uygulanabilirliğini korumak adına zorunlu lisans uygulaması, paralel ithalat yasaları gibi uygulamalar ortaya koymuştur. Zorunlu lisans uygulamasında, söz konusu ülke hükümetleri ilacın imtiyaz sahibi (geliştiren) şirkete belli bir telif ücreti ödemek koşuluyla diğer rakip firmalara bu ürünlerin üretim izninin verilmesi söz konusudur. Hükümetler bu sayede ürün piyasasının genişlemesini ve rekabetini sağlamak yoluyla daha ekonomik olarak ürüne ulaşmayı hedeflemektedir. Paralel ithalat yasaları ile ise hükümetler aynı ürünün (genellikle ilaç konusunda) farklı ülkelerde çok farklı fiyatlardan satılmasından dolayı istenilen ülkeden (ucuz olandan) alınması yolunu açmaktadır.

Bu gibi uygulamalar ile az-gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler özellikle sağlık alanında kamu sağlığın korumanın maliyetini düşürmektedir. Ancak, başını ABD'nin büyük ilaç şirketlerinin çektiği global ilaç şirketleri bu politikalara karşı tavır almaktadırlar. Mesela, Güney Afrika eski devlet başkanı Nelson Mandela 1997 yılında yürürlüğe soktuğu Güney Afrika İlaç Yasası, markasız ilaç kullanımının yolunu açmış ve ilaç şirketlerinin doktorlara ilaçları hastalarına yazmaları karşılığında bu şirketlerden aldıkları primleri yasaklama yoluna gitmiştir. Ayrıca yasanın en önemli özelliklerinden birisinin de daha önce bahsettiğimiz paralel ithalat sisteminin ve zorunlu lisans uygulamasının ülkede uygulanmaya konulmasıdır. Ancak uluslararası ilaç şirketleri ABD eski başkanlarından Clinton'un da katılımıyla TRIPs anlaşmasında yer alan bu kamu sağlığı hükümlerine rağmen TRIPs anlaşmasını Mandela'ya karşı kullanmışlar ve Güney Afrika ve ABD ilaç şirketleri Güney Afrika yasasına karşı birleşerek bir cephe oluşturmuşlar ve Güney Afrika Ecza Üreticileri Birliği, Güney Afrika hükümetini, DTÖ'ye dava açmakla tehdit etmişlerdir. Bu durum, DTÖ'nün, büyük sermayenin hükümetler ve küçük üreticiler üzerinde baskı kurmasının bir aracı olduğunu göz önüne sermektedir. DTÖ'nün şikayet organı durumunda olması ve anlaşmazlıkların halli mekanizması şeklinde çalışması büyük güçlerin diğerleri üzerindeki baskı aracı olma durumunu kuvvetlendirmektedir.

DTÖ sadece ilaç konusunda değil, diğer pek çok konuda da dünya siyasetinde önemli bir baskı aracı olma misyonunu sürdürmektedir. Bunlardan bir tanesi gıda güvenliği konusudur. Gıda güvenliğine, kamu sağlığını da içeren bir çerçeveden bakılacak olursa, DTÖ'nün bu alanlarda da bazı yerel yasaların üstünde hareket ettiği ve onları geçersiz kılacak düzenlemeler getirdiği görülmektedir. Bu uluslar-üstü yasalarla, yerel yasalar geçersiz kılınmaktadır. DTÖ ülkelerin kendi içinde geliştirdikleri standartları küresel bazda standartlaştırmak amacıyla birtakım uluslararası kuruluş tarafından denetlenmesini ve yerel uygulamaların bu kuruluşların standartları ile uyumlulaştırmasını öngörmektedir. Ancak bu kuruluşların ne denli objektif olduğu ve sermaye ile ilişkisinin ne boyutta olduğu belirsiz kalmaktadır. Bu kuruluşlara *Codex* (gıda güvenliği konusundaki standart)'i, ISO (Uluslararası Standardizasyon Örgütü)'nü örnek verebiliriz ki bu kuruluşlar özel kuruluşlardır. DTÖ bünyesinde yer alan Gıda Güvenliği ve Bitki ve Hayvan Sağlığı Önlemleri Anlaşması (SPS) ile DTÖ dünya çapında gıda güvenliği, hayvan ve bitki sağlığını koruma rolünü üstlenmiştir. SPS anlaşması, gıda düzenlemelerinin dünya çapında standartlaşması ve gıda, hayvan ve bitki sağlığının DTÖ'ye uygun olabilmesi için birtakım kıstaslar getirmiştir. Wallach ve Sforza bu kıstasları üç ana madde altında toplamıştır. Birincisi, SPS önlemleri sadece insan, hayvan ve bitki hayatını ya da sağlığını korumak amacı gütmek zorundadır ve bunun dışında bir amaçla uygulanması mümkün değildir. İkincisi, SPS anlaşmasına göre bir ülkenin vatandaşları için seçtiği koruma düzeyi DTÖ'nün incelemesine tabi bir konudur. Ancak bu durum daima iyi sonuç doğurmamaktadır. Koruma düzeyi kimi ülkelerde maksimum tutulurken DTÖ bu anlaşma ile bu koruma düzeyi azaltılmaktadır. DTÖ koruma düzeyini ülkelere belli bir yöntem ile yapmalarını dikte ettirmekle (risk değerlendirme yöntemi) mevcut koruma düzeyini indirmektedir ki bu durum insan, hayvan ve bitki sağlığını ve hayatını korumak açısından olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Üçüncü olarak, DTÖ, SPS anlaşması ile ülkeleri uluslar arası kuruluşlarca sunulan standartların üzerinde bir standart belirleme yolunu kapatmaktadır. Bu konuda yetkiyi daha önce belirttiğimiz uluslar arası kuruluşlara vermekle güçlü, açık ve katılımcı politika üreten hükümetlerden daha alt düzeyde standartlar belirlenmesine imkan vermektedir. Sonuçta, bu tür en ileri düzeyde standartlar koymak isteyen ülkelerin yolu bu anlaşma ile kapatılmaktadır.⁶⁶

⁶⁶ Wallach ve Sforza, **DTÖ: Kimin Ticaret Örgütü**, s. 50.

Bu konuda DTÖ'nün Avrupa'ya yapay hormon içeren sığır etini kabul ettirme çabası oldukça ilginçtir. Bilindiği üzere tehlikeli maddelerin pazarlanmadan önce güvenli olduğunu kanıtlaması söz konusudur ve bunu yapmadan pazarlama yapılamaz. Ancak, 1997 yılında DTÖ jürisi AB'nin yapay hormon içeren sığır etine getirdiği yasağı geçersiz kılan bir karar vermesi bu kuralı delmiştir. AB 1988 yılından itibaren yapay hormon içeren sığır etinin satışını yerli ve yabancı tüm üreticileri kapsayacak şekilde yasaklamıştır. Sağlık açısından birçok sakıncası olduğu ihtimali karşısında AB insan sağlığını riske atmak yerine bunu yasaklamıştır. Ancak, AB'nin bu uygulaması yerli ve yabancı pek çok üretici tarafından tepki görmüştür. ABD 1996 yılının Ocak ayında DTÖ'ne bu yasa konusunda bir dava açarak bu uygulamanın iptalini talep etmiştir. 1998 yılına gelindiğinde DTÖ jürisi hormon yasağının SPS kurallarına aykırı olduğunu; çünkü risk değerlendirme yönetime göre belirlenmediğine karar vermiştir. DTÖ Temyiz Organı ise jürinin kararını onaylayarak AB'ye 13 Mayıs 1999 tarihi itibarıyla ABD'den hormonlu sığır eti ithal edilmesine başlanması kararına varmıştır. Ancak AB, DTÖ'nün kararının uygulanmaya başlanması gereken tarihte kararı uygulamaya sokmadığından DTÖ, 12 Temmuz 1999 yılından ABD'nin Avrupa malı ürünlere karşı misilleme amaçlı yaptırımlarda bulunma istemini onaylamıştır. DTÖ'nün bu kararının temelinde zararlı olduğu kanıtlanmamış ürünlerin gıda güvenliği yasaları ile yasaklanmayacağı yatmaktadır. DTÖ, bu karar ile gıda güvenliği konusunda önlem niteliğindeki yasakların da kabul edilemeyeceği ve çağdaş kamu sağlığı politikalarından biri olan Tedbir İlkesini de kabul etmediğini ortaya koymuştur. Sonuçta, DTÖ'nün bu kararı bir ürünün güvenli olup olmadığının kanıtlanması yükümlülüğünü üreticiden alıp hükümete vermiştir.

DTÖ'nün bu uygulamaları, çevre konusundaki anlaşmaların uygulanmasını da engellemektedir. DTÖ çevre konusunda birçok düzenleme getirmiştir. DTÖ'nün açtığı davalar ve çevre yasaları koyan ülkeler üzerindeki yaptırımları ile birçok çevreci uygulamanın işlevsizleştirildiği görülmektedir. Bu yasalara ve anlaşmalara farklı ülkelere, ABD Temiz Hava Yasası, Japonya'nın küresel ısınma ile ilgili Kyoto anlaşması, ve Avrupa'da toksit maddeler ve geri kazanım konusundaki yasa gibi yasalar örnek olarak verilebilir. DTÖ'nün, bu yasaların ihlaline yol açan

düzenlemeler getirmesinin altında şirketlerin istemleri ve çevre koruması için katlanmaları gereken maliyetleri düşürme çabaları etkili olmaktadır.

Bu örneklerden Japon hükümetince sera gazlarını 1990'daki düzeyinin %6 altına çekmeyi taahhüt ettiği Kyoto Protokolü (küresel ısınma ile ilgili anlaşma) önemlidir. Japonya bu protokolü gerçekleştirmek için bir takım çalışmalar başlatarak bir plan çerçevesinde aralarında otomobil yakıt verimliliği için yeni standartların getirilmesinin de dahil olduğu bir çalışma yürütmeye başlamıştır. Mitsubishi'nin başını çektiği Japon otomobil şirketleri karbondioksit (CO2) oranını düşürmek adına yeni otomobil motorları tasarlamaya başlamıştır. Ancak AB, 1999 yılında DTÖ Ticaretinin Önündeki Teknik Engeller Anlaşması'na şikayette bulunmuş, bu şikayete ABD de kendi otomobil şirketlerinin teşvikiyle destek vermiştir. ABD bir yandan CO2 emisyonlarını azaltma hedefini desteklediğini dile getirirken bir yandan da bu kuralların DTÖ'ye aykırı olduğunu iddia etmiştir. Bunun altında yatan neden ise kendi otomobil şirketlerinin bu teknolojiye ulaşmamış olmasına karşın Mitsubishi şirketinin bunu başarmış olmasıdır. ABD, CO2 emisyonlarını azaltma konusunda Japonya'nın otomobil üreticilerinin Mitsubishi motoru kullanmaları zorunluluğu getirildiğini düşünse de Japonya, AB ve ABD'deki otomobil üreticilerine standartlara diledikleri gibi uyabileceklerini ve sadece Mitsubishi motor benzeri bir yakıt verimliliği düzeyine ulaşmanın söz konusu olduğunu ifade etmektedir. ABD'nin bu konudaki tavrının günümüzde de devam etmektedir. 2005 yılında İskoçya'nın Gleneagles kentinde G-8 Zirvesi'nde tartışılması muhtemel olan küresel iklim değişimleri ve önlemleri öncesi ABD hala Kyoto Protokolü'nü imzalamayı reddetmektedir.

“ABD Başkanı George Bush, iklim değişimini önlemeyi amaçlayan Kyoto Protokolü'nü onaylaması halinde Amerikan ekonomisinin büyük zarar göreceğini söyledi. Bush, bu anlaşmaya onay vermek yerine doğanın korunmasını sağlayan yeni teknolojilere yatırım yapıldığını kaydetti. Amerikan Başkanı, hidrojen yakıtıyla çalışan otomobiller ve sera gazı salınımına katkıda bulunmayan enerji üretim tesisleri olmak üzere bu alanda 20 milyar dolarlık yatırıma gidildiğine işaret etti.”⁶⁷

Yine ABD, ekolojik etiketler konusunda da AB'nin DTÖ'ne göre yasadışı hareket ettiği konusunda çalışmalar yürütmüştür. Bu örnek de ABD'nin ve

⁶⁷ “Bush Kyoto Protokolü'nü imzalamıyor,” 08.07.2005; www.dv-world.de.

dolayısıyla ABD menşeli şirketlerin DTÖ'nü kendi çıkarlarını korumak için kullandığı bir araç olarak gördüğünün bir göstergesi olması nedeniyle önemlidir. Öncelikle, ekolojik etiketlerin ne olduğuna bakılacak olursa, bu etiketlerin çevresel veya toplumsal ürün farklılıklarını ortaya koyan bir program olduğu söylenebilir. Ekolojik etiketleme, onay makamı devlet veya özel kurumlar olan ve isteğe bağlı yada zorunlu olabilen programlardır. Bazı etiketler hükümet onayına sahiptirler. Bunun en iyi örneği elektronik cihazların enerji tüketim değerini gösteren etiketlerdir. Bu çerçevede, AB 1992 yılında kendi çerçevesinde gönüllü bir eko-etiketleme programını yürürlüğe sokmuştur. Bu duruma, 1996 yılında ABD'nin çeşitli alanlardaki şirketleri karşı çıkmışlar ve ABD yönetiminin DTÖ içerisinde kendi çıkarlarına hizmet etmesini ve gerek gönüllü gerekse zorunlu eko-etiketlerin DTÖ yasalarına aykırı olduğunu ilan ettirmesini sağlamayı amaçlamışlardır. ABD de bu konuda etiketlerin DTÖ'ye uygunluğunu belirleyici altı kistas içeren bir öneri sunmuştur. Ancak eko-etiketleme sorunu çözülememiştir. Ancak, bu durum bile DTÖ ile ABD hükümetinin ve şirketlerinin diğer ekonomik ve siyasal aktörler üzerinde baskı oluşturmaya çalıştığını ve bu örgütü kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmek istediklerini göstermektedir.

Görüldüğü üzere küreselleşme politikalarının iktisadi ayaklarından birini oluşturan DTÖ önemli dünya politikası üzerinde etkili bir konuma sahiptir; ancak, bu etkinlik çoğu kez gelişmiş ülkelerin ve daha da önemlisi bu ülkelerin büyük sermaye sahiplerinin isteklerini gerçekleştirme yönünde kendini göstermektedir. Bu durum ise DTÖ'nün tarafsızlığını teorik düzeyde kalmasına neden olmakta, uygulama düzeyinde ise ne yazık ki çoğu zaman, küresel gelişmeler sırasında daha fakir ve güçsüz devletler karşısındaki uygulamalarıyla objektiflikten uzaklaşmakta ve küresel sermaye ile onların temsilcisi güçlü devletlerin etkin bir aracı olarak işlev görmektedir.

Şimdi ise bu bilgiler ışığında DTÖ'nün küresel iktisadi politikalar içindeki etkililiği ve bu etkililiğinin arkasında yer alan güçler üzerinde durulacaktır. Böylece söz konusu örgütün amaçlarına ulaşma derecesi konusunda da fikir edinmek mümkün olacaktır.

C. Dünya Ticaret Örgütü'nün Küresel İktisadi Politikalar İçindeki Etkililiğinin Değerlendirilmesi

DTÖ'nün küreselleşme politikaları içerisinde oynamış olduğu etkin rolden ve bu etkililiğini hangi yönde ve kimler adına kullandığından daha önceki bölümlerde bahsedilmişti. Bu bölümde ise DTÖ'nün etkililiği, daha önce etkililik kıstasları başlığı altında irdediğimiz üzere, etkililik kıstasları doğrultusunda genel bir değerlendirmeye tabi tutularak, DTÖ'nün etkililiği çözümlenmeye çalışılacaktır.

Uluslararası örgütlerin etkililiğinin ölçütleri üzerinde duran Muhittin Ataman uluslararası örgütlerin etkililiğinin kıstaslarını, sistemik değişkenler ve ulusal değişkenler olmak üzere iki ana başlık altında sınıflandırmıştır.⁶⁸ Bu sınıflandırma uluslararası örgütlerin etkililiğini değerlendirmede oldukça toparlayıcıdır. Sistemik değişkenler örgüt içindeki daha genel eğilimleri irdelerken, ulusal değişkenler daha yerel kalmakta ve özellikle üye ülkelerin veya uluslararası örgütlerin etkisi altındaki ülkelerin yapıları ile ilişkilidir. Özellikle tüm dünyayı etkili altına alabilme kapasitesine sahip ve güçlü ülkeleri arkasına alabilmiş veya onların girişimleri sonucu ortaya çıkmış olan uluslararası örgütler üye ülkeler dışındaki ülkeler üzerinde de etkili olabilmekte ve yaptırımında bulunmaktadır. DTÖ'nü de bu kategoride değerlendirmek mümkündür. Küreselleşme politikalarının en önemli aktörlerinden birisi olan DTÖ kendisine bağlı üye ülkeler dışında etkisini diğer ülkeler üzerinde de gösterme yeteneğine sahiptir. DTÖ'nün konusu ticaret olduğundan ve bu örgüte üye olsun ya da olmasın tüm ülkelerin küreselleşme politikaları ile birlikte çeşitli ihtiyaçlarını ithal etmek, buna karşın ülkesinin kaynak ve mamullerini ihraç etmesi gerekliliği ülkeleri söz konusu örgüte bağımlı kılmaktadır. DTÖ'ne bu çerçeveden bakılacak olursa, dünya ekonomi politikaları üzerinde ne denli önemli bir yerde olduğu açıkça görülebilir. Şimdi bu örgütün etkililiği ve bu etkililiğini hangi yönde kullandığını bu değişkenlere göre değerlendirmeye çalışılacaktır.

Daha önce de değindiğimiz gibi uluslararası örgütlerde örgüt içi güç dağılımı, örgütün etkililiği üzerinde önemi etkiye sahiptir. Örgüt içerisindeki egemen gücü elinde bulunduran devlet, örgüt kapsamında ülkeler arasında eşitsiz bir güç dağılımına yol açmaktadır. DTÖ içerisinde de bu durumun diğer örgütler gibi

⁶⁸ Ataman, The Effectiveness of International Organizations, s. 156.

işlediği görülmektedir. ABD'nin egemen güç olduğu DTÖ'nde pek çok politika diğer ülkelerin aleyhine sonuçlar vermekte, özellikle büyük Amerikan şirketlerinin lehine olan durumlarda diğer ülkelerin hakları çoğu zaman göz ardı edilmektedir. Mesela, ticaretin önündeki tüm engelleri kaldırmayı hedefleyen DTÖ, bu politikasını gerçekleştirmek için ekonomi dışındaki alanlara müdahale etmekte, hatta çevre gibi geri dönüşü imkansız olan alanların tahribatına yol açacak kararları, ticari engellerin kaldırılması adına ihlal etme yoluna gitmektedir. Öte yandan, sanayide çevre koruma önlemlerinin alınmaması çevreyi geri dönülmesi zor bir duruma sürüklerken, bunu engellemek için ülkelerin yerel olarak yürürlüğe koydukları uygulamalar veya diğer örgütlerin çabaları işlevsizleştirilmekte, bu uygulamalar özellikle büyük şirketlerin mensubu olduğu ülkeler tarafından örgüt içerisindeki yaptırımlarıyla ortadan kaldırılmaktadır. Bunlara gerekçe olarak da bu gibi durumların ticaretin önündeki engeller olduğu savı öne sürülmektedir. Ancak son zamanlarda çevre konusunda artık geri dönülemez noktalara gelinmesi nedeniyle bir takım önlemler diğer örgütler gibi DTÖ içerisinde tartışılmaya başlanmış ve bu konuda politikalar üretilmeye başlanmıştır. Ancak bunun ne denli samimi düzenlemelere gebe olduğu, politikaların işlerlik kazanması ile ortaya çıkacaktır.

Etkililiği yüksek bir uluslararası örgütün, egemen gücün örgütü de yanına alarak o örgütün ilgi alanı içerisine giren konularda, ihlalleri engellemek için, bu örgütlerin yargı mekanizmalarını kullanmasına da yol açmaktadır. Egemen güç tarafından desteklenen örgütler, uluslararası hukuk veya teamül ihlalleri bu güce dayanarak engelleyebilirler. Aksi takdirde, bu güce dayanmadan ihlalleri engellemek ya da sonlandırmak neredeyse imkansızdır. Çünkü örgütün çok güçsüz kalması ve müeyyide uygulayamaması söz konusu olacaktır. Aslında bu durum, devlet(ler) ile örgüt(ler) arasında karşılıklı bağımlılık ve çıkar ilişkisini de beraberinde getirmektedir. Örgüt içerisindeki egemen güç ve/ya güçler kendi çıkarlarını gerçekleştirmek için örgütün yargı kanallarına şikayet etmek ile rakiplerini caydırma yoluna gitmekte, buna karşın söz konusu örgütler de bir örgüt için bir ihlal sayılacak olaylara müdahalede bu egemen gücü arkalarına almaktadırlar.

Bu konuda DTÖ güzel bir örnektir. Bilindiği gibi DTÖ'nün egemen güçlerinin en önemlisi olan ABD, örgüt içerisinde bu politikaları sıklıkla kullanmaktadır. Bu konuda ile ilgili güzel örneklerden birisi; AB'nin hayvanlara işkence eden avlanma yöntemlerini yasaklama girişimi Kanada ve ABD'nin, DTÖ

şikayeti tehdidi ile karşılaşması olayıdır. AB hayvanların hakları ve esenliği ile ilgili olarak uzun yıllar boyunca birçok yasayı yürürlüğe koymuştur. 1991 yılına gelindiğinde AB bu uygulamayı kürk hayvanlarını da kapsayacak şekilde genişletme yoluna gitmeye çalışmış, ancak biraz önce bahsettiğimiz Kanada ve ABD'nin DTÖ'ne şikayet tehdidiyle karşılaşmıştır. AB 1995 yılı itibariyle Avrupa dahilinde 13 kürk hayvanının çelik çeneli kapanlarla avlanmasını yasaklamayan veya başka insancıl avlama standartlarına uymayan ihracatçı ülkelere bu koşulları sağlamadığı sürece, bu mamullerin oradan ithalini yasaklamak yoluna gitmek istemiştir. Ancak Kuzey Amerikalı ve Rus kapancılar ve kürkçüler bu düzenlemenin adil olmayan ticari bir engel olduğunu ve yabancı ülkelerdeki uygulamaları etkileme niyetini taşıdığını ve ithal ürünlere karşı yurtdışında üretilme biçimlerine dayalı bir ayrımcılık içerdiğini öne sürmüşlerdir. ABD'nin DTÖ'ne bu konuda dava açma tehdidi işe yaramış ve AB, ABD ile ABD'nin Avrupa'ya kürk ihraç etmesinin devamını mümkün kılan, hayvan hakları savunucularına göre, dili belirsiz ve uygulamayı imkansız kılan ve çelik çeneli kapanların altı yıl içinde kullanımdan kaldırılmasına olanak sağlayan bir anlaşma yoluna gitmiştir. Bu durumun hayvan haklarının genelini kötü yönde etkileyebilecek risklere de davet niteliğinde olduğunu da söylemek yanlış olmayacaktır.⁶⁹ Verilen örnekten de anlaşılacağı üzere egemen güçler etkileri altında tutabildikleri örgütler sayesinde kendi çıkarlarını koruma yoluna gitmektedir.

Uluslararası politikada ülkelerin yerel yasalarından daha önce gelen, ülkelerden bağımsız, belli bir alanda kurulmuş örgütlerin yasaları kimi zaman bir ülkenin çıkarları doğrultusunda da kullanılmaktadır. Ülkeler bir uluslararası örgüte mensup olmaya karar verdiklerinde örgüt içindeki diğer müttefik ülkelerle yaptığı anlaşmalarla kendi bölgesindeki faaliyetlerini kısıtlamaktadır. Bu durumda güçlü bir örgütlenme bu ülkelerin kendini kısıtladığı alanlarda tamamlayıcı rol almak durumundadır. Günümüz uluslararası örgütlerine bakıldığında, genellikle örgütlerin içerisinde bu görevi örgütün güçlü ülkelerinin üstlendiğini görmekteyiz. Bu durumun oluşması ise çoğu zaman örgüt(ler)e üye ülkeler arasında eşitsizliklere yol açmaktadır. Özellikle küresel önem taşıyan konulardaki örgüt düzenlemeleri bu noktada önem kazanmaktadır. Mesela; uyuşturucu, terör gibi konular günümüzde ülkelerinin kendi iç sorunu olmaktan çıkıp küresel bir problem haline gelmektedir.

⁶⁹ Wallach ve Sforza, **DTÖ: Kimin Ticaret Örgütü**, s. 42-43.

Bu durumda ise söz konusu örgüt(ler)e üye güçlü ülkeler önemli roller üstlenmektedirler. DTÖ'ne bu bağlamda baktığımızda; söz konusu örgüt içerisinde de bu durumun varlığını görmekteyiz. DTÖ içerisinde de ekonomisi güçlü ülkelerin diğer üye üyeleri, örgütün ilgi alanlarında, yönlendirdiği ve bu çerçevede güçlü ülkelerin örgüt içerisinde etkin bir rol oynadığı ortadadır. Örgüt içerisindeki ekonomik güç olarak önde olan ülkeler diğer üye ülkelerin üzerinde baskın bir rol oynamaktadır. Bu durum; DTÖ içerisinde eşitsiz bir durumun varlığını ve ekonomik olarak güçlü ülkelerin diğerleri üzerinde etkili olduğunu göstermektedir. Bu durumun ortaya çıkardığı sonuç ise güçlü küresel sermayenin, örgüt sayesinde, dolaşımının kolaylaşması ve üye ülkelerdeki küçük sermayeyi işlevsizleştirmesidir.

Bu değerlendirmenin yanında uluslararası örgütlerin etkililiği üzerinde sistemik değişkenler yanında, ulusal değişkenler de etkili olmaktadır. Üye ülkelerin hatta örgütün ilgili olduğu konu ile birebir ilişkisi olan tüm ülkelerin örgüt ile ilişkisi ve örgüte uyumu söz konusu ülkelerin iç siyasi ve ekonomik yapıları ile de yakından ilişkilidir. Üye ülkelerin siyasi yapısı ve siyasi kültüründen, halkın eğitim düzeyine, dinlerine hatta gelenek ve göreneklerine kadar ülkenin yapısı ülkenin içinde bulunduğu uluslararası örgütün sözkonusu örgüt üzerinde etkililiğini etkilemektedir. Buradan yola çıkarak DTÖ'ne kısaca değinecek olursak, tüm bu etkenlerde DTÖ'nün de etkilendiğini ve çatısı altında bulunan ülkeler üzerindeki etkisinin bu kıstaslarca belirlendiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Ancak DTÖ'nün bu noktada farklı bir özelliğinden söz edilebilir. DTÖ, iktisadi temelli bir örgüt olduğundan ve örgüte üye olsun olmasın tüm ülkeler dünya ticaretinin içinde yer aldığından dünya üzerindeki ülkeler DTÖ'nün kararlarından birebir etkilenmektedir ki bu durum sayesinde DTÖ'nün etkililiğinin yüksek olduğu söylenebilir.

Uluslararası örgütleri ve özellikle DTÖ'nün etkililiğini kısaca değerlendirdikten sonra gelecek bölümde ise genel olarak küreselleşme politikalarına özelde ise DTÖ'ne muhalif hareketler ve eylemlere değinilerek küreselleşme karşıtı hareketler açısından küreselleşme politikaları ve DTÖ değerlendirilmeye çalışılacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ'NE KARŞI YÜKSELEN SESLER

Önceki bölümlerde çeşitli yönleri ele alarak incelenen DTÖ'ye karşı örgütün kuruluş aşamasından itibaren küresel bazda birçok eleştiri getirilmiş hatta çok geniş kitleleri içine alan örgütlenmeler ile örgüte karşı çok büyük eylemler gerçekleştirilmiştir. Gerek örgütün yapısına gerekse işleyişine yönelik olarak muhalif taraflar birleşerek hiç de azımsanmayacak muhalefet hareketi oluşturulmuştur. Bu son bölümde, konuya genel çizgileriyle bu muhalif hareketin eylemleri ve istemleri üzerinde durmaya çalışılacaktır. Çünkü muhalif hareketler de DTÖ'nün değerlendirilmesinde yardımcı olabilecek nitelikler taşımaktadır ve DTÖ toplantıları son zamanlarda bu muhalif eylemlerle nerdeyse bütünleşmiş durumdadır.

Bilindiği gibi son yıllarda toplumsal hareketin aktörlerinde meydana gelen değişim, bu aktörleri birçok kampanyada ve inisiyatifte birlikte hareket etmeye kadar götürmüştür. Küreselleşme karşıtlarını anlamak adına şu alıntı oldukça açıklayıcıdır. “Tişörtlerin ve pankartların üzerinde ‘itiraz!’ yazıyordu; ‘Başka bir dünya mümkün!’ 20 Temmuz 2001’de 200 bin erkek ve kadın Cenova sokaklarında yürüyüşe geçti. Uluslararası sivil harekete ait 700 grup protesto eylemi için çağrıda bulunmuştu. Bunlar arasında Üçüncü Dünya örgütleri, borç affı girişimleri, çevreci gruplar, sendikalar, dünyanın her yerindeki Hristiyan girişimciler, tüm Avrupa ülkelerinden, her iki Amerika’dan ve Asya’dan gelen alternatif küreselleşmeyi savunan akademisyenler bulunuyordu.”⁷⁰ İlk kez Seattle’de kendini belirgin bir şekilde neo-liberal küreselleşmeye karşı ortaya konan bu gelişim, organizasyonu meydana getirmiştir. Christophe Aguiton bunu üç kategoride değerlendirmiştir. Birinci olarak; Üçüncü Dünya ülkelerinin dış borçlarının sıfırlanması ya da uluslararası para hareketlerinde finansal spekülasyonların önüne geçilebilmesi amacıyla Tobin vergisi uygulanması gibi konularda yürütülmekte olan kampanyalardır. İkinci olarak; örnekleri Seattle, Washington DC, Prag, Melbourne, Nice, Buenos Aires ve Quebec’de karşımıza çıkan kitlesel inisiyatiflerdir. Son olarak ise; Bangkok, Cenova ve Porto Alegre kentlerinde oluşturulan inisiyatifler de örnek olarak verilebilir. Ayrıca; büyük kampanyalarla bağlantılı olarak gerçekleştirilen kitlesel gösteriler de -

⁷⁰ Christiane Grefe, Mathias Greffrath, Harald Schumann, “ATTAC Küreselleşmeyi Eleştirenler Ne İstiyorlar?”, Çev: Ülkü Hastürk; Çitlembik Yay. 1. Basım: Mart 2003

Seattle’de DTÖ’ye karşı düzenlenen gösteriler, Washington DC ve Prag’da Dünya Bankası ve IMF’ye karşı gerçekleştirilen gösteriler gibi- bu alanda üzerinde durulacak diğer bir boyut olarak ele alınabilir.⁷¹

DTÖ’ye bu çerçeveden bakılacak olursa, DTÖ’ne karşı küresel bazda ortaya çıkan hareketlerin ilk başlardaki amacının dünya pazarlarının serbest ticarete açılmasının doğuracağı olumsuzluklara dikkat çekmek olduğunu görmekteyiz. Bu yönde dünyanın farklı bölgelerindeki farklı siyasi yapılar aynı amaç etrafında koordine olarak küresel eylemlik sürecini başlatmışlardır. Christophe Aguiton *Bu Dünya Bizim* adlı kitabında, bu alanda ortaya konulan muhalefetin ABD’de ilk olarak *Public Citizen* (Kamusal Yurttaş) hareketinin kuruluşu ve gelişmesi ile ortaya çıktığını söylemektedir. Söz konusu dönemin bir parçası olan 1 Ocak 1994 tarihinde ABD, Kanada ve Meksika arasında kabul edilen NAFTA anlaşmasının önemini korumasının yanında yine aynı dönemde ABD’de, kongrenin uluslararası ticaret anlaşmalardaki manevra alanının sınırlayan ‘*Fast Track*’ düzenlemesi ile ilgili tartışmalar da sürmesi muhalefeti de muhalefeti tetiklediğini belirtmektedir.⁷²

Dünyada küreselleşme, özellikle de ekonomik küreselleşme, süreci bu şekilde gelişme gösterirken muhalif kanat da ilk buluşmalarını GATT kapsamında düzenlenen Uruguay müzakerelerine dayalı olarak serbest ticaretin temellerinin atıldığı DTÖ’nün kuruluşunun sonrasında gerçekleştirmiştir. Aslında bu döneme kadar da muhalif hareketin olmadığı anlamı çıkarılmamalıdır. Temelleri çok daha önce atılmaya başlayan muhalif hareketin bu konuda küresel bir inisiyatif olarak ortaya çıkması yenidir. Özellikle *Green Peace* ve *Friends of the Earth* gibi çevreci örgütler, DTÖ kurulmadan önce de bu alanda mücadelelerini sürdürmekteydiler.

Bu konuda ilk kazanım ise, 1998’de Çok Taraflı Yatırım Anlaşması (*Multilateral Aid Investment, MAI*)’na karşı yürütülen muhalefet sonucu elde edilmiştir. Konu ile ilgili çok geniş kapsamlı kampanyalar gerçekleştirilmiş merkezi Paris’te bulunan OECD ise bu sorunlarda önemli bir yere sahip olmuştur. Özellikle sanatçıların ve sinema sektörü çalışanlarının mücadelesi sonucu Fransız hükümetinin görüşmelerden çekilmesi sağlanmıştır. Ayrıca, ABD ve Kanada’da da önderliğini başında Lori Wallach’ın Kamusal Yurttaş hareketinin bulunduğu birçok kampanya gerçekleştirilmiştir. İşte DTÖ’ne karşı dünya çapında oluşan muhalif hareketin

⁷¹ Christophe Aguiton, “**Bu Dünya Bizim**”, İstanbul: İthaki Yayınları, 2005, s. 275-276

⁷² Aguiton, “Bu Dünya Bizim,” s. 282.

temelleri bu vesileyle atılmıştır. Bu yürütülen kampanyalar ile ilgili olarak Şubat-Nisan 1999 yılında gerçekleştirilen ve çeşitli ülkelerden çok sayıda katılımcının hazır bulunduğu koordinasyon toplantıları DTÖ'ne karşı yürütülen muhalif hareketi güçlendirmiş ve bu dönemi izleyen dönemlerde hem yaygınlaşmış hem de çeşitli alanlara yayılmıştır. 1999 yılında Seattle'de DTÖ aleyhine gerçekleştirilen eylemler ve bu eylemlerin büyüklüğü örgüte karşı olan kitlenin hiç de azımsanamayacak kadar geniş olduğunu gözler önüne sermiştir. Birçok uluslararası sivil toplum kuruluşunun yer aldığı görüşmelerde belli bir alandaki taleplere yer verilmiş ve katılan sivil toplum kuruluşları da taleplerini belirlenen konu dahilinde dile getirmiştir. Seattle'de ana talebi, sosyal şartların da DTÖ'ne dahil edilmesi oluşturmaktadır ve bu talebe yaklaşık 1200 kadar sivil toplum kuruluşu imzasını kurmuştur. Bu denli büyük bir muhalefet hareketi yaratmak çok da küçümsenecek bir durum değildir.

Çok farklı muhalif grupların bu eylemlerden beklentisi de ilgi alanlarına göre oldukça farklılık bir yapı sergilemektedir. Mesela, çevreciler ile köylü hareketlerin gıda güvenliği, biyolojik çeşitliliğin korunması, genetik değişime maruz kalan tarım ürünleri gibi konuları gündeme getirmek isterken, kültür-sanat alanında mücadele verenler sanatı Amerika'nın hakimiyetinden çıkarmayı amaçlamaktaydılar. Yine işçi sınıfı örgütlenmelerinin ve sendikalarının talebi ise "toplumsal damping" ve firmaların dışarıdan temin politikalarının son bulmasıdır. Bu ve bunun gibi birçok farklı sesleri içerisinde barındırın bu eylem sürecinin toparlanarak organize olması oldukça zor olmuştur. Ancak her şeye rağmen ortak eylem olmasının gerekliliğine inanmış olan bu örgütlenmeler bir araya gelmeyi başaramışlardır. Ayrıca en büyük farklılık grupların DTÖ'nün geleceği ve bu örgüt hakkındaki görüşlerinde ortaya çıkmıştır. Bir kısım örgütlenme DTÖ'nün köklü reformlar ile düzeltilebileceğine inanarak bu yönde mücadeleyi benimsemişken, bir kısmı ise DTÖ'nün reformlarla düzelemeyeceğini, bu nedenle topyekün ortadan kaldırılması gerektiğine inanarak bu yönde eylemler geliştirmişlerdir. Elbette ki bu kadar büyük fikir ayrılıkları eşgüdüm halinde olmayı engeller nitelikte olsa da bazı aksaklıklara karşın beraber bir eylemler süreci başlatılabilmektedir.⁷³ Sonuçta, DTÖ'ne yönelik ilk ortak eylem olan Seattle'de gerçekleştirilen eylem ve DTÖ konferansının uğradığı başarısızlık bu birlikteliği meşrulaştırmıştır.

⁷³ Aguiton, "Bu Dünya Bizim," s. 283.

“Bazı eleştirmenler DTÖ’nün liberalleşme programının kökten kusurlu olduğunu ve bizim bu tehlikeli örgütü ortadan kaldırmamız gerektiğini öne sürmektedir. Onlar küresel bir direniş oluşturulması ve aşağıdan yukarıya doğru küresel dayanışmanın inşa edilmesi çağrısında bulunurlar. Diğer insanlar, özellikle de örgütlü emeğin büyük bir kısmı ise DTÖ’nün ticaretin liberalleşmesi programının fazlasıyla kusurlu olduğunu söylerken, şu anda güçlü bir örgüt olarak iyice yerleşmiş olduğunu ve üstünde görüşmeler yapılan serbest ticaret düzenlemeleri kavramının dünya topluluğunun sıhhati ve refahı için hayati olduğunu öner sürerler. Onlara göre; temel emek hakları, çevreyle ilgili koruma tedbirleri ve Avrupalıların “toplumsal sözleşme” dediği şeyin DTÖ sözleşmesine ve pratiğine dahil edilmesiyle, DTÖ dönüştürülebilir.”⁷⁴

Kurulan bu birlikteliğin bir diğer muhalefet adresi 2001 yılında Katar olmuştur. 2001 Kasımında Basra Körfezi’ndeki Katar’da düzenlenen DTÖ zirvesine de bu birliktelik damgasını vurmuştur. Zirvenin içerisinde yaşananlar ne denli önemli olursa olsun dünya gündeminde muhalif eylemler de o denli yer almıştır. “Küreselleşme karşıtlarının bir araya gelmesinin olabildiğince engellenmesi için toplantı yeri olarak Katar tespit edildi. Ama bu Dünya Ticaret Örgütü politikalarının protesto edilmesine engel değil.”⁷⁵

Genel olarak neo-liberal küreselleşmeye karşı düzenlenen eylemler sürecinde kampanyalar ile birlikte genelleyen bir hareketin ortaya çıktığını görmekteyiz. Her ne kadar küreselleşmenin farklı boyutlarını protesto eden gruplar olsalar da söz konusu gruplar ortak noktalarda birleşmektedirler. Küreselleşmeye muhalif hareketin genelleşmesini açıklamak için iki farklı fıkirden söz edilebilir. Bunlardan birincisi, ortaya konulan farklı kampanyalar ve bu kampanyalarla savunulan taleplerin iç tutarlılığı ve uyumu ile ilgilidir. İkincisi ise maddenin doğası gereği, birlikten kuvvet doğar mantığının bu duruma uyarlanmasıdır. Bu toplumsal hareketlerin birlikte oldukları sürece daha etkin bir muhalefet izleyebilecekleri ve seslerinin daha

⁷⁴ “Neden Bazıları Yeni Politikalar Talep Ederken, Bazıları İse DTÖ’nün Kapatılmasını Talep Ediyorlar?”, uk.geocities.com/anarsistbakis/makaleler/albert-kuresellesme.html-38k-19 haziran 2005.

⁷⁵ “Küresel Eylem Günü,” **Evrensel Gazetesi**, 04.11.2001.

çok duyurarak amaçlarına ulaşma derecelerini arttırabilecekleri gerçeğinin bu örgütlenmeleri bir araya getiriyor olmasıdır.⁷⁶

Muhalf eylem sürecinde örgütlenmelerin bir diğereylem alanını konferanslar oluşturmaktadır. Özellikle uluslararası konferanslar farklı grupların fikir alışverişı yapabildikleri alanlar olarak birlikteliğinin artmasında oldukça önemli bir rol oynamaktadır. Ekim 2000’de Güney Kore’nin başkenti Seul’da yapılan Avrupa-Doğu Asya zirvesi ile birlikte düzenlenen konferans, Bangkok, Cenova ve Porto Alegre’de düzenlenen uluslararası konferanslar, 2000 Kasımında Fransa’nın Marsilya ilinde düzenlenen AB-Akdeniz ülkeleri arasındaki zirve ile birlikte düzenlenen uluslararası konferanslar bu ülkelerdeki muhalif hareketlerin ve gösterilerin de gerçekleştirilmesini beraberinde getirmiştir. Bu konferansların etkisi daha önce de değindiğimiz gibi gruplar arasında karşılıklı fikir alışverişı yapılmasına, ortak eylem planları kurulmasına, farklı gruplar arasında uyumun sağlanmasına vesile olmuştur. Bu durum, küreselleşme karşıtı hareketi küçük grupların yerel çabalarından çıkararak küresel bir eylem sürecini beraberinde getirmeye aracı olmuştur.

Seattle ile başlayan bu hareketlenmede toplumsal hareketler için mücadeledeki önceliklerin ve yerlerin saptanması önemli hale gelmiştir. Bu ortak planlama ihtiyacı grupları eşgüdüm halinde olmaya itmiştir. Özellikle ortaya konulan muhalif gösteriler esnasında gruplar arasında küresel bağlantıların kurulmasını ve bu eylemlerle grupların eylemler konusunda eğitimini de sağlamıştır. Her yeni gösteri onlar için muhalif eylem tecrübesi oluşturmıştır.

Şubat 2000’de borçların ertelenmesi amacıyla gerçekleştirilen Jübile 2000’de çeşitli grupların ortak bir amaç doğrultusunda eylem yapmaları daha sonraki muhalif harekete zemin hazırlamıştır. *Jubile 2000, Fifty Years is Enough* gibi inisiyatifler ve *Via Campesina* gibi hareketler değişik inisiyatif ve toplumsal hareketlerin taleplerini ve bu grupların güçlerini aynı çatı altında toplayarak Washington’da düzenlenen gösterilerin ve daha sonraki birlikteliklerin öncüleri olmuşlardır⁷⁷

BM’nin 2000 yılında toplumsal sorunları tartışmak için düzenlediği zirveye paralel olarak o tarihten itibaren tüm eylemlerin Cenova’da yapılması çağrısı, Ocak 2001 yılında Porto Alegre’de Dünya Sosyal Forumu ve aynı yıl Cenova’da

⁷⁶ Aguiton, “Bu Dünya Bizim,” s. 293-294.

⁷⁷ Aguiton, “Bu Dünya Bizim,” s. 296-297.

düzenlenen G-8 zirvesine muhalefet yapacak grupların eşgüdümünün sağlanmasında önemli bir rol oynamıştır. Yüzlerce muhalifin bulunduğu Cenova inisiyatifleri ile düzenlenecek kampanyalar ve hareketlerin temel noktalarının belirlenmesi ve hangi ortak hakların savunulacağına yanında burada sonraki eylem tarihleri kapsayan bir deklarasyon yayınlanmıştır. Böylece daha örgütlü ve kapsamlı eylemler yapılması yolunda önemli bir adım atılmıştır. 2001 yılının Şubat ayına gelindiğinde Porto Alegre düzenlenen Dünya Sosyal Forumu'nda uluslararası kurumların dünya siyaseti içerisindeki saldırısının şekil değiştirdiği hattı kendilerine karşı muhalefet gerçekleştirenlere, her ne kadar sınırları kendilerine göre çizilmiş olsa da, diyalog bile önerildiğine dikkat çekilmiştir. Muhalefet açısından bu kazanım oldukça önemli bir kazanımdır çünkü kabullenildiklerinin bir kanıtıdır. Bunun en iyi göstergesi olarak muhalif hareket, 2001 yılında Davos'ta düzenlenen zirveden önce BM örgütünün katılımıyla *Global Compact* programının açıklanmasını ve zirvenin bu tema üzerinde yapılmasını göstermektedir. *Global Compact*, uluslararası şirketler ile sivil toplum ve sivil toplum kuruluşları arasında diyalog sağlanarak farklılıkların yok edilmesini olarak ortaya sürülmüştür. Ancak muhalif hareket bu duruma sıcak bakmayarak uzlaşmacı bir tavır içine girmemiş, eylemlik sürecini sürdürmeye devam etme kararı almıştır. Davos zirvesindeki gösteriler ve Dünya Sosyal Forumu (Porto Alegre) muhalif hareketin uzlaşma konusundaki tavrını ortaya koymuştur. Bu durum ise uluslararası örgütlerin muhalif hareket karşısında karşı saldırıya geçmesine yol açmıştır. Christophe Aguiton, Bu Dünya Bizim adlı kitabında İlk Dünya Sosyal Forum'unda 20.000 kişi üzeri, ikincisine 50.000 kişi katılımcı olduğu, Kasım 2002'de Avrupa Sosyal Forumu'nda 60.000, Ocak 2003'de Asya Sosyal Forumu'nda 20.000 katılımcı ve en son üçüncü Porto Alegre'deki DSF'da 70.000'den fazla katılımcının olduğu gösterilerin anlamının inisiyatiflerin birlikte hareket etmek ve eylemlerinde başarılı oldukları konusunda önemli bir kanıt olduğunu belirtmektedir.⁷⁸

Düzenlenen forumların başarısının altında yatan nedene baktığımızda bu forumların fikirlerin, deneyimlerin ve önerilerin serbestçe ortaya atılabildiği ortamlar oluşlarının yanında forumların, değişimin gerçekleştiği ve buna uygun olarak kuralların koordine edildiği alanlar haline gelmiş olmasıdır. Böylece bu noktada açıklanan ilkelerin herkesin ortak inisiyatifi olması ve gizlilik içinde oluşturulmamış

⁷⁸ Aguiton, "Bu Dünya Bizim," s. 298.

olması güven ortamını ortaya çıkarmıştır. Bu forumlara muhalif grupların ilgisi sonucu küresel bazda önemli olaylara tepki için bir araya gelinebilecek alanlar olarak bakılmaya başlanmıştır. Tek başlarına veya küçük çaplı ortaklıklar ile başarı elde edemeyeceklerini bilen hareketler, 12 Eylül gibi olaylara ve savaşlara karşı tepkileri birleştirerek küresel bir muhalif hareketin ortaya çıkarılmasının daha mantıklı olduğu noktasından hareketle forumlara önem vermişlerdir.

Mevcut kapitalist düzene ve DTÖ'ne karşı ortaya konulan muhalefet sadece örgütler çerçevesinde gerçekleşmemektedir. Örgütler yanında ülkeler de resmi olarak değilse bile uyguladıkları politikalar ile muhalefet sürdürmektedirler. Bilindiği gibi günümüzde her şey piyasa ihtiyaçlarına göre şekillenmektedir. Yaşanan bu durum, hızla kentleşme süreci içine giren ve kendi çerçevesinde tarım reformlarını gerçekleştiren Üçüncü Dünya ülkeleri açısından sarsıcı olmuştur. Bu ülkelerde, devletçi ya da sosyalist çizgide kalkınma modelleri ilgi görmediği için söz konusu ülkeler kendi özlerine dönüş veya bağımsızlık yolu ile çözüm bulmaya yönelmişlerdir. Bu durum az gelişmiş Doğu, özellikle İslam ülkelerinde, radikal grupların bu çerçevedeki propagandalar ile yönetimleri ele geçirmesine yol açmıştır. Özellikle radikal İslamcı akımlar bu ortamda kendilerine yer bulmuşlardır. Bu yapılanmalar, neo-liberal küreselleşme sürecine karşı, bu süreçten zarar görmüş kapitalizm öncesi toplumsal yapıların ürünü şeklinde meydana çıkmış, ekonomik liberalleşmenin karşısında yer alan ve güçlü batının sözü edilen ülkelerde hakimiyet kurma çabasına karşı direnen odaklar meydana getiren yapılanmalardır.⁷⁹

Küreselleşmeye karşı gelişen bu hareketler, söz konusu toplumların küreselleşme politikalarına uyumuna yol açmayacağı gibi, gerici rejimlere dönüşe de yol açmayacaktır. Bu durumda ise bu tepki küreselleşme karşıtı hareketler içinde kendine yer bulmaktadır.

Dünya sistemi konusunda çalışmalar yürüten Immanuel Wallerstein; son beş yüz yıldır süregelen dünya sisteminin üzerinde çalışmakta ve bu konuda önemli tespitler ortaya koymaktadır. Wallerstein'e göre, Fransız Devrimi ve Rus Devrimi genişleme eğilimindeki dünya sistemindeki içsel ikilemlerdir. Ayrıca Wallerstein, toplumlardaki güçlerin eşitliği bağlamında çalışan sınıfların lehine ortaya çıkan akımları incelemiştir. Yazar, "Dünya- Sistemleri Kavramına Karşı Dünya- Sistemi

⁷⁹ Aguiton, "Bu Dünya Bizim," s. 40.

Kavramı: Bir Eleştiri” isimli makalesinde; dünyanın oluşumundan bu yana sistemleri 3 kategoriye ayırmıştır. Bunlardan ilki, MÖ 8.000 yada 10.000 öncesindeki dönemdir ki bu dönemle ilgili pek bilgi yoktur. Bu dönem muhtemelen mini sistemlerden oluşan bir yapıya sahiptir. İkinci dönem MÖ 8.000 ile MS 1500’ler arasındaki dönemdir ve bu dönemde birlikte yaşayan birçok tarihsel sistemden söz edilebilir. Son olarak ise konumuzla ilgili olan MS 1500’den günümüze uzanan kapitalist dünya sistemidir. Wallerstein, kapitalizmin ayırt edici özelliğinin sermaye birikimi olduğunu kabul etmemektedir. Ona göre, kapitalizmin ayırt edici özelliği kesintisiz sermaye birikimidir.⁸⁰ Wallerstein, ayrıca çalışan kesimin lehine sonuçlanan güçler eşitliğine yönelik olumlu gelişmelerden söz etmektedir. Dünya çapında köylülüğün gerilemesi ve kırsal nüfusun giderek azalması, emeğin yükselmesi ve kapital sahiplerinin yanında emekçinin de taleplerinin yükselmesi mali baskıları arttırmıştır. Ayrıca, toplumda artan çevre ve ekoloji bilinci de süreçte etkili olmuştur. Bunun yanında, liberalizme yönelik düşüncelerin toplumlar tarafından giderek itibar kaybetmesi sonucu devletlerin desteği ve koruması ile ayakta duran şirketlerin büyük ülkelerin üzerinde yarattığı yük sayesinde söz konusu ülkelerin gün geçtikçe güç kaybettiğinin altını çizmiştir.⁸¹ Wallerstein’in bu görüşü muhalif yapılanmalar için bir hareket noktası oluşturmaktadır.

Görüldüğü gibi, küreselleşme politikalarına ve bu politikaların iktisadi ayağındaki en önemli kuruluşlardan biri olan DTÖ, küreselleşme karşıtların temel hedeflerinden biri haline gelmiştir ve DTÖ’nün zirveleri kadar bu zirvelerin yapıldığı salonların dışında da en az salonda yaşananlar kadar çok dünya siyasetini etkileyecek gelişmeler yaşanmaktadır. Yaşanan süreç göstermektedir ki küreselleşme politikalarına ve onun kurumlarına tepkiler büyümekte ve organize bir şekilde yapılanmaktadır. Hatta son DTÖ toplantılarının, muhalif hareketlerin eylemlerinden etkilenmemesi ve sorunsuz zirveler gerçekleştirilebilmesi için, merkezi olmayan yerlerin toplantı yeri olarak belirlenmesi ve bunun yanında ülkelerin de DTÖ toplantılarına ev sahipliği yapma konusundaki isteksizlikleri muhalif hareketin bir anlamda amaçlarını gerçekleştirmiş olduklarının bir göstergesidir.

⁸⁰ Andre Gunder Frank ve Barry K. Gills, “**Dünya Sistemi**”, Ankara: İmge Kitapevi, 2003, s. 532-533

⁸¹ Aguiton, “Bu Dünya Bizim,” s. 41-42

“Cenova’yı izleyen randevu, Katar’ın başkenti Dohar’da, 9-12 Kasım tarihlerinde yapılacak olan DTÖ’nün toplantısı. Seattle’deki fiyaskodan sonra, toplantıya ev sahipliği yapmak için, demokrasi ve insan hakları konusunda örnek teşkil etmeyen Katar gibi bir ülkeden başka aday bulunmaması, DTÖ’nün temsil ettiği küreselleşme hareketi için olumsuz bir puan oldu. Belki bundan sonra DTÖ, toplantılarına ev sahipliği yapacak kenti, üye devletler arasında kura ile seçmek zorunda kalacak.”⁸²

⁸² Ahmet İnsel, “Küresel Kapitalizme Karşı Mücadele,” **Radikal Gazetesi**, 09.12.2004.

SONUÇ

Günümüz küreselleşme politikalarının iktisadi ayağının önemli unsurlarından biri olan DTÖ, geçmişten günümüze bu politikaların işlerliğini sürdürmek konusunda önemini korumaktadır. Çalışma boyunca sözünü ettiğimiz söz konusu örgüt iktisadi küreselleşmenin ana taşı olan ticaret konusunda etkililiğinin devam ettirmektedir.

Uluslararası örgütlerin ve dolayısıyla DTÖ'nün günümüz küreselleşme politikasındaki yeri açısından uluslararası örgütlerin yeri farklı akımlara göre farklı algılanmaktadır. Realist akıma göre; dünya devletlerin kendi çıkarları doğrultusunda hareket ettiği ve güç elde etmek için sürekli mücadele edilen bir alan olarak tanımlanmaktadır ve uluslararası örgütler bu koşullarda sınırlı bir etkiye sahiptir. Realist akım, dünya politikasında askeri gücün önemini vurgulamakta ve ülkeleri güvenliği konusuna öncelik vermektedir. söz konusu akım uluslararası politikayı bir pazarlık ortamı olarak görmekte ve her ülkenin çıkarları doğrultusunda bu arenada diğer ülkelerle pazarlık yapma yoluna gittiğini savunmaktadır.⁸³ Ancak realistlerin gözden kaçırdığı bir durum söz konusudur. Günümüz küreselleşme politikalarına baktığımızda uluslararası örgütlerin gücünün yadsınması ya da en azından küçümsenmesi mümkün değildir. Amaçları ne olursa olsun ve kimin çıkarları doğrultusunda çalışılırsa çalışılsın içerisinde DTÖ'nün de bulunduğu birçok uluslararası örgüt dünya siyasetinde ve üye ülkeler üzerinde etkilidir. Gerek uluslararası politikaların belirlenmesinde gerekse üye ülkelerin iç politikalarını bile etkilemesi açısından uluslararası örgütler önemlidir. Küreselleşme politikaları ve uluslararası örgütlerin işlerlik kazanması ile birlikte ülkeler arasında karşılıklı bağımlılığın arttığı savunulmaktadır. Bu yorum yanlış değildir ancak karşılıklı bağımlılığın söz konusu uluslararası örgüt üyesi her ülke için aynı derecede olduğunu söylemek mümkün değildir. DTÖ de dahil uluslararası örgütlerin üye ülkeleri içerisinde güçlü ülkeler kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmekte ve diğer üye ülkeleri bu noktada etkilemektedirler. Marksist akım da konuyu bu açıdan ele almaktadır. Marksist akım, uluslararası ilişkileri ve dolayısıyla uluslararası örgütlerin yapısını da eşitlikçi bulmamakta, örgüt içerisindeki üye ülkeler arasında güçlü

⁸³ Arı, **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, s. 440.

olanların diğerlerini kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirdiği ve örgütün mekanizmalarını bu çıkarlarına göre kullandığını savunmaktadır.⁸⁴

DTÖ, çoğu zaman, ekonomik açıdan güçlü devletlerin bu güçlerinin kaynağını oluşturan güçlü sermaye gruplarının, uluslararası ticari politikalar sayesinde, dünyanın her ucuna ulaşabilmelerinin yolunu açmaktadır. Bu anlamda DTÖ, büyük sermaye gruplarının dünya çapında serbestçe dolaşımını sağlamak ve istedikleri yerde istedikleri koşullarda çalışmalarını için ticari engelleri ortadan kaldırmak amacına yönelik çalışmalar yürütmektedir.

Ancak söz konusu örgütün içinde ülkeler arasında pratikte bir eşitliğin olduğunu söylemek de pek mümkün değildir. Örgüt içerisinde prosedür gereği üye ülkeler eşit kabul edilmiştir ve üye her ülke eşit haklara sahip görülmektedir fakat uygulamada eşitlik görmek zordur. Örgüt içerisinde politikaların şekillenmesinde ve uygulanmasında büyük sermayeyi elinde bulunduran güçlü ülkeler lehine bir eşitsizlik görülmektedir. DTÖ'nün politikaları genellikle sermayenin istekleri doğrultusunda uygulanmakta ve ülkelerin ulusal küçük sermayesi uygulanan politikalar nedeniyle çoğu kez zor duruma düşmektedir. Bu durum ise gerek küçük sermaye gerekse görece güçsüz ülkeler aleyhine sonuçlar doğurmaktadır.

DTÖ'nün sadece ticaret ile ilgili bir örgüt misyonunun sürdürdüğünü söylemek doğru olmayacaktır. DTÖ, yerelden ulusala ve doğal olarak uluslararası yasaların, değerlerin ve kültürlerin, küreselleşme politikaları çizgisinde, yeniden tasarlanmasında önemli rolünü sürdürmektedir. Bilindiği gibi bir politikanın yaygınlaştırılmasında ve yerleştirilmesinde söz konusu politikaların iktisadi boyutu oldukça önemlidir. İşte DTÖ'de küreselleşme politikasının iktisadi boyutu içerisinde diğer birkaç yapılanmanın yanında önemli rolünü sürdürmektedir.

Son süreçte genelde küreselleşmeye özelde ise DTÖ'ne karşı küresel bazda karşıt bir hareketlenme söz konusudur. Dünya çapında küreselleşme karşıtı hareketler tek amaç doğrultusunda buluşarak çeşitli eylemler ortaya koymaktadırlar. Gün geçtikçe büyüyen küreselleşme karşıtı hareket karşısında DTÖ toplantıları daha büyük önlemler alınarak gerçekleştirilmektedir. Toplantılar öncesi muhalif hareketlerin ortaya koydukları eylemler, toplantıların yoğun güvenlik önlemleri altında yapılmasına ve toplantı yerlerinin yerleşim yerlerinin uzağında

⁸⁴ Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, s. 444.

bölgelerde belirlenmesine yol açmaktadır. Bu durum küresel muhalif hareketin amacını bir ölçüde gerçekleştirdiğini kanıtlamaktadır. Günümüzde yaşanan bu muhalif gelişmeler bu örgütün etkililiği üzerinde olumsuz bir etki yaratıyor gibi görünse de iktisadi politikaların günümüzdeki gidişatı DTÖ'nün etkililiğini sürdürdüğünü ortaya koymaktadır.

DTÖ, birçok uluslararası ticaret politikası ile sermayenin dünyada serbestçe dolaşmasını kolaylaştırmakta sonuç olarak güçlü ülkelerin büyük sermayelerin hammadde, emek, vb. üretim elemanlarına daha da önemlisi farklı pazarlama ulaşabilmektedir.

DTÖ, işleyişindeki aksaklıklar, örgüt içi eşitsiz güç dağılımı, uyguladıkları politikalar ve örgüte karşı gerçekleştirilen küresel muhalif hareketlere karşın etkililiğini sürdürmektedir. Küreselleşme politikalarının dünya çapında bu denli yerleşmesi ve geri dönülemez bir noktaya gelmiş olması nedeniyle bu politikalara uyum zorunlu hale gelmiştir. Küreselleşme politikalarının uygulanmasındaki aksaklıklar ve kayırmalar ancak mevcut kurumların reformu ile mümkün görünmektedir. Bu nedenle DTÖ karşıtı bir kısım muhalif hareketin de savunduğu gibi mevcut kurumlar içerisinde gerçekleştirilecek köklü reformlar sayesinde kurumlar içinde görece olarak daha eşitlikçi bir ortam oluşturulabilir. Örgüte üye ülkeler arasında, daha eşitlikçi bir politika izlenmesi ve eşit muamele yapılması yönünde oluşturulacak mekanizmalar sayesinde örgütün etkililiğinin doğru kanallara kanalize edilerek arttırılması sağlanabilir.

Bu çalışmanın hazırlanmasına karar verilmesinin nedeni, günümüzde içinde yaşadığımız ve hepimizin hayatını etkileyen özellikle de Türkiye'nin de içinde bulunduğu ülkelerin küresel politikalara uyum sürecinde uyguladığı uyum politikalarının anlaşılmasına yardımcı olmaktır. Ayrıca özellikle Uluslararası İlişkiler bölümünde okuyan öğrencilerin uluslararası örgütler konusunda ihtiyaç duydukları bilgiye ulaşmalarında yönlendirici olabileceği inancı ile bu çalışmanın yapılmasına karar verilmiştir. Bu çalışma sayesinde, bu konuya ilgi duyanlar uluslararası örgütlerin dünya politikalarının oluşturulmasında ve uygulanmasında ne gibi etkileri olduğu konusundaki sorularına yanıt bulmak konusunda çalışmadan yardım alabilecekler, akademik olarak bu konu ile ilgilenenler ise çalışmadan uluslararası örgütlerin etkililiği ve DTÖ konusunda yönlendirici olarak yararlanabileceklerdir.

KAYNAKÇA

Akder, A. Halis. 2004. “**Dünya Ticaret Örgütü’nün 2004 Yeni Çerçeve Anlaşması**”, www.aso.org.tr/asomedyay/eylül2004

Altan, Mehmet, “**Küreselleşen Tarım ve Yeni Dünya Düzeni**”; Sabah Gazetesi; 16.08.2004

Arı, Tayyar. 2001. **Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika**. İstanbul: Alfa Yayınları.

_____. 2004. **Uluslararası İlişkiler Teorileri**. İstanbul: Alfa Yayınları.

Ataman, Muhittin. “The Effectiveness of International Organizations,” Abant İzzet Baysal Üniversitesi, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Yıl 2000-1, Sayı.1., ss. 152-167

Bağdadioğlu, Enis. “**Ekonomik Bağımsızlık**,” www.makaleekonomikbagimsizlikveturkiye.isbank.net.tr.

“**Bush Kyoto Protokolü’nü imzalamıyor**”, 08.07.2005, www.dv-world.de

Canpolat, S. İbrahim.1998.**Uluslararası Sistem Avrupa Birliği**, İstanbul: Alfa Yayınevi

Coşkun, Vahap. 2003. “Küreselleşme: Tanımı ve Dinamikleri”, **Arka Plan Dergisi**, www.foreingoolicy.org.tr

Dedeoğlu, Beril. 1996. **Adım Adım Avrupa Birliği**. İstanbul: Çınar Yayınları, 1. Baskı.

Demirer, Temel.1998. **Postmodern Müdahale ve Başkaldırı İmkânı**, Ankara: Öteki Yayınevi

Duman, Koray, “Küreselleşmeyle Büyüyen Uçurum”, **Radikal Gazetesi**, 24.06.2004

“**Dünya Çapında Eylem**”, Evrensel Gazetesi, 09.11.2001

“**Dünya Ticaret Örgütü ve Ticaret Anlaşması Semineri**”; İstanbul Yeditepe Üniversitesi;
11-15 Ekim 2004 T. C. Hazine Müsteşarlığı; “www.teasury.gov.tr”

Erbaş, Hayriye. 2000-2001. “Küreselleşme ve Ulus-Devletin Aşınımı Sürecinde Toplumsal Eşitlik/Adalet,” **Doğu Batı Dergisi**, Sayı: 13, Kasım, Aralık, Ocak.

Frank, Andre Gunder; Gills, Barry K. 2003. **Dünya Sistemi**. Ankara: İmge Kitabevi

Grefe, Christiane, Greffrath, Mathias ve Schumann, Harald. 2003, **ATTAC Küreselleşmeyi Eleştirenler Ne İstiyorlar?**, İstanbul: Çitlembik Yayınları

İnsel, Ahmet, “Küresel Kapitalizme Karşı Mücadele”, **Radikal Gazetesi**; 09.12.2004

Karakoç, K. Oğuz, “**Rekabet Kurallarının Uluslararasılaşma Süreci ve Uluslararası Örgütlerin Politikaları**”www.rekabet.gov.tr/tezler/ozgurkarakoc.doc

Kazgan, Gülten. 2003. “Tek Merkezli Dünya ve Yeni Ekonomik Düzen” **Arka Plan Dergisi**, www.foreingpolicy.org.tr.

Kıbaroğlu, Mustafa. 2003. “Kitle İmha Silahlarının Yayılması Sorunu ve Türkiye” **Doğu- Batı Dergisi**, Sayı: 24, Ağustos, Eylül, Ekim.

“Küresel Eylem Günü”, **Evrensel Gazetesi**, 04.11.2001.

Manisalı, Erol, 2003. “Batıya Bağlı Sistem Nasıl İşliyor”, **Türk Solu Dergisi**, Sayı 33, <http://www.turksolu.org/33/manisali33.htm>

Montreal Protokolü, **Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı**, www.ttgvt.org.tr/tur/02_ttgvt_hakkinda/22053.htm

“**Neden Bazıları Yeni Politikalar Talep Ederken, Bazıları İse DTÖ’nün Kapatılmasını Talep Ediyorlar?**”, uk.geocities.com/anarsistbakis/makaleler/albert-kuresellesme.html-38k-19 haziran 2005

Özdek, Yasemin. 2000. **Uluslararası Politika ve İnsan Hakları**. Ankara: Öteki Yayınları.

Somel, Cem. 2002. “Az Gelişmişlik Perspektifinden Küreselleşme,” **Doğu Batı Dergisi**, Sayı:18, Şubat, Mart, Nisan.

Şahingöz, Ahmet, “**Dünya Ticaret Örgütünün Dönüşümü**”; www.zmo.org.tr/etkinlikler

Togan, Sübidey. 2002 .“Avrupa Entegrasyonu ve Türkiye- AB İlişkileri”, **Doğu-Batı Dergisi**, Sayı:18, Şubat- Mart-Nisan

Tözüm, Haluk 2002. “Küreselleşme: Gerçek mi, Seçenek mi,?” **Doğu- Batı Dergisi**, Sayı: 18, Şubat-Mart-Nisan

Tuna, Gülgün. 2003. “Uluslararası Örgütler ve Çevre,” **Doğu- Batı Dergisi**, Sayı: 24, Ağustos, Eylül, Ekim

Turhan, Ali. 1997. “**Dünya Ticaret Örgütü**”; Devlet Planlama Teşkilatı Yıllık Programlar ve Konjonktür Değerlendirme Genel Müd., Ankara, www.ekutup.dpt.gov.tr

Ulusoy, İlhan, “**Emperyalistler bir ‘round’ daha istiyor**”, **Evrensel Gazetesi**, 04.06.2001

Wallach, Lori; Sforza, Michelle. 2002. **DTÖ: Kimin Ticaret Örgütü**. İstanbul: Metis Yay.

www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/org6_e.htm

Yetim, Nalan. 2002. “Küresel Üretim Yapılamasına Kültürel Yanıtlar: Ulusal-Yerel?,” **Doğu Batı Dergisi**, Sayı:18, Şubat, Mart, Nisan.

Yıkılmaz,Necla. “Yeni Dünya Düzeni ve Çevre”, **Sosyal Araştırmalar Vakfı**, www.sav.org.tr/yddegiris.htm

“Yoksulları Ölüme Mahkum Etiler”, **Evrensel Gazetesi**; 23.12.2002